A kuvaiti sokk

IGAZÁN nem panaszkodhatunk, hogy nincs részünk groteszk helyzetekben. Nem először történik és gyaníthatólag nem is utoljára kifogyhatatlanul találékony évszázadunkban, hogy véres kezű zsarnokok és mindenre elszánt területrablók packáznak az elképedt világgal, s nagy múltú demokráciákban a diplomáciai művészetükre, meg emelkedett elviségű politikai filozófiájukra rátarti államférfiak gyermekes örömmel tapsikolnak, ha a rablott zsákmányon kidudorodó hassal kérődző ragadozó kegyeskedik odanyilatkozni, hogy nos jól van, uraim, most egyelőre nem vérengzek, újabb áldozat után nem vetem magam.

De hogy ne talányokban beszéljek, könnyen kitalálható, hogy arról az undorító színjátékról van szó, amely Öböl menti háború címszó alatt tartja izgalomban a világot és arról a visszataszító világszédelgőről, akit Szaddám Huszein néven többet emlegetnek a tömegkommunikátorok, mint bárki mást. Az újságolvasó ember meg csak kapkodja a fejét, amikor egyfelől azt hallja, hogy a Szaddám Huszein vezette iraki szoldateszka először lerohant egy békés szomszéd arab országot, aztán összerabolt minden hozzáférhető értéket, utána a Kuvaitban rekedt külföldi állampolgárokat túszként fogva tartja és zsarolni próbálja velük a nyugati hatalmakat, másfelől kénytelen végignézni, hogy a gátlástalan hódító a felszabadító és szabadságharcos fennkölt pózában tetszeleg, harmadjára pedig, hogy ismétlődni látszik a történelem. Nem tudom, sírni kell vagy nevetni, hogy mennyire feledékenyek lettek a demokráciák és — az ismert színmű címét, a Játszd újra, Sam!-et parafrazeálva — mintegy újrajátsszák, amit a megbékítés jegyében egyszer megkíséreltek Hitlerrel, aztán évtizedeken keresztül folytattak Sztálinnal, a vörös diktátorral. Mert a vita most is arról folyik, hogy lehet-e egyezkedni az iraki ámokfutóval, s ha netán kegyesen hajlandó, akkor szabad-e.

A témában szerepet kapnak a finom részletek, felfestődnek a világsajtó híradásaiban, de még inkább a hírmagyarázatokban halovány árnyalatok, holott, ha valahol és valamikor, akkor itt és most csak a fekete-fehér kérdésfeltevésnek és válasznak volna helye. Vagyis hogy amit Szaddám Huszein tesz, arra nincs mentség, sem bocsánat, s Kuvait lerohanásával csak a koronát tette rá a folytatólagosan elkövetett bűncselekmény-sorozatára.

Pontosan ez az, amit mindenütt a közvélemény elé kellene tárni és éppen ez az, amivel kapcsolatban Magyarországon túlteng valaminő álszemérmesség. Újdondászaink rendszerint felhördülnek, ha azt vágják a fejükhöz, hogy a rendszer megváltozott, a rendszer sajtója már kevésbé és a sajtó rendszere pedig jószerivel alig. Abban persze az igazságnál több a személyes indulat és politikai sandaság, amit per Kedves Csaba megszólítással Fekete Gyula választ Könczölnek a Magyar Hírlapban. De ami a tömegtájékoztatás egészére aligha áll, az sajnos igaznak látszik a világnak egy jól körülhatárolt térségével kapcsolatban. S mivel a földkerekség egyik legveszedelmesebb válságövezetéről van szó, mert a Közel-Kelet ilyen, a róla szóló manipuláló tájékoztatást nem helyénvaló könnyed hányavetiséggel kezelni. Mert bár valóban nem azon múlik a térség sorsa, hogy mit írnak a lapok — az olaj árát nem ők határozzák meg, mint ahogy az sem tőlük függ, hogy a diplomáciáé lesz-e a döntő szó vagy a fegyvereké, ám mégis számít, hogyan ítélik meg a tömegkommunikátorok, ami történik és azt, aki a szálakat mozgatja. Az ugyan tagadhatatlan, hogy Irak határain kívül is lehetnek rajongói Szaddám Huszeinnek, nemcsak az általa vezényelt — és rettegésben tartott — országban, de ettől még nem kellene, hogy legyenek titkos vagy nyílt csodálói Magyarországon is, s ezt a csodálatot közvetítse mondjuk a Magyarország, a Magyar Hírlap vagy a Magyar Nemzet.

Amott az egyik Közel-Kelet-szakértő az iraki vezérről készült nyár eleji portrévázlatában csillogó színekkel ecsetelte, miért indokolt, hogy az arab világ megbecsült hősének tekintik. A Magyar Hírlap augusztus utolsó napjaiban nemcsak kiáltó címben, de egy teljes cikken keresztül azt próbálta elhitetni olvasóival, hogy a „szent ügy harcosának" semmi köze az egykori szobafestőhöz, akiből a 20. század első felének abszolút szörnyetege lett, s hogy Szaddám Huszein nem ugyanez a 20. század második felében. A Magyar Nemzet cikkírója pedig szeptember első hétfőjén már nem elégedett meg azzal, hogy sajnáltassa szegény ártatlan palesztinokat, akiket csupán hazaszeretetük és szabadságvágyuk miatt állig felfegyverzett kíméletlen izraeli martalócok mészárolnak. Nem, most már azt is el akarja hitetni, hogy az iraki „honfoglalás" lelkesítő példája nyomán a szolid intifádát olyan harcmodor váltja majd föl, amely szolid nem lesz, ámde jogosult annál inkább. Nem hiszem, hogy belemagyaráznék a cikkbe, amikor üzenetét ebben összegezem: örülj, emberiség, de ne annak, hogy az intifádának vége, hanem mert az állítólagos „palesztin mérséklet" átadja helyét az erőszaknak, amely minden lesz, csak mérsékelt nem.

Különös fintora a magyarországi sajtószabadságnak, hogy szabadságában állónak érzi nem észrevenni azt, amiről pedig szinte minden világlap beszámolt. Jóval az Anschlussra vonatkozó legfőbb hadúri parancs kiadása előtt (a történelmi párhuzamot és a kifejezést a Time augusztus 13-i számában lehetett olvasni) grafológus kezébe került egy kéziratos szöveg. Az írásszakértő megállapította, hogy aki írta, közveszélyes megalomániában szenved, fékezhetetlenül agresszív személyiség, súlyos pszichopata. Mondani sem kell, hogy a kézírást az iraki elnök vetette papírra. Így azután nem meglepő, hogy amerikai hetilapok vagy akár a higgadtságáról híres londoni The Economist egybehangzóan hasonlítják őt Hitlerhez és használják a mai Irak jellemzésére a náci önkény párhuzamát.

Az egybevetés sok oknál fogva helyénvaló. Például azért is, mert

(Folytatás a 4. oldalon.)

Szombat

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata
Megjelenik évente tízszer
Ez a szám az Osvát-Alapítvány támogatásával készült
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay utca 48.
Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440 Telefon: (36-1) 142-6924
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16 és 17 óra között
Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve postautalványon
az 521—006670—7 sz. számlán

Számonként megvásárolható a hírlapárusoknál,
a TÉKA könyvesboltjaiban és az MZSKE helyiségében
(VII., Garay utca 48.)
Főszerkesztő Zala Tamás, főszerkesztő-helyettes Gadó György,
felelős szerkesztő Kovács Dénes, szerkesztőségi titkár Landor
Károly, műszaki szerkesztő Balla Endre
Lapengedély száma: III. (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865—3844
Készült a TÉKA Könyvértékesítő nyomdaüzemében
Felelős vezető: Kobl Antal 90/164

Ahol a kisebbségnek félnie kell, a többség is fél

Beszélgetés az előítéletről Csepeli Györggyel

Találkozásunk aktualitását Csepeli György nemrég megjelent könyve, az *„És nem is kell hozzá zsidó"* című szociálpszichológiai tanulmány adta. Ott a többség oldaláról érthetjük meg a több ezer éves előítéletes gondolkodást. Ha onnan nézzük, kétféle ember van: antiszemita és nem antiszemita.

— A mi oldalunkon a kérdés az, zsidó származású magyarok vagyunk vagy magyarországi zsidók? Hogy néz ki kívülről ez a közöttünk és mindannyiunkban állandóan létező dilemma?

— Nem tudom. Nem végeztem közvéleménykutatást. Ha a személyes véleményemre kíváncsi, én liberális vagyok, nem látok itt semmiféle problémát. Mindenkinek elemi emberi joga, hogy megválassza identitását. Én még az antiszemitizmust sem tartom olyan felháborító dolognak, csak világosan ki kell fejezni, hogy fel lehessen lépni ellene. Egy barátom, aki nemrég jött Franciaországból, elmondta, milyen elképesztően sok horogkereszt van a párizsi házak falán. Csakhogy ott ha bármely komoly antiszemita megnyilvánulás tapasztalható, maga *Mitterrand* elnök kér bocsánatot. Ott nem a kormánypártban vannak az antiszemiták. Szóval világos körvonalakat kell teremteni, és aztán állandóan küzdeni ellene, hogy az antiszemiták karanténba szoruljanak.

— A tömegkommunikációban — ahogy a szociológusok mondják — felülreprezentáltak a zsidók. Ez kihívja a népi antiszemitizmust, magyarán az irigységet, hiszen a közvéleményformálásban játszott szerepnek ebben a változásban különösen nagy a presztízse. Másrészt pedig folyik a kenyérharc a tömegkommunikáció intézményein belül a „népiesek" és az „urbánusok" között. Lehet-e intézményes garanciát teremteni arra, hogy az értelmiségiek körében ne elsősorban zsidók maradjanak állás nélkül? Közben az ön által is említett kormánypárt hetenként leleplez egy mártíremlékművet. Békesség a halottaknak, de „az élők dicsérik az Urat".

— Nézze, Magyarországon, de egész Kelet-Európában mindig nagy volt a csábítás a szimbolikus akciókra, abban bízva, hogy az általuk kifejezett félelmek valahogy feloldódnak. A lényeg az, hogy ahol a kisebbségnek félnie kell, a többség is fél. A félelemnek nincsen neme, a félelemnek nincsen faja, nincsen életkora, a félelem elharapódzik az országban. Ennek nem ellenszere semmiféle intézményes garancia. Az ilyen társadalom válságban van. Ennek eredete nem más, mint az, hogy nem tud fezárkózni a világ élvonalához. A nyugati típusú fejlődés gazdasági-társadalmi alapot adhat a félelmek ellen jogi garanciák nélkül is. Egy gazdaságilag pangó országban viszont semmire sincs biztosíték. Ennek a régiónak még sohasem sikerült a centrumba kerülnie. Ez nem a szocializmussal, hanem a Monarchia felbomlásával kezdődött. Azóta többször megkísérelte a felemelkedést, de mindig visszacsúszott. Ha állandóan azt kell átélnem, hogy nemcsak a csúcsig nem jutok el, de egyre mélyebbre csúszom, azt nyilvánvalóan elsősorban a kisebbség érzi meg, de a többség is, hiszen mindenki lecsúszik, az egész ország kisebbségestül, mindenestül. Szerintem Magyarországnak most van meg az utolsó esélye arra, hogy ha nem is a centrumba, de legalább a centrum közelébe kerüljön. Ezt pedig úgy lehet elérni, hogy le kell bontani az utolsó kockáig ezt a posztszocialista államot vagy államnak nevezett diktatúrát, amely oka annak, hogy állandóan lefelé megyünk.

— De hát a szegény kormányt az ág is húzza, aszály, sertéspestis, Irak, összeesküdött ellene . . .

— Ha a világ többi részén működik a magántulajdon rendszere, miért ne működne itt? Mindenesetre, amíg a tulajdonviszonyok nem oldódnak meg, addig itt semmi se oldódik meg. A kisebbségek kérdése sem. Egyébként nem is a zsidókérdés itt az igazán veszedelmes, hanem a cigánykérdés. A cigányság máris sok mindent ellesett a zsidóságtól. Házalás, régiségkereskedés, szabad pályák. Illúzió tehát azt hinni, hogy majd a parasztságba fog integrálódni. A cigánykérdés megoldása egy nagyfokú iskoláztatási program. Mert a cigányság ilyen mérvű aluliskolázottsága megakadályozza, hogy önálló egzisztenciaként talpon maradjon. A mezőgazdasághoz is szakértelem kell. Lehetetlenség, hogy a lakosság negyven-ötven százaléka a mezőgazdaságból megéljen. Egy fejlett országban a lakosság öt százaléka dolgozik a mezőgazdaságban, huszonöt-harminc az ipari termelésben, ötven-hatvan százaléka a szolgáltatásban. Ezenkívül vannak még a munkanélküliek, akik a tartalékot jelentik.

Nálunk a munkanélküliek a munkahelyeken vannak. Ahhoz, hogy Magyarországon negyven-ötven százalékos arányú szolgáltató ipar legyen, egy nagyon rugalmas, teljesítményorientált iskolarendszer szükséges. De a kormány nem ezzel foglalkozik. Kisebbségnek a határainkon túl élő magyarságot nevezi, ami bizonyos szempontból helyes, de nagy a feszültség a probléma megoldására való képesség és az arra fordított figyelem között. Azokkal a kérdésekkel viszont, amelyek megoldhatóak lennének, a tulajdonkérdés, a földkérdés, a nemzetiségi kérdés, érdemben nem foglalkozik a kormány. Le kell bontani ezt az óriási, monopolizált iskolabirodalmat. Az iskola lehet önkormányzati, egyházi, magániskola, Hollandiában tíz szülő már alapíthat egy iskolát. A lényeg az, hogy használható legyen. Itt van az ország elvileg legjobb egyeteme, az ELTE. És az én diákjaim, ha kimennek Amerikába, egy évig tányért mosogathatnak, mert a magyar diplomát nem fogadják el.

— De ez csak a jómódúaké. Nem hiszem, hogy akár száz cigány szülő a maga erejéből iskolát tudna alapítani. De ha — mondjuk — egy kisebbségi önkormányzat alapítana is ilyet, ahhoz, hogy színvonalas legyen, sok pénz kell, tehát magas tandíj. Tehet arról egy gyerek, hogy az apja történetesen munkanélküli, vagy hogy sok testvére van?

— Erre valók az alapítványok, az ösztöndíjak.

— Zsidó iskola most már nemcsak vallási értelemben van — az mindig volt is, a zsidó gimnázium —, hanem van egy tizenkét, sőt, óvodával együtt tizenöt osztályos egésznapos iskola is, amelynek érettségi vizsgakövetelményeit a magyar nemzeti alaptanterven kívül egyeztették az izraeli és az amerikai érettségi vizsga követelményeivel. Ez tehát konvertibilis. De miközben irigylem a diákjait, mert emberi környezetben, kiscsoportokban, jó tanárok keze alatt jutnak majd hozzá két idegen nyelv felsőfokú ismeretéhez, a mindennapi tornától egészséges szervezethez, és még a számítástechnikához is értenek majd, mégis az az érzésem, hogy ezt az iskolát nem a zsidók, hanem az antiszemiták hívták életre. A zsidókérdésnek nem lehet egyetlen megoldása a kivándorlás. Visszafordítható-e az asszimiláció? Gyávaság-e az asszimiláció? Vagy éppen bátorság-e, ha hazámnak vallok egy országot, amelynek nyelvét nem ismerem, és jó, ha turistaként egyáltalán láttam? Mikor menekülök, hova megyek haza, mikor vagyok becsületes? Mit tud erre válaszolni egy kívülálló?

— Erre nincs receptem. Mindenkinek magának kell eldöntenie, hogyan találja meg a saját identitását. Ez nem morális, ez stratégiai kérdés. Persze annyiban morális, hogy bárki nyugodtan mondhassa azt is, hogy ő zsidó, azt is, hogy ő magyar. De csak ő mondhassa. Ne kényszerítsenek senkit arra, hogy ragaszkodjon eredeti identitásához vagy hogy azt feladnia kelljen. Én úgy érzem, hogy itt nem a moralitás, hanem a racionális életvezetés a döntő. Önmagában a moralitás — elszakítva az objektív társadalmi feltételektől — valamiféle hősiesség-

(Folytatás a 4. oldalon.)

A kuvaiti sokk

(Folytatás a 2. oldalról.)

bár a Közel-Kelet arab államai között nincs egyetlen demokrácia sem, de a mai Irak zsarnokságában felülmúlja valamennyit. Egyfelől egy elképesztő nagyságú hadigépezetet épített ki és ezzel párhuzamosan gigantomániás létesítményeket hozott létre a legklasszikusabb hitleri—sztálini minták alapján, másfelől mukkanni nem hagyják az embereket, s aki csak megcsóválja a fejét a Szaddám Huszeint tömjénező „személyi kultusz" és az istenítését célzó arcpirító történelemhamisítás láttán, az leszámolhat az élettel.

A nagy világlapokból mindez megtudható, a mi magyarországi „világszínvonalú" lapjainkból már jóval kevésbé. S az ember fia hitetlenkedve hallgatja a tévé Napzárta című műsorát, s nem tudja, hogy a vitavezető a szemforgatóbb, avagy a kerekasztalt körülülő egyetemi tanárok meg címzetes egyetemi tanárok közönye a nagyobb a mai véres valóság iránt. Mert hallhattunk e csevely során történelmi eszmefuttatásokat, iszlamológiai fejtegetéseket, emlegettek koráni szúrákat meg más efféle tudós dolgokat. Csak éppen azt felejtették el megmondani, hogy Szaddám Huszein miféle szerzet, az általa — egyebek között szovjet és más kelet-európai rezsimek asszisztenciájával — létrehozott rendszer milyen és amit csinált, arról józan és tisztességes ember hogyan vélekedik.

Amikor a külországok magatartását teszi mérlegre az ember, latolgathat gazdasági, diplomáciai szempontokat. De a 24 karátos kérdés, hogy lehet-e politikát csinálni teljesen elvtelenül, szabad-e szögre akasztani a morális imperatívuszt. Ha valami változott az utóbbi években a világpolitikában, akkor pontosan az, hogy az emberjogi értéknormák felértékelődtek. Ebben a tekintetben a Közel-Kelet nem büszkélkedhet túl jó hírnévvel, s alkalmasint Irak bizonyítványa egyike a legrosszabbaknak. Az Amnesty International jelentéseiben előkelő helyen szerepelnek azok a bűnök, amelyeket az iraki hatóságok követnek el rendszeresen saját polgáraik ellen. Joggal jegyzi meg a Time, hogy Szaddám Huszein hatalmát nem személyes népszerűsége tartja fenn, hanem kormányzó pártjának besúgóhálózata és a véres, kíméletlen hatósági erőszak. No meg a hazugság mákonyos főzete, amivel a hiszékeny és tudatlan tömeget fanatizálják. Az még semmi, hogy az Irán ellen viselt esztelen háborút, amelyben vegyi fegyvert sem átallottak bevetni, dicsőre festették, az abban elszenvedett katonai kudarcot meg nagyszerű sikernek. Az igazi teljesítmény az, hogy egy pöffeteg és gátlástalan kényurat népe megváltójaként ünnepelnek és ünnepeltetnek, egy nyilvánvaló agressziót felszabadításnak hazudnak.

Évtizedeken át mocskos gyilkosságokat fedezett a magyarországi politikusgarnitúra, szenvtelenül gyilkoló terroristákat pénzelt és bújtatott. Ennek a rendszernek talán vége. De annak a gyakorlatnak még mindig nem, hogy amikor a szemünkbe hazudnak, akkor holmi diplomáciai jólneveltség okán nem írják le, hogy ebből aztán nem kérünk. Irak budapesti nagykövetének augusztus végi sajtóértekezlete kapcsán a tudósítók tekintélyes hányada elégtelenre vizsgázott. A diplomata vérforraló történelemhamisításait rezzenetlenül hallgatták végig és adták tovább, tisztelet a kevésszámú kivételnek. Még csak annyit sem fűztek hozzá, hogy ejnye, ejnye, amikor Irak nyílt agressziójáta német újraegyesítéshez hasonlította, s megtetézte azzal a magyarokhoz intézett biztatással, hogy ugyanolyan jogszerű lenne Erdély visszatérítése Magyarországhoz, mint Kuvaité Irakhoz.

Szép, hogy a külvilág átlát a szitán, hogy légmentesen záródó embargót szerveznek a nagyhatalmak. Reményt keltő, hogy az arab világban, az egyedüli fenegyerek Líbiát leszámítva, nyíltan védelmébe venni Irakot senki sem meri, még a nem éppen finnyás PFSZ sem igazán. De az igazi nagy kérdés valóban az, amit a londoni The Economist tesz föl, hogy mi következik Szaddám Huszein után. Egy érdekes összefüggést villant föl. Irakban a zsarnokság a Baath-pártot használja fel politikai eszköz gyanánt, tagjait besúgókként. Ez a párt amellett, hogy holmi zavaros „szocialista" ideológiai kotyvalékot tálal föl, az egységes arab haza gondolatát terjeszti ott is, ahol kormányoz, ott is, ahol csak készül a hatalomra. A másik jellegzetessége már kevésbé a teória, inkább a lélektan útvesztőjébe vezet. Tábort azzal toboroz és híveket azzal szerez, hogy hirdeti Izrael gyűlöletét.

Tekinthető akár módszertani részletkérdésnek, bár korántsem minden jelentőség nélkül való, hogy gazdasági karanténnal, pénzügyi megtorlásokkal, kiéheztetéssel térdre lehet-e kényszeríteni a „birodalomalapítót", netán puccsal eltávolítható a hatalomból, merénylettel eltehető láb alól, esetleg katonailag mérhető rá csapás, hogy jó időre elvegyék a kedvét a pánarabizmus héroszaként grasszálástól. Ám a kérdések kérdése, állapítja meg helyesen a londoni lap, hogy megérti-e mindenki, akinek meg kell: nem elég útját állni a zsarnoknak, hanem a zsarnokságot kell megszüntetni és az ámokfutás lehetőségét kizárni. Idézve az Economistot, a baathista rendszernek kellene véget vetni egyszer és mindenkorra. Ami legalábbis két dolgot jelent. Először, a pániszlám látomást elhessenteni az arabság közeléből. Másodszor, meggyőzni minél több arab országot annak az elgondolásnak az esztelenségéről, hogy letörölni akarják a föld színéről és a térség politikai térképéről Izrael államát. A kuvaiti sokk talán kijózanító hatással lesz mindenkire, akin sajnos csak az efféle hideg zuhany segít, legyen politikus vagy tollforgató, teljesen egyre megy.

Zala Tamás

Ahol a kisebbségnek félnie kell, a többség is fél

(Folytatás a 3. oldalról.)

get hoz létre, és akkor kezelhetetlen az ügy. Boldogtalan az a nép, ahol mindenki hős vagy áruló, és boldog ott, ahol erre nincs szükség. Ha egy zsidótól azt várják, hogy föladja az identitását, és ő megteszi, attól még nagyon becsületes lehet.

— *Tanár úr, könyvében a faji előítéletet egy ötfokú skálán vázolja fel. Az első a szóbeli előítéletesség, a második a diszkriminált csoport elkerülése, a harmadik a hátrányos megkülönböztetés, a negyedik a tettlegesség, az ötödik a megsemmisítés. Csepeli György szerint most hol tart a magyar társadalom?*

— A zsidók esetében az elsőnél. Ez biztos.

— *Mi a praktikus? Azonnal szóvá tenni minden sértő célzást, vagy meg se hallani?*

— Azonnal válaszolni.

— *Nem lesz ebből túlságosan gyakori, állandóan a felszínen kavargó téma?*

— Amúgy is állandóan a felszínen kavarog. Csak ha nyivánosságra hozzák, a dolog sokkal inkább ellenőrizhető.

— *Amikor minden lap állandóan Csurka Istvánnal foglalkozik...*

— Csurkáról egyszer nyilvánosan ki kéne jelenteni, hogy nem szabad komolyan venni. Akkor egész tevékenysége más dimenziót nyerne. Volt egy fantasztikus megfogalmazása: a „népnemzeti gerinc". Ezért nagyon „hazavágták". Ezt soha többé nem lehet kimondani. Ezt a szörnyszülöttet. Mert hát... Nyúlgerinc ugye, az van. Népnemzeti gerinc nincs. A magyarság sokat tanult a zsidóktól. De a legfontosabb talán a humor, az önirónia. Nagy fegyver. Jó volna, ha még a Közel-Keleten is csak azt kellene használni.

Kartal Zsuzsa

Tisztelt Olvasók!

A *Lauder Javne* zsidó közösségi óvoda 1990. szeptember 10-én megnyitotta kapuit 50 gyermek részére. Eszközök hiányában várunk jó állapotban levő, 3—6 éves gyermekek számára készült *játékokat, könyveket.*

Küldeményeiket előre is köszönjük.

Az adományokat az alábbi címre várjuk: Bp. II., Marczibányi tér 12.

Szántó T. Gábor:

Kiddus a József körúton, szombatbúcsúztató a Bethlen téren

Memoár magunknak

HATÉVES LEHETTEM, amikor szüleim mélyen a szemembe néztek, s azt mondták: zsidó vagy, zsidók az őseid, nagyapáidat ezért ölték meg, ha bárki bántana emiatt, üss vissza, ne hagyd magad!

Ezzel nagyjából véget is ért „von Haus aus" judaisztikai neveltetésem.

* * *

Tizenkét éves koromban, egy vívóedzés után sporttársam jött el hozzánk, akivel ismeretségünk hetei alatt valahogy egyre nyíltabban beszélgettem, rokonszenvesnek találva személyét. A bemutatkozó látogatás alkalmával Apám nyitott ajtót, szívélyesen köszöntötte a fiút, aki meglátva Apám erősen szemita vonásait, belépett szobámba s nekem szegezte a kérdést: „Ugye, ti zsidók vagytok?"

Hazudnék, ha azt mondanám, teljesen váratlanul ért kérdése. Én is sejtettem róla, családi hátteréből, külsejéből, viselkedéséből, megnyilvánulásaiból. Most mégis megkönnyebbültem, bár nem tudtam pontosan, mit kellene érezzek, s a kamasz zavart nyegleségével így feleltem: „Nyugodj meg, innen nincs auschwitzi csatlakozás."

* * *

A fiú nagy MTK-szurkoló volt, s noha korábban is voltak híreim a klub és a zsidók kapcsolatáról (ami nagyjából a labdarúgó-mérkőzéseken hallható zsidózást jelentette számomra), mégis meglepődtem, amikor első alkalommal bemutatott ismerőseinek a lelátón. „Itt mindenki zsidó?" — kérdeztem halkan a huszonéves társaság felé biccentve. „Nagyjából" — mondta a barátom.

* * *

Emlékeim tárából mindhiába igyekszem kikutatni, melyik „szurkoló" invitált egy vasárnap délelőtti meccs alkalmával a következő hét péntek estéjére a József körút 27-be, de tény, hogy az idő tájt (a nyolcvanas évek elején) nem volt szokatlan útja a gyökérkeresésnek kiballagni a Hungária körúti MTK-stadionba.

Gyakran megfordult a fejemben az abszurd gondolat, vajon a csapat mérkőzéseit véletlenül játsszák-e hazai pályán többnyire vasárnap az NB I-ben szokásos szombat helyett, vagy a klubvezetés is tudja, hogy szurkolóinak jelentős része identitását erősíti a lelátón, mert a diktatúra logikája folytán más lehetősége (persze a zsinagógán kívül) nem adatik meg számára.

* * *

Péntek este háromnegyed nyolc körül, ha a József körút 27. előtt jársz, ne lepődj meg a kisebb csődületen: mi vagyunk azok. Jómagam 1983 őszén toporogtam először az *Országos Rabbiképző Intézet*, a szeminárium épülete előtt.

Az elmúlt évek során egyre többen hagyták (s hagyják ma is) fejükön a kapedlit arra a néhány percre, míg kilépnek az épületből, s még néhány szót váltanak egymással, ki békés szombatot kívánva, s hazafelé igyekezve, hogy a tradíciók szerint költse el szombat előesti vacsoráját, a hetedik, a pihenésnek szentelt nap három étkezése közül az elsőt. A többiek főként az esti programot igyekeznek egyeztetni vagy búcsúzkodnak.

Érdeklődő, csodálkozó, vagy éppen utálkozó járókelői szempillantások kereszttüzében állunk tehát a rabbiképző főiskola épülete előtt. Bennem ez a kép rögződött leginkább az évek során. De kerüljünk beljebb az ajtón, s pörgessük vissza az idő kerekét . . .

* * *

. . . néhány évvel s egy és háromnegyed órával. A minchával, a délutáni imával összekötött szombatfogadó istentisztelet hat órakor kezdődött *Scheiber Sándor* professzor igazgatósága idején is, amikor e sorok írója először lépett be a szeminárium ajtaján. Az ima után a második emeletre vezetett az egybegyűltek útja, ahol terített asztal, barhesz (régebben kakaóval) várta az idősebbeket, no meg a szemfülesebb ifjabbakat, akik az asztalokhoz férkőztek.

Talán ez az egyetlen este adatott hetente együtt lenni zsidónak nyugalomban (értsd: félelemmentesen és „hivatalosan") a 80-as évek Magyarországán. Szombattartókat magától értetődően, de a „szombatszegőket" — elvágott gyökerű korosztályom jelentős részét — szintén a szombat tartotta meg zsidónak, bár közvetett módon, töredékesen s nem tudatos cselekvések eredményeként.

Ahogy a magamfajta tizenéves megjelent a rabbiképzőben, a professzor azonnal bemutatta korosztálya egy-egy reprezentánsának, és — hiszem, hogy ez is nemesíti csak emlékét — sádhenkodott, megkönnyíteni igyekezett a gátlásos kamaszok egymáshoz közeledését.

* * *

„Hangosak, szemtelenek, zavarják a szombat békés megszentelését!" — panaszkodtak az idősebbek, ha a folyosón vagy a díszteremmel szemközti előadóteremben afféle klubdélután-hangulatban örültünk hétről hétre egymás társaságának, olykorolykor a kelleténél valóban hangosabban. A professzort — mivel főként ő tartott előadást — legalábbis zavarhatta a zaj, de ő tudta, nagyobb „micve" összegyűjteni a sivatag szétszóratott ifjait, akárha lazább tisztelettel a szombat és a zsinagóga iránt, mint szigorral megtartani a parancsolatokat, s elveszteni a folyamatosság letéteményeseit, bennünket. Vajon képesek leszünk-e eleget tenni feladatunknak?

* * *

„Áldassál Te, Örökkévaló / Istenünk, a világ királya, / teremtője a borág gyümölcsének! / Áldassál Te, Örökkévaló, / Istenünk, a világ királya, / aki megszentelt parancsaival / és kegyelt bennünket / és a szombat szentségében szeretettel és jóakarattal / részesített / emlékezésül a teremtés művére. / Mert ez a nap kezdete / a szent hirdetéseknek / emlékezésül az Egyiptomból való kiszabadulásra. / Mert bennünket választottál / és minket szenteltél / az összes népek közül / és szombatod szentségében szeretettel és jóakarattal / részesítettél. / Áldassál Te, Örökkévaló, / aki megszenteled a szombatot!"

* * *

A *Kiddus*, a szombat megszentelés borra mondott imájának tömörségében és intonálásában felemelő mondatai után a fiatalok közösen töltötték (töltik) az estét. Törzshelyeink voltak a Dunapark étterem, s a Béke Szálló Zsolnay kávéháza. Képzeld csak, Tisztelt Olvasó, amint harminc-negyven, csúcsidőben olykor hatvan tizen-huszonéves bezúdul egy szolid vendéglátóipari egységbe, s ott jól érzi magát. Előbb-utóbb ráadásul mindenütt nyilvánvalóvá lett, kik vagyunk, de „szalonképes" utálkozás volt a legkellemetlenebb reakció száz üdítő-, jégkocka-, ásványvíz-, tejszínhabrendelésünkre, állandó vitát kavaró asztalösszetolási kísérleteinkre.

A fejtörés, hova kellene mennünk máshová, körülbelül egy időben indult a MZSKE alapításának kezdeményezésével, de amíg kikötöttünk a Garay utcában, még jó néhány szombat eltelt.

A „reformális" péntek estéken kívül akadtak illegális szombatköszöntők magánlakásokon, a hétfő esti összejövetelek, melyek idő múltával oly jól „működtek", hogy először a belügyi szervek figyelmét, később rosszallását, majd durva intézkedését váltották ki. Főként a lelki terror eszközével, egyenkénti kihallgatások, fenyegetések közepette a rendőrség szétverte a szabadság eme apró köreit. De ez egy másik történet.

* * *

Akárha egy régi szerelem kezdetére akar visszaemlékezni valaki, az idő lerakódó rétegei alatt egyre több mindent lát letisztult távlatá-

(Folytatás a 6. oldalon.)

Szántó T. Gábor:

Kiddus a József körúton, szombatbúcsúztató a Bethlen téren

Memoár magunknak

(Folytatás az 5. oldalról.)

ból, némely dolgok pedig összemosódnak emlékezetében.

A szóbeli „hagyomány" a nyolcvanas évek derekára teszi a Bethlen téri zsinagóga *Oneg Sabbat* (szombati öröm) klubjának születését. *Javne* szelleme hívta életre e gyülekezetet.

A második jeruzsálemi szentély lerombolása egyben a zsidó államiság megszűntét is jelentette a modern időszámítás hetvenedik esztendejében. *Jochanan ben Zakkaj*, a Jeruzsálemből tanítványai által koporsóban kicsempészett rabbi annyit kért csupán Vespasianus császártól: „Add nekünk Javne városát, hogy ott taníthassunk, Istenünket szolgálhassuk és törvényeink szerint élhessünk!" A város a zsidóké lett, ők tanultak és tanítottak — és fennmaradtak. A Bethlen téren fél évtizede hasonlóképpen fellobbant egy aprócska láng, hogy jelezze, igenis létezünk.

A negyvenes évek végén, a „fordulat éve" nyomán betiltott cionista mozgalom néhány tagja — köztük *Engländer Tibor* — hétről hétre összegyűlt e helyen (kívánkozik a példázat: Cion annyit jelent „az a hely", „megjelölt hely"), hogy tanuljanak, együtt gondolkodjanak, legyenek, s ha nem is gyűlt össze a *minjan*, a közösség működött, ha búvópatakként is a sivatagi időben. A diktatúra honorálta lelkesedésüket. Az ötvenes évek elején börtönévek következtek E. T. életében. A másságot oly nehezen tűrő kommunista hatalom a hangsúlyos zsidóságot sem kímélte.

A nyolcvanas évek közepén aztán Engländer Tibor ismét elkérte a helyiség kulcsát a körzeti hitközségi vezetőktől, hogy néhány lelkes fiatallal tanuljanak, együtt gondolkodjanak, egyáltalán legyenek, s gondolatkockáikból lassan, de biztosan újra építsék Javnét, a Bethlen téren. Mert tudták, Javne ott van, ahol éppen építik, de legfőképpen önmagukban.

Csütörtöki tanulóesték, s a szombat esti klub — ez jelentette s jelenti ma is a Bethlen teret, az Oneg Sabbat gyülekezetét. A Tóra és Cion szeretete, talán ez lehetne legtömörebb mottója a klubnak, ahol minden *mócáé Sabbatkor* (szombat távoztakor) felhangzanak a Hávdoló, a szombatbúcsúztató szavai.

* * *

„Íme, Isten a segítségem! / Bízom és nem félek, / mert hatalmam és énekem az Örökkévaló Isten. / Ő volt nekem segítségül. / És meríthetek vizet örömben / az üdvösség forrásaiból! / Az örökkévalónál a segítség! / Népedre áldásod, Szeláh! / A seregek Ura velünk van, / várunk nekünk Jákob Istene, Szeláh! / A zsidóknál volt világosság, / és öröm és vigalom és becsület. / Így legyen nálunk is! / Az üdvösség poharát emelem / és az Örökkévaló nevében kiáltok!

A borra: Áldassál Te, Örökkévaló / Istenünk, a világ királya / teremtője a borág gyümölcsének.

A fűszerre: Áldassál Te, Örökkévaló / Istenünk, a világ királya, / teremtője a fűszerek fajtáinak.

A lángra: Áldassál Te, Örökkévaló / Istenünk, a világ királya, / teremtője a tűz fényének. / Áldassál Te, Örökkévaló / Istenünk, a világ királya, / aki elválasztja a szentséget a köznaptól, / a világosságot a sötétségtől, / Izráelt a népektől, / a hetedik napot / a hat munkanaptól: / Áldassál Te, Örökkévaló, / aki elválasztja a szentséget a köznaptól."

* * *

A szöveg a családfő áldása a borra, a legkisebb gyermek által tartott fonott gyertya fényére, melyet a ráöntött bor olt ki majd, s a beszomimra, a szegfűszegre, melynek jellegzetes illatát mindenki beszippantja a kézről kézre járó flaskából.

Különleges hangulat, a beavatás misztériuma először, hetek, hónapok múltán a megnyugtató bensőségesség, a „tudom, mit, miért teszünk" érzése — igen, ezt jelentheti a Hávdoló a Bethlen térieknek.

* * *

Aki nem hazulról hozta a zsidóságot és közeledni igyekezett ahhoz, egészen bizonyos, hogy köszöntött már szombatot a József körúton és búcsúztatott a Bethlen téren. A szűk értelemben vett zsinagógai lét nem bizonyult elég vonzónak a tizen-huszonévesek legtöbbje számára, akik kerülő úton ugyan, de mégis megtalálták a zsidó élet nélkülözhetetlen „kellékét", a bét ha kneszetet, a gyülekezet házát.

Ma új szétszóratást élünk meg: szervezeteink tucatszám működnek, koordinálatlanul olykor, egymással versengve. S mi sodródunk egyikből a másikba, olykor többen is feltűnünk, keresve, hol kapunk tartalmasabb programot. Számomra az utóbbi a legvonzóbb álláspont, mert ezáltal több oldalról kapcsolódhatunk a sokrétű zsidó hagyomány megtalált láncszeméhez. Nemcsak szűkkeblű, de elfogadhatatlanul buta is az a nézet, mely a zsidóság lényegét egy-egy princípiumra kívánja redukálni, s aki mást tart lényegesnek, azt — adott esetben — szervezetéből kizárja. Ehhez kevesen vagyunk! Amíg szűk volt a mozgásterünk, örülni tudtunk kevéske jónak. Ma az egészséges versengés olykor gyanakvó, féltékenykedő, hatalomvágyó rivalizálássá fajul.

Lanyhul talán az érdeklődés is. Vagy inkább átstrukturálódik a zsidó élet. Például az új iskolák napi lehetőséget adnak zsidóságot tanulni. Más kérdés, hogy három iskola működése minden észérvnek ellentmond.

„Bölcsőinkhez" sem mindig vagyunk hűségesek. A rabbiképzőben a fiatalok nem élnek a Schweitzer József igazgató-professzor által felkínált lehetőséggel — tartanának ők is néha előadást a Kiddus előtt – talán lustaságból, s a hétről hétre érkező külföldi vendégek köszöntő szavai nem mindig emelik a szombat hangulatát.

A Bethlen téri Oneg Sabbat Klubot is elérte a „pártosodás" kényszere, egyesületté alakulván markáns cionista arculatot öltött, s beszállt a „ringbe", szervezeteinek versengésébe. Programjaik az elmúlt időben, változó érdeklődést keltve, de a tradíciók és választott kötődésük szellemében zajlanak.

* * *

Múlhatatlan a két este érdeme létezésünkben. Elültették bennünk a vonzalom magját, amit esetünkben jórészt nem természetes módon szüleink tettek meg, mert nálunk a folyamatosság láncolatát a történelem két legsötétebb ereje megszakította. De életerő mutatkozik abban, hogy korosztályomnál a gyermek tanítja szüleit szombatot köszöntő gyertyát gyújtani, s a béke napjának múltán oltani.

S ha a rabbiképző intézet zsinagógájában fogadnád a szombatot, Tisztelt Olvasó (mert tudnád: a hagyomány szerint akkor jön el a Messiás, ha minden zsidó egy időben legalább egyszer megtartja jom Sabbat parancsait), s a karzatról hallható ifjúi csatakiáltásoktól és tereferétől nem mindig tudnád követni az imarendet, mert a feladat számodra önmagában is komoly, ne haragudj az emeleten hangoskodókra!

Az, hogy ők otthon érzik magukat gyülekezetünk házában, annak biztosítéka, náluk helyreáll a rend, s ők gyermekeik kezébe tudják már továbbgombolyítani a hagyomány megtalált fonalát.

Így látja Zeév Kishont Ferencet
(Cikkünk a 30. oldalon.)

Mivé lett a zsinagóga?

Szinte naponta elmentem mellette. Elrévülve nézegettem romjaiban is fenséges alakját, évtizedek óta betört, széljárta ablakait és a múltat idéző, megtépázott feliratokat. Szemem előtt pusztult, naponta veszített méltóságából. Népének hű társa lehetett, mert ahogy a zsidókat elsodorta a fasizmus vihara, mintha az épület sem kívánt volna többé megmaradni. A templom is csak addig templom, amíg látogatják; amíg szolgálni tud... Nem sajnálta senki, mert nem volt, aki megmaradt volna, még tízembernyi gyülekezet sem. Az épület mégis Isten háza maradt, hívek nélkül is, megtépázva hordozva a Dávid csillagát. Szomorú sorsával is jelezve, Isten talán megvan nélkülünk is...

Vajon ki járhatott ide, s vajon hová tűntek ők? Hová tűntek az esküvők, bármicvók, a nagyünnepi imádságok? Már emlékező sincs talán...

Egyik nap meglepetéssel vettem észre, hogy munkások kezdik bekeríteni a templom környékét. Felvonulásuk okát nem értettem, csupán reménykedtem, talán újra megszólal rövidesen a sófár, talán ismét benépesül a templom. Voltak már csodák... Gyorsan dolgoztak a munkások, eredeti szépségüket kezdték újra mutatni a falak. Ékszerdobozzá varázsolták a zsinagógát, gondos kezek helyrehozták a kegyetlen idő és az emberi gazság pusztításait. Újjáépített zsinagóga ma Pesten! Régi templom az új, felnövekvő nemzedéknek?!

Vártam a megnyitást, figyeltem a híreket, vajon mikor fogják újra felavatni, de semmi sem történt. — Talán később, talán a belső kiképzés még nincs készen...

Egyik nap végre a templom ajtaját tárva-nyitva találtam, bizonyos voltam benne, hogy a népét hívogatja a szélesre tárt kapu. Bementem én is és a földbe gyökerezett a lábam: a zsidó templomban tényleg fanatikus híveket találtam, de az ökölvívás híveit. A kiütés nem a versenyzőket érte, hanem engem. Ki találta ki ezt az „üzletet"? Az még talán érthető elmélet, hogy ahol nincs hívő, minek oda zsinagóga, de a HÁZ, a TEMPLOM a mienk. Még lehetett volna belőle közép-európai judaisztikai központ, zsidó könyvtár, idősek napközije, jiddis színház, holocaust múzeum, kántorképző intézet.

Minden templom jelkép. Nekünk, még akkor is az, ha nem vagyunk napi látogatói. Hitünk, származásunk megtestesült bizonyítéka, ősi történelmünk kőbe zárt tanúja — szellemi megújulásunk iskolája. Jelkép az életünkben. A fennen lobogó csillagunkat miért szüntetjük meg önmagunk? Miért csinálunk úgy, mintha lépnénk, amikor egy helyben toporgunk?

A zsinagóga áll. Régi pompája — kívülről reményt áraszt, pedig ez csak álca. Még talán nem késő, ütéseket nem éppen templomban illő osztogatni...

Vajda Róbert

Második hónapja az új suliban

Mire ezek a sorok megjelennek, milyen messze már szeptember első vasárnapja, amikor a gyönyörű ötven kislány és fiúcska, osztályuknak megfelelő szín szerint, zöld és kék felhő-jelvényt kitűzve, először gyűlt össze, hogy megismerkedjen egymással — ez a tanító nénikkel már előzőleg megtörtént. Az első csengetésről nem írhatok, mert ilyen nincs, a Lendvay utcában muzsika jelzi a tanítás kezdetét és a pihenőt.

A *Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskolából és Óvodából* a tudósítás mindenekelőtt azokat köszöntse, akik a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben megfogant gondolatot megvalósították: akik megszervezték az iskolát, akik egy eddig sehol sem alkalmazott tantervet készítettek, amelyben a zsidó tradíció és szellem, a szabadelvűség, a magyar pedagógia legjobb módszerei és kívánalmai harmonikusan ötvöződnek.

A nevelőket 130 jelentkezőből választották ki, olyanokat, akik szakmájuk kiválóságaiként küldetést teljesítenek. Hozzájuk a gyerekek örömmel mennek, számukra a nevelés előbbre való a tanulásnál, feltárják és fejlesztik a kicsinyek és a tinédzserek tehetségét és képességét.

Olyan iskola ez, ahol ugyan nem kötelező a hittanóra, de ahol a Bibliát, múltunk megismerését amerikai rabbi is segíti, az ivrit nyelvet pedig izraeli tanár oktatja. Olyan iskola ez, ahonnan a majdan kikerülő ifjú értelme és érzelme alapján dönti el, hogy miként éli, hogyan fejezi ki zsidóságát: ősei földjén, a történelem ritka igazságtevéseként megvalósult Erec Izraelben vagy pedig szülőföldjén él magyarként, de az izraelita vallási törvényeket követve, illetőleg Magyarország egyik nemzetisége tagjaként.

Tisztelettel kell szólni a névadóról is, *Ronald S. Lauderről*, akinek nagylelkűsége nélkül a volt munkásőr kerületi székház nem épülhetett volna át modern iskolává, s akinek további támogatása nélkül nem működhetne. Az állam ugyanis szűkmarkú, számunkra még annyit se ad, mint az egyházi iskoláknak. Hozzájárulása gyerekenként évi 5000 forint, holott az egy tanulóra jutó költség 80 ezer forint. Meg kell említenünk, hogy segít még a Joint és egy londoni zsidó oktatási alapítvány is.

Az iskola persze a szülőké is, hiszen saját akaratukból hozták gyermeküket, sokan a város távoli részéből. Az iskola vállalása megnyilvánul a szülői értekezletek vidám és szeretettel teli hangulatában és abban is, amikor bútorokat kell cipelni. De támogatják gyermekük második otthonát pénzzel is, egyesek nem is kevéssel. Persze az iskolának az is ugyanolyan kedves, akinek szülei anyagi hozzájárulásra nem képesek.

Megkérdeztem néhány szülőt, hogy miért hozták ide gyermeküket. Íme válaszuk:

Flóra apukája: Nemrégiben jöttünk vissza Izraelből, ahol lányom óvodába járt, s azt akarom, hogy abban a szellemben nevelődjön tovább. Ennek az „előéletnek" van egy humoros hátránya: Flóra olykor a magyar szavakat is jobbról balra írja. Elhatározásomat erősítette az is, hogy itt két nyelvet magas fokon sajátít majd el, hiszen később az egyes tárgyakat ivritül és angolul tanulják!

Viktória szülei: Afrikai kiküldetésből tértünk haza. Szüleink készítették elő unokájuk számára ezt az iskolát, aminek mi is nagyon örülünk. Olyan vidéki városban nőttünk fel, ahol a háború után alig maradt zsidó, a szülői ház mégis elegendő volt arra, hogy tudatunkat megőrizze. Lányunk itt zsidó marad és európaivá lesz.

* * *

Amikor az időszámításunk utáni 70-ben öthónapos ostrom után Vespasianus elfoglalta és elpusztította Jeruzsálemet, az írástudók Javnéban gyűjtötték maguk köré a tanítványokat, hogy legyenek folytatói a Biblia ismerőinek, magyarázóinak, hirdetőinek. Az iskola nevében azért szerepel a „Javne", mert az elpusztult, elárvult magyarországi zsidó iskolák helyébe lépve, itt lobbant fel ismét a kicsinyek számára a tudás lángja. És ez lobog ma igaz örömünkre a *Wesselényi utcai iskolában*, a *Rökk Szilárd utcai Anna Frank Gimnáziumban*. Az 1990—91-es, illetve 5750—51-es tanévben.

(Várai)

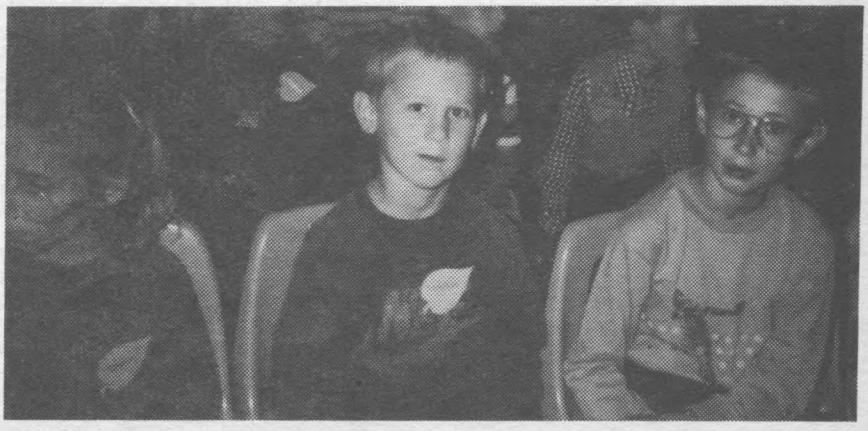

Az első napon még megilletődve...

Menekülés*

„EBBEN AZ ORSZÁGBAN nagyon nagy az érdeklődés az aliják iránt. A zsidóságnak egy tekintélyes hányada, mely túlélte a háborút, legalább ötvenezer fő, azonnal ki akar menni Palesztinába... A visszatérők közül azok, akik nem találták meg egyetlen rokonukat sem, nem akarják és nem is tudják ebben az országban folytatni életüket és Erecbe akarnak menni. A zsidóság egy másik része külső okok miatt akar elmenni, mindenekelőtt az erősödő antiszemitizmus miatt és azért, mert jobb életet remél magának Palesztinában."

A budapesti Palesztina Hivatal 1945. november 5-i jelentése minden bizonnyal túlzott akkor, amikor a Palesztinába kivándorolni szándékozó magyar zsidók számát ötvenezer főre becsülte. A túlzásra azért volt szükség, hogy nyomást gyakorolhassanak a palesztinai bevándorlási engedélyeket igencsak szűkmarkúan osztogató jeruzsálemi bevándorlási hivatalra. A magyar zsidóság zöme ebben az időben nem készült kivándorlásra, az országhatáron kívülre hurcoltak hazaigyekeztek, hogy felkutassák családtagjaikat, szeretteiket. Ebben a maradék magyar zsidóság megint egyszer európai hittestvéreitől eltérő magatartást tanúsított. A halál- és munkatáborokat, illetve gettókat megjárt túlélő lengyel, román, német, osztrák stb. zsidóság túlnyomó többsége életét Palesztinában, illetve a megalakítandó zsidó állam keretein belül kívánta folytatni.

A brit fennhatóság alá tartozó Palesztinában azonban a második világháború befejezését követően is érvényben maradtak az 1939-ben kiadott ún. Fehér Könyv rendelkezései, amelyek 75 ezer főben maximálták a Palesztinában letelepedési engedélyt szerezhető zsidók számát. A szigorú bevándorlási rendelkezéseket nem enyhítették sem az európai fasizmus népirtó politikájának, az Endlösungnak meghirdetése és gyakorlati megvalósítása idején, sem a mintegy negyedmillió, Palesztinában új életre vágyó, nyugat-európai táborokban várakozó túlélő kedvéért. A Palesztinába irányuló legális bevándorlás keretei tehát a második világháború befejezését követően is szűkre szabottak maradtak. Ezért vált szükségessé a még 1939-ben kiépített illegális kivándorlási útvonalak most már „nagyüzemi" felhasználása és egy nagyszabású illegális bevándorlási akció, az *alija bét* megindítása. A háború befejező heteiben jól képzett palesztinai fiatalok tucatjai indultak Európába, hogy a Moszaad alija bét képviselőiként szervezzék és vezessék az illegális bevándorlást. A Moszad, *Shaul Avigur* vezetésével egy párizsi központú nagy és jól működő hálózatot épített ki Európában, munkatársak tucatjait foglalkoztatta és említésre méltó módszerességgel dolgozott. Több mint ezer embere tizenkét országban tevékenykedett. Ott voltak a táborokban, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia és Magyarország fontosabb városaiban, az olaszországi, illetve romániai tengeri kijárókhoz vezető útvonalak állomásain. A *bricha* — a menekülés — első főparancsnoka *Mordechai Surkiss* volt. Őt *Ephraim Dekel*, majd 1948-tól *Meyer Sapir* váltotta fel.

Magyar tranzitállomás

Az első illegális bevándorlókat szállító Moszad-hajó 1945 augusztusában indult el Olaszországból Palesztinába, fedélzetén mintegy 35 ma'apalimmal, illegális bevándorlóval. Augusztustól decemberig hét további hajó indult el Palesztina felé, kettő Görögországból, a többi Olaszországból, összesen 1036 ma'apalimmal. A legális és illegális kivándorlás költségeit a Joint fedezte. Erről dr. *Joseph Schwartz*, a Joint európai igazgatója, és a Jewish Agency végrehajtó bizottságának élén álló *David Ben Gurion* egyeztek meg 1945 elején.

Magyarország 1945 tavasza és 1946 tele között a palesztinai kivándorlás egyik fontos tranzitállomása volt. Ez idő alatt több mint ötvenezer lengyel, kárpátaljai és román zsidó haladt át az ország területén Ausztria irányába. Velük ment körülbelül ötezer magyar zsidó is, elsősorban gyermekek, illetve fiatalok, többségükben chalucok. A határokon való átkelés, a menekültek ideiglenes magyarországi tartózkodása illegális volt és a magyar belügyi, mindenekelőtt az államvédelmi szervek (ÁVO) tudtával és hallgatólagos beleegyezésével történt.

Mindkét szervezet kommunista kézben volt. Az ÁVO vezetői és tisztjei a fenti időszakban, de gyakorlatilag 1949-ig szinte kizárólag zsidó származásúak voltak. Ennek egyik oka abban a tényben keresendő, hogy a munkaszolgálatból, illetve deportálásból visszatértek egy része gondoskodni akart arról, hogy a zsidóellenes atrocitásokért felelősek, a deportálásokban közreműködők ne úszhassák meg büntetés nélkül tetteiket. Sok esetben egész munkaszolgálatos csoportok álltak be rendőrnek, például Szegeden, Debrecenben, illetve más vidéki városokban. Az ÁVO elnéző magatartását az illegális alijákkal kapcsolatban alapvetően azonban az befolyásolta, hogy ebben az időszakban a Szovjetunió támogatta a zsidó nép harcát az angol imperializmus ellen és bízott abban, hogy a létrehozandó zsidó állam csatlakozik majd a „népi demokráciák" táborához. Ugyanakkor szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a csoportokban aránylag kevés magyar zsidó kapott

* Részlet a szerző: *A sárga csillagtól a vörös csillagig* című, megjelenés előtt álló könyvéből.

Kárpótlás? – Kártérítés?

(Tudósítónktól.)

Szeptemberben megkezdte működését a kormány *Kárpótlási Hivatala*, hogy nevének megfelelően valamelyest orvosolja az állam által okozott 1938 és 1963 közötti sérelmeket. Tudjuk, hogy az említett negyedszázad alatt tömegeket sújtott a jogtalanság, ezért nem számíthatunk az üres kincstártól méltányos anyagi elégtételre, mégis, így is, sokan lesznek, akiknek életkörülményein egy minimális juttatás is segít. Lényeges továbbá, hogy a Kárpótlási Hivatal mellett tevékenykedni fog a kárt szenvedettek szervezeteinek képviselőiből álló *Konzultatív Testület*, s annak tagja lett és az lesz a jövőben is, a Munkaszolgálatosok Országos Egyesületének mindenkori elnöke. Jelenleg ezt a tisztséget *dr. Ruttkai György* tölti be.

A volt zsidó munkaszolgálatosok szervezete nagy érdeklődéssel kísért sajtótájékoztatót tartott, és az ott elhangzottakról beszámolt a televízió híradója, a rádió híradása és több országos napilap. Dr. Ruttkai és *Schwarcz István Mihály*, a MUSZOE alelnöke kifejtette, hogy az állam politikai struktúrájának megváltozása és Németország egyesülésével még erőteljesebbé válik a követelés: az itt és a volt szocialista államokban élők azonos jóvátételben részesüljenek a más országokban letelepedettekkel. Az előadók jogi érvekkel, többek között az 1947-es párizsi békeszerződéssel bizonyították, hogy Magyarország nem mondhatott és nem is mondott le állampolgárai nevében a németek jóvátételi kötelezettségéről. Az 1960-as években pedig a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága nem kapott felhatalmazást az NSZK kormányával való tárgyalásokra, a halottak iránti kegyelet és az élők önérzetét sértő alamizsna elfogadására.

Lapunk fontos feladatának tartja mind a magyar, mind a német kormánnyal folytatandó tárgyalások újabb eseményeinek nyilvánosságra hozását, így ezek minden hírére beszámolunk.

helyet, illetve, hogy a zsidóságot ért szenvedések élménye még nagyon is eleven volt, ezért a kivándorló csoportokkal szembeni rendőri fellépéshez akkor még nem szívesen folyamodott az ÁVO.

Házkutatás, letartóztatás

A Palesztinából érkezett sliachok — „kiküldöttek" —, *Jona Rosen* (Rosenfeld Gyula), *Yehuda Talmi* (Füredi Pál) és *Lévy Argoy* részben hamis angol fonttal, részben valódi USA-dollárral és a magyar viszonyoknak megfelelően karórákkal jól felszerelkezve kezdtek munkához 1945 tavaszán. Egy éven belül — 1946 áprilisáig — vonaton vitték ki az országból a kivándorlócsoportokat minden különösebb fennakadás nélkül. A hatósági emberek közül, akiket kellett — magyart és oroszt —, a pályaudvarokon és a határátkelőhelyeken „meglágyították". Volt, akit pénzzel vagy áruval, voltak, akiket szép szóval.

1946. április 9-én az ÁVO házkutatást tartott a menekülést szervezők Arany János utcai irodájában, az EZRA-ban. A Budapestről aznap útnak indított kivándorlócsoportot szállító vonatot Torbágynál megállította, a csoport tagjait visszaszállíttatta Pestre, a velük utazó Jona Rosent pedig letartóztatta.

Az akcióhoz az szolgált ürügyül, hogy „Négy egykori SS egy rabbi segítségével megtanult egyet s mást, áttért zsidónak, és a Zsidókórházban körülmetéltette magát. Persze dollárban fizettek..." Ezzel az incidenssel kapcsolatban az április 11-i újságok az alábbi címekkel jelentek meg: Kis Újság: „Nyilasokat csempészett Nyugatra a cionisták vonata. Huszonkilenc letartóztatás"; Világosság: „Izgalmas üldözés után tegnap feltartóztatták az illegálisan kivándorló nyilas, volksbundista, cionista transzportot"; Új Szó: „Nyilasokat és németeket csempésztek ki Magyarországról a cionista szervezet ügynökei"; Kossuth Népe: „Nyilasok, spekulánsok és német katonák a cionista vonaton"; a Népszava egy új nyilas botrányt emlegetett — jelentette a budapesti bricha Jeruzsálemnek 1946. április 21-én.

A bricha azonban decemberig tovább folytatta munkáját és Rosen is hamarosan szabadlábra került. E tevékenységéről vallomásában Rosen a következőket mondta:

„1945. július 29-én érkeztem Budapestre illegális úton, Olaszországon és Grazon keresztül. Megérkezésem után azonnal felvettem a kapcsolatot a már itt működő, kivándorlást elősegítő bizottsággal. Ennek tagjai abban az időben Mose Pil (Szabó János), Mordechai és Mimis Herbst voltak. Én magam a Mose Piltől kapott születési bizonyítvány alapján jelentkeztem be, illegális nevem Bársony I. Gusztáv volt, erre a névre szóltak az irataim és bejelentett lakásom. Mozgalmi fedőnevem Jani volt... A bizottság működése a cionisták és zsidók illegális kivándorlásának megszervezése és lebonyolítása volt... Munkánk célja az volt, hogy a környező államokból, valamint Magyarországról kivándorolni készülő zsidókat illegális úton kijuttassuk az országból... A kivándorlás technikai lebonyolítása azonban mind az idegen állampolgároknál (tehát lengyel, román, csehszlovák, vagy szlovák), mind pedig a magyar zsidóknál hamis, illegális igazolványokkal történt, mivel ezek valamennyien, minthogy a kivándorlás iránya Németország volt, mint német és osztrák állampolgárságú deportáltak hagyták el az országot.

„Felső kapcsolat": Vas Zoltán

Ennek az illegális kivándorlásnak a technikai lebonyolítására fedőszervként a DEGOB-ot (Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság) használtuk fel, melynek leple alatt ezek az emberek a magyar hatóságok megtévesztésével elhagyhatták az országot... Körülbelül november-december hónapban értesültem arról, hogy Salzer Hermann, aki a transzportok technikai lebonyolítását intézte, szabálytalanságokat követ el, illetve pozíciójának felhasználásával olyanokat csúsztat be a transzportokba, akik neki ezért pénzt fizetnek, akik nem cionisták, nem Palesztinába szándékoznak kivándorolni, hanem spekulánsok, vagy a transzportok leple alatt az országhatáron át feketézők vagy pedig más, nyugati államba kivándorolni szándékozó magyar állampolgárok..."

Jona Rosen kiszabadításáért a bricha húszezer dollárt fizetett *Vas Zoltán*on keresztül a Magyar Kommunista Pártnak. Ezután a közjáték után, melyre „minden valószínűség szerint felsőbb utasításra, esetleg külső nyomásra került sor", még további tizenhat-tizennyolc ezer személyt tudott a bricha a határokon átsegíteni. Az egyetlen megszorítás, és ezt az MKP képviseletében Vas Zoltán, a bricha egyik „felső kapcsolata" közölte a sliachokkal, az volt, hogy „sem magyar zsidókat, sem orosz katonákat nem vehetünk be a csoportokba". A „külső nyomás" meglétét bizonyítja, hogy 1946 tavaszán Lengyelországban és Csehszlovákiában is letartóztatták a bricha egy-egy munkatársát, majd hamarosan szabadlábra helyezték őket. És minden bizonnyal az sem volt véletlen, hogy egy héttel a fenti ÁVO-akció előtt hangzott el az MKP főideológusai között számon tartott *Molnár Erik* nyilvános támadása a cionizmus ellen, melyet a párt lapja is leközölt.

Schmidt Mária

Charles Gati:

Kommunisták és a zsidókérdés

MAGYARORSZÁGON éppúgy, mint Romániában és Lengyelországban, a kommunisták és a parancsaikat vakon teljesítő hírhedt politikai rendőrség vezetői között a második világháború utáni évtizedben sok volt a zsidó származású. Felmerül a kérdés, hogy mi ennek az oka? Igaza volt-e Mindszenty József bíborosnak, amikor megfogalmazta azt a szemrehányást, hogy „a keresztény Magyarország" 1943—44-ben mindent megtett, amire csak képes volt az ország zsidó lakosságának védelmében, de 1945 után a „zsidó-kommunista" Magyarország nem viszonozta, nem hálálta meg ezt az erőfeszítést.

Miért csatlakoztak?

Nem szükséges tételesen bizonyítani, hogy a magyarországi kommunista párt vezérkarában ki mindenki volt zsidó származású. Természetesen egyikük sem tartotta a vallási ünnepeket, nem ápolta a zsidó hagyományokat. Apáik és nagyapáik hagyományainak elvetése, majd csatlakozásuk a kommunista mozgalomhoz nyilvánvaló szakítást jelentett családjukkal. Révai ifjúkori költeménye, amely arról szól, hogy hő vágya, bárcsak holtan látná szüleit, önmagáért beszél. A névmagyarosítások szintén jól mutatják, hogy új identitást kerestek. Rákosit eredetileg Róthnak hívták, Gerőt Singernek, Farkast Wolfnak, Vas Zoltán nagyapja rabbi volt és Weinbergernek született, a politikai rendőrség szadista főnöke, Péter Gábor Auspitz Benőnek, Nógrádi Sándor Grünbergerről magyarosított, Horváth Márton Schillerről és így tovább. A politikai rendőrségnek, a félelmetes ÁVO-nak, majd ÁVH-nak a vezérkara 70—80 százalékban zsidókból állt, az osztályvezetők és attól felfelé minimum ilyen arányban voltak zsidók. Ez a tény szintén azt jelzi, hogy évezredes nemes zsidó hagyománnyal szakítottak lelkileg, talán hogy ellensúlyozzák eleik úgymond gyöngeségét, és hogy új azonosságot alakítsanak ki.

Zsidók két okból csatlakoztak a magyar kommunista mozgalomhoz és ajánlották fel szolgálataikat az ÁVO-nak. Először: a világon mindenütt, még Nyugat-Európában és Észak-Amerikában is nagy vonzerőt gyakorolt a zsidó értelmiségre a radikalizmus és a harmonikus társadalom eszméje, s ez még inkább igaz volt Magyarországon, történelmének sajátos alakulása folytán. Ennek következtében sok zsidó csatlakozott a magyarországi kommunista mozgalomhoz, és közülük szép számban kerültek vezető tisztségekbe. A Magyarországi Kommunisták Pártja 1918-ban alakult meg, s az első Központi Bizottságnak legalább tíz zsidó tagja volt, 1919-ben, a magyarországi szovjetköztársaságban, vagyis a kommün alatt a 200 veze-

(Folytatás a 10. oldalon.)

Charles Gati:

Kommunisták és a zsidókérdés

(Folytatás a 9. oldalról.)

tő tisztségviselő háromnegyede volt zsidó. Kun Bélától Gerőig a kommunista párt valamennyi főtitkára zsidó volt. 1944—45 után a leghasználhatóbb káderek zsidó környezetből jöttek, s ez vonatkozik a moszkovitákra csakúgy, mint az itthoniakra. Másodszor: a második világháború után sok zsidó azért csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, mert oda sodorta őket, amit a koncentrációs táborokban és munkaszolgálatban átéltek. Meg akarták torolni a közelmúltbeli szenvedéseiket, s úgy gondolták, hogy erre a Szovjetunió és a magyarországi kommunista párt kínál módot, mivelhogy a fasizmus és jelesül a náci Németország ellen folytatott harcukkal olyannyira kitüntették magukat. A párt és az ÁVO középszintű vezetésében az volt a jelszó: „Soha többé!"

A háború után Magyarországon az antiszemitizmus más volt, mint a háború előtt. Az alapvető különbség abban rejlett, hogy az új keletű antiszemitizmusnak az „újzsidók" lettek a céltáblái, azok, akik kérlelhetetlenek voltak, nem mutattak könyörületet, bosszúra szomjaztak. A „zsidó politikai hatalom" lett a botránykő, amelyet a kommunista párt jelképezett.

A szovjet vezetés pontosan felmérte, hogy ezek a fejlemények mit vonnak maguk után. Ezért törekedtek arra, hogy a zsidókat kirekesszék az ideiglenes kormányból. Hadd emlékeztessek arra, hogy ugyanaz a Molotov, akinek a feleségét Sztálin azért küldte száműzetésbe, mert zsidó volt, 1944 novemberében azt ajánlotta a magyar fegyverszüneti küldöttség tagjainak, hogy a háború utáni új kormányba vegyenek be moszkovitákat, de zsidókat ne. Egyértelműen közölte: „a zsidókat ki kell hagyni". A szovjet politika szellemében írta Rákosi (aki még Moszkvában tartózkodott) Vasnak (aki ekkor már Magyarországon volt), ne számítson arra, hogy bekerülhet a párt csúcsvezetésébe, legalábbis egy ideig, mert a négyesfogathoz, a (zsidó) Gerő, Révai, Farkas, valamint a saját személye mellé ötödiknek a „keresztény Nagy Imrét" kell bevonni. A szovjet politika jellemző megnyilvánulása volt, hogy — miként Vas Zoltán tanúsítja — az 1945. évi választások után Vorosilov marsall személyesen döntött úgy, hogy belügyminiszternek Nagy Imrét „javasolja" Farkas helyett. Moszkva mégis kivételt tett, nem tudni, mi okból, hagyta ugyanis, hogy a pártot egy évtizeden át a zsidó születésű „négyesfogat" irányítsa. Sőt 1945 és 1956 között voltak olyan időszakok, amikor a Politikai Bizottságban zsidó származásúak alkották a többséget.

Nem vállaltak közösséget

A magyar kommunista pártnak ezeket a vezetőit általában zsidóknak tekintették, de ők önmagukat nem, vagy próbáltak úgy tenni, mintha nem azok volnának. Egyszóval, iparkodtak eltitkolni, hogy kicsodák. Tény és való, hogy, eltérően Oroszországtól, Lengyelországtól és Romániától, Magyarországon a zsidóság mindig is törekedett az asszimilálódásra. Például tömegesen magyarosították nevüket, Rákosi és társai azonban nem sorolhatók egyszerűen csak az asszimilálódott zsidók közé. Ők úgy viselkedtek, mint akiknek semmi közük a zsidósághoz és soha nem is volt. Egyetlen apró példa: Rákosi nagyon tudatosan nem használt városi akcentust, hogy hallgatósága ne tekintse őt zsidónak, de még csak a zsidó város hírében álló budapestinek se. Vidéki, népies nyelven beszélt, gyakran alkalmazott közmondásokat, és más efféle fordulatokat. Révai azzal iparkodott kihangsúlyozni magyarságát, hogy nagyon korán és nagyon erőteljesen népszerűsíteni kezdte a népies irodalmat, mely tartalmát tekintve mélyen nemzeti és olykor leplezetlenül antiszemita.

A magyarországi kommunista párt nyíltan nem hirdetett antiszemitizmust, de amikor például az úgynevezett feketézők ellen intézett demagóg kirohanásokat, ezzel burkoltan a fasiszták és az antiszemita csőcselék kedvében akart járni. Amikor 1946-ban Kunmadarason és Miskolcon visszataszító antiszemita kilengésekre került sor, a kommunista sajtó olyan szellemben számolt be róluk, hogy „meg lehet érteni a nép dühét", amelyet a (zsidó) kupecek váltottak ki. Rákosi még olajat is öntött a tűzre, amikor kifejtette: „A demokráciában igenis helye van a tömegek ösztönös cselekedeteinek, és a nép jogosult arra, hogy saját kezébe vegye az igazságszolgáltatás ügyét." A sokkalta elvhűbb szociáldemokrata párt és a két kis polgári párt, a polgári demokraták és a magyar radikálisok akár népszerűségüket is kockáztatva készek voltak világos különbséget tenni a feketézők és a zsidók között, a kommunisták viszont ellenkezőleg cselekedtek. Ez a három párt azonnal reagált, nem hagyta szó nélkül, amikor a Nemzeti Parasztpárt népies irányzatához húzó egyik-másik vezető, például Veres Péter és Darvas József antiszemita megjegyzésekre ragadtatta magát, bezzeg a kommunisták úgy tettek, mintha semmi el nem hangzott volna.

„Kisnyilasok"

Az 1945. évi választások előtt a kommunista párt attól sem riadt vissza, hogy megpróbáljon soraiba édesgetni nem prominens fasisztákat, úgynevezett kisnyilasokat. Nem tudni, hogy ki adott erre utasítást és azt sem, hogy mennyi egykori fasiszta lépett be, de azt tudjuk, hogy toborozták őket és ismerjük az alkalmazott módszereket. Az úzus az volt, hogy a helyi párttitkár vagy a politikai rendőrség valamely kommunista tagja közölte a delikvenssel, hogy ha aláír egy nyilatkozatot, amelyben sajnálkozását fejezi ki múltbeli tettei fölött és kötelezi magát a kommunista párt politikájának jövőbeni támogatására, akkor elfeledkeznek a múltjáról és a háború idején viselt dolgai miatt nem vonják büntetőjogi felelősségre.

A toborzás hozott némi eredményt, főként a szakképzetlen gyáripari munkások körében. Ha összehasonlítjuk egymással az 1945. évi és az 1939-es parlamenti választások eredményét, akkor azt találjuk, hogy akik 1939-ben a nyilaskeresztes pártra szavaztak, azok közül 1945-ben szembetűnően sokan a kommunista pártot ajándékozták meg voksaikkal. Ez volt a helyzet jobbára a munkások lakta Csepelen. A „zöld inges" nyilasok büszkén beszéltek 1939-ben „zöld Csepelről", 1945-ben a kommunisták legalább ilyen dicshimnuszokat zengtek a „vörös Csepelről".

A kampány jó néhány helyen kifizetődőnek bizonyult, mert a fasiszta csőcselék ugyan nem meggyőződésből, inkább megfélemlítettségében, kötélnek állt és a magyar kommunista pártra szavazott. Sokfelé azonban ellentétes hatást váltott ki ez a fajta tagtoborzás, nem növelte, inkább zsugorította a párt táborát. Amikor az 1945-ös választások részletes eredményét közzétették, kiderült, hogy a keleti országrészben egyes választókörzetekben kevesebb szavazatot kapott a kommunista párt, mint amennyi párttagot ott nyilvántartottak. Ez a kudarc jelezte a toborzási kampány bumeránghatását.

A kommunista pártnak az antiszemitizmussal kapcsolatos cinikus magatartását és manipulációit azon is le lehetett mérni, hogy (zsidó) vezetői hogyan nyilatkoztak és milyen magatartást tanúsítottak ebben az ügyben. Hadd hozzak föl csupán egyetlen anekdotikus példát bizonyságképpen. Rákosi egy ízben magához hívatta Losonczi Gézát, aki a kommunista vezetők fiatalabb nem-

Lapunk, a *Szombat* a következő TÉKA-boltokban kapható:

Budapesten

Könyvesház, XIII., Váci út 19.

Illyés Gyula Könyvesbolt, VI., Népköztársaság útja 16.

TÉKA, V., Honvéd u. 5.

Láng-TÉKA Könyvesbolt, XIII., Pozsonyi út 5.

Múzsák Könyvesbolt, IX., Ráday u. 3.

Kardos György Könyvesbolt, IV., Rezi K. u. 9.

V., Kálmán utcai Antikvárium

Vidéken

Szeged, Pécs, Győr, Sopron, Miskolc, Nagykanizsa, Kecskemét, Debrecen, Hajdúsámson, Nyíregyháza

zedékéhez tartozott. Magyarországon bevett formula, mely szerint az emberek úgy jelzik, ki hová tartozik (értsd zsidó-e vagy sem), hogy azt mondják: „közülünk való" vagy „közülük való". Losonczi nem volt zsidó. Rákosi azért hívatta őt magához, mert új beosztásba akarta helyezni a kultúra területén. Tervét előadva alaposan leszidta „a sok zsidót", akikkel tele van a kulturális élet és akik elfoglalják a vezető posztokat. Azt várta Rákosi, hogy Losonczinál helyeslésre találnak ezek az antiszemita szidalmak. Losonczi abban az időben még csodálta Rákosit és elfogadta az új megbízatást, de a „körítés" a legkevésbé sem nyerte meg a tetszését, nem volt ízlése szerint való. Vagy egy másik eset. 1945. október 11-én a Központi Bizottság a helyhatósági választások eredményének értékelésével és a soron következő parlamenti választások előkészítésével foglalkozott ülésén, s Gerő elmondta — referátumának ez a része nem került nyilvánosságra —, hogy a kommunista párt nehézségeit és gondjait (egyebek között) a „gazdag zsidók" okozzák.

Vágytak a hatalomra

Megnyugtató magyarázatot találni arra, hogy ezek a kommunista vezetők miért tanúsítottak ilyen magatartást, nem könnyű. Van egy szerfölött bonyolult lélektani megoldás, mely úgy szól, hogy az antiszemitizmus új hullámát azért tűrték el, sőt azért szították, mert egyidejűleg két igénynek akartak eleget tenni. Meg akarták büntetni szüleiket és nagyszüleiket, amiért azt a „szégyent" hozták rájuk, hogy zsidónak szülték őket és ugyanakkor önmagukat is büntetni kívánták, amiért próbálták kitépni magukat családi és múltbeli kötelékeikből. Ennél egyszerűbb megokolás, hogy annyira megbűvölte őket a hatalom és oly csillapíthatatlan szenvedéllyel vágytak erre a hatalomra, hogy mindenre képesek voltak céljuk elérése érdekében. Idekapcsolódhatott az is, miszerint be akarták bizonyítani Sztálinnak, akiben az új apa személyét látták megtestesülni, hogy méltóak a bizalmára.

Igen ám, de mi a helyzet az „átlag" zsidó esetében? Köztudott, hogy 1945—46-ban a budapesti zsidó lakosságnak legalább a fele el akart menni Magyarországról, s úticéljuk az Egyesült Államok vagy Palesztina volt. Ezen közérzületen nincs mit csodálkozni, azon viszont már jóval inkább, hogy ugyanaz a kommunista párt nyeri el a zsidóság egy részének támogatását, amely a volt nyilasokra is kiveti a hálóját.

Pontosan nem tudjuk megállapítani, kikre szavaztak a zsidók az 1945. évi parlamenti választásokon. De bizonyos következtetéseket levonhatunk, ha szemügyre vesszük három budapesti belső kerület választási adatait: az ötödikét, a hatodikét és a hetedikét, amelyekben nagyon nagy számban laktak zsidók. Ezekben a kerületekben összesen 180 910 szavazatot adtak le. A kisgazdák kaptak ebből 69 153 szavazatot (38,2 százalék), a szociáldemokraták 53 156-ot (29,4 százalék), a kommunista párt 43 153-at (24,1 százalék) és a Polgári Demokrata Párt 10 116-ot (5,6 százalék).

Ha a szavazatok megoszlását ebben a három budapesti kerületben egybevetjük a nagy-budapesti vagy az országos adatokkal, akkor a világosan kirajzolódó arányok minőségileg nem különböznek a nagy-budapesti szavazatmegoszlástól, ámbár mutatkozik néhány érdekes, de nem számottevő eltérés. A három kerület és az egész főváros adatainak összehasonlítása azt mutatja, hogy a) a liberális Polgári Demokrata Párt ezekben a kerületekben 44 százalékkal több szavazatot kapott, mint a fővárosi összesítésben; b) szintén többet kaptak a szociáldemokraták 24 százalékkal, és a kommunisták 23 százalékkal; c) a kisgazdák Budapesten valamivel gyengébb eredményt értek el, mint országosan, ebben a három belső kerületben azonban 24,5 százalékkal kevesebb szavazatot kaptak, mint fővárosi szinten.

Ha abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a három említett kerület adataiban tükröződik a zsidóság politikai pártválasztása, akkor megállapítható, hogy a zsidók tekintélyes hányada a politikai színtér egyetlen tisztán liberális, nyugati irányzatú polgári pártját ajándékozta meg bizalmával, nevezetesen a kis Polgári Demokrata Pártot, de különösebben „nem tartottak" sem a szociáldemokratáktól, sem a kommunistáktól. Ez a három párt elindított legalább egy, némelyik közülük több zsidó jelöltet is, viszont a kisgazdák jelöltlistáján zsidó egyetlenegy sem szerepelt. A magyarországi zsidóság szemében a kisgazdapárt nyilvánvalóan úgy jelent meg, mint a múlt képviselője, persze nem a nyilas vagy náci múlté, de a Horthy-rendszeré, és a két háború közötti évek keresztény antiszemitizmusának a letéteményeseit látták bennük. A kisgazda vezetők némelyike, például Tildy Zoltán későbbi köztársasági elnök, akinek veje zsidó volt, a harmincas évek második felében a zsidótörvények ellen szavazott. Ennél alighanem fontosabb volt, hogy a kisgazdákat nem tekintették városi pártnak és ez is közrejátszódhatott abban, hogy a zsidók másra adták szavazatukat, nem rájuk.

Kire szavaztak?

Az országosan leadott összes szavazatokat vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy minden negyedik vagy minden ötödik zsidó szavazatot a kommunisták kapták. A holocaustot körülbelül 110 ezer felnőtt élte túl, közülük úgy 25—30 ezren támogathatták a kommunistákat. Bizonyos szempontból ez nagy szám, kivált, ha figyelembe vesszük a náci—szovjet paktum ismert tényét, a kisnyilasok körében folytatott toborzást és legfőképpen azt, hogy a Magyar Kommunista Párt nem tett semmit az antiszemita kilengések ellen. Tekintetbe véve azt is, hogy „a keresettel rendelkező zsidók 45 százaléka önálló üzleti vállalkozó az iparban vagy a kereskedelemben, illetve szabad pályán működik", a zsidók üzleti érdekei szintén a kommunistákéval voltak ellentétesek. Másfelől, egy más nézőpontból viszont a kommunistákra szavazó zsidók száma ahhoz képest nem volt nagy, ahogyan a zsidóság egésze érzett. Vagyis, ha a Vörös Hadsereg nem lett volna, aligha maradtak volna életben. Ha tehát a zsidók a kommunista pártra szavaztak, ezzel hálájuknak adtak kifejezést a Szovjetunió iránt, amiért az megmentette az életüket.

Úgy tűnik tehát, a kommunista párt mögé arányukat tekintve a zsidók közül sem álltak oda többen, mint általában a városi lakosság köréből. Mindszenty bíboros megjegyzése tehát „a zsidó kommunista" Magyarországról nem volt éppen kellően megalapozott. S ha azt vesszük, hogy a háború idején a bíboros a zsidókérdésben mértéktartásról tett tanúbizonyságot, sőt bizonyos beleérző-készséget mutatott, akkor ez a kijelentés még zavaróbb. Csak úgy lehet elkönyvelni, hogy a köznép körében meglehetősen elterjedt ama érzületet visszhangozta, amely szerint Magyarország szovjetizációjáért a zsidó születésű kommunistákra hárul a felelősség. Ez az érzés persze nem volt alaptalan. De az „átlagos" zsidóknak az az érzése szintén nem, hogy a háború utáni antiszemitizmus új hullámáról ugyanezek a zsidó származású kommunista vezetők tehetnek. Végül is ezek a vezetők öntöttek új olajat a régi tűzre, ők állandósították és élezték ki a magyar társadalom régi és baljós kettésztását keresztényekre és zsidókra.

(Részletek *Charles Gati: Magyarország a Kreml árnyékában* címmel megjelent könyvéből, amely a Századvég Kiadó gondozásában jelent meg.)

Itamár Jáoz-Keszt
Zeév rajza az 1934-ben Szarvason született neves izraeli íróról, akinek magyarra fordított válogatott verseit tavaly jelentette meg az Európa Kiadó

ESSZÉ

Szőcs Zoltán:

Antiszemita – filoszemita

Gondolatok a Szabó Dezső vitához

(Második, befejező rész)

AZ ÉRETT SZABÓ DEZSŐ mindig tisztán látta, nem becsülte sem le, sem félre a zsidóság történelmi szerepét. (...) Sokan fognak csodálkozni talán, de ezt az interjút is vele készítette Szombati Sándor:

„Zsidótemplomban egyszer voltam, egy drága felejthetetlen zsidó tanárom kérésére. Hosszúnap volt. Mondhatom megdöbbentő hatással volt rám. Egy pillanatra mintha megéreztem volna ennek a jobbsorsra érdemes fajnak egész tragédiáját. Most persze azt kérdezi: hogyan? Én... és a zsidóság? De én mindjárt feleltem is: én mindig elismertem és nagyrabecsültem a zsidóság erényeit és értékeit. Mindig csodáltam bennük a tudásszomjat, a családi élet szentségét és azt a tiszteletet, amellyel szellemi nagyjainkra felnéznek... Amikor tanárkoromban nem egyszer kirándulni vittem az osztályomat, míg a keresztény fiúk mind a szabadban hancúroztak, veszekedtek és egymást csúfolták, addig a zsidó fiúk percről percre jöttek hozzám új kérdésekkel: ennek a növénynek mi a neve? És ennek? A zsidóság tudásszomja csodálatos..."

Külön kiemelném az interjú dátumát: 1934. december 21.

Nem lehet meglepő, hogy Szabó Dezső a zsidóság csodálatos kultúrszomjáról nyilatkozik, hiszen sohasem felejtette el azt sem, hogy egykor „...a NYUGAT okos zsidói felém jöttek és mondták: — Miért hagyod némán a tehetségedet? Vágysz nyaranta külföldre és nincsen pénzed, tele vagy mondanivalóval és hallgatsz. Mi teret adunk neked, ahol kibeszélheted magad és pénzt adunk, hogy utazhass. Feltételünk az, hogy nincs feltételünk, hogy írd őszintén azt, ami benned van. (Bűnös, botor magyar faj, mikor szólsz így legjobb erőidhez!)"

Sokat emlegették egy időben ama bizonyos híres-hírhedt „Fellner-ügy"-et is. Jelen írásomban már csak terjedelmi okokból sem áll módomban teljes kifejlettségében ismertetni ezt a Szabó Dezső-„tréfát", de vázlatos összefoglalásával talán érzékeltethetem, hogy végső kicsengése — ha már nem vagyunk képesek elszakadni ezektől a kategóriáktól — erősen filoszemita.

Megértéséhez tudni kell, hogy 1923-ban Szabó Dezső azzal a szándékkal, hogy tükröt tart a közvélemény arca elé, május 19-én egy fiktív levelet írt Fellner Sándor állítólagos gabona-nagykereskedő, zsidó mecénás nevében a VILÁG-nak, amely a levelet leközölte. Ebben Fellner felajánlja, hogy kifizeti Szabó Dezső nyomasztó anyagi adósságait, amelyekkel nem utolsósorban a Királyi Kúriának is tartozott, s teszi mindezt csupán azért, mert az írót esetleges hibái ellenére is nagyon nagyra tartja és további jelentős alkotásokat vár tőle a jövőben is.

A valóságban nem létező, nagyvonalú felajánlásra Szabó Dezső válaszát szintén a VILÁG hozza: az író elfogadja a segítséget, nagy tisztelettel megköszöni azt és szégyenkezve közli Fellnerrel, hogy kínos és groteszk számára, hogy ő, aki évtizedek óta sok kritikával illette a zsidóságot, most csak a zsidóság segítségével menekülhet meg a végösszeomlástól, melybe a „keresztény kurzus" juttatta. De hát — teszi hozzá Szabó Dezső — így volt ez mindig a magyar kultúrtörténetben, hiszen sem Ady, sem Móricz művészete nem születhetett volna meg a zsidóság aktív segítsége nélkül.

Érthető módon óriási hatást váltott ki a két levél: a zsidó sajtó részéről büszkeség, az antiszemita hangoskodók és „fajvédők" részéről düh és tehetetlenség volt a következmény. Aztán, ahogy az már Szabó Dezsőnél lenni szokott, a bomba megint csak robbant: az általa főszerkesztett ÉLET ÉS IRODALOM júniusi számában leleplezi önmagát, és közzéteszi, hogy Fellner Sándor sohasem létezett, levelét ő találta ki. Erre újból fordulatot vett a közvélemény haragja: a zsidóság kellemetlenül megszégyenítve érezte magát előző büszkesége miatt, a „fajvédők" pedig rendkívül megharagudtak Szabó Dezsőre, amiért orruknál fogva vezette őket.

És hogy végül is miért nevezhető filoszemitának ez a Fellner-ügy? Azért, mert noha Fellner Sándor sohasem létezett, de a nevében írott levél állítása kétségbevonhatatlanul igaz: a korabeli zsidó mecénások pénze nélkül valószínűleg nem bontakozhatott volna ki teljes virágjában sem Ady, sem Móricz, sem sok más nagy magyar művész életműve. És ezt az igazságot Szabó Dezső nagyon brutális szókimondással rázúdította a „keresztény kurzus fajvédőinek" önérzetére. Ezzel nem kis csapást is mért rájuk. Mi ez, ha nem filoszemitizmus?

•

De bárcsak kizárólag kultúrtörténeti vonatkozásai lettek volna a magyar társadalomban a zsidóság jelenlétének. Egyre sötétebb fellegek jelentek meg a fasizálódó Európa egén. És egyre sötétebb erők kerestek megnyilvánulási formákat, önigazolást és ideológiát a maguk részére. A magyarországi nyilas mozgalom demagógjai is igyekeztek saját identitás-érzetüket minél jobban megalapozni. Igyekeztek önmagukat nem holmi efemer érdekszövetségnek tartani, hanem egy szerves ideológiai fejlődés végproduktumának. Kutattak a múltban és kinyilvánították, hogy ideológiai megalapozójuk — többek között — Szabó Dezső volt. A nyilasok mindent elkövettek, hogy elfogadtassák magukat Szabó Dezsővel, hogy az vállaljon velük valamiféle rokonságot, ha másképpen nem akar, csak hallgatólagosan. Hogy mekkorát kellett csalatkozniuk ezen reményükben a harcos magyar fajvédőknek, azt az alábbiakban megpróbáljuk felvázolni.

Előzetesen azonban engedtessék meg, hogy messzemenően egyetértve Király Istvánnal, én is megismételjem: Szabó Dezsőnél az az elvi vita, amit ő a zsidósággal folytatott, és amelynek, mint láttuk, egy vád volt a lényege, abban a pillanatban megszűnt létezni, mihelyt a történelmi-politikai helyzet alakulása folytán ez a vita a zsidóságra nézve már nem elvi, hanem egzisztenciális veszélyekkel járt volna. Ezt a vádat sok helyen és sokszor kifejtette az író: a zsidóság, amely élete kialakításában rendkívül tág teret és lehetőséget kapott Magyarországon — Szabó Dezső szerint —, ennek arányában nem teljesítette bizonyos kötelességeit az ország jövőjének biztosítása érdekében. Eddig a vád. Ez egy filozopter vádja. Tudatosan tekintsünk most el attól, hogy megítéljük ennek a vádnak a jogosságát vagy alaptalanságát. A lényeg az, hogy ezt a vádat a Szabó Dezsőtől teljesen eltérő platformon álló politikai és ideológiai erők, szélsőjobboldali szervezkedések „felkarolták" és mocskos zászlaikra tűzték.

A filozopter vádja, amely eddig legszélsőségesebb esetben néhány botrányszagú sajtóvitában érte el zenitjét, hirtelen halálos fenyegetéssé változott egyesek számára. Az író hihetetlen érzékenységgel reagált erre és nem győzte magát szóban és írásban teljes mértékben elhatárolni a zászlóbontó fasiszta eszméktől. Ennek az antifasiszta, mélységesen németellenes, Hitler-ellenes és humanista erőfeszítésnek az 1934-ben megindított Lúdas Mátyás Füzetek lett a legfőbb szószólója. A körülbe-

lül havonta megjelenő Füzetek, amely 80 számot élt meg 1942-ig, megítélésünk szerint a magyar antifasiszta mozgalom egyik legerőteljesebb fóruma. Nagyon sajnálatos, hogy ez a köztudatban még nem él. Az itt megjelent írások, amelyek egy bámulatos szellemi fegyverzettel és rendkívül széles műveltséggel megáldott európai gondolkodó jobb sorsra érdemes gondolatait tartalmazzák, rangjuknak és jelentőségüknek megfelelően a legritkábban vannak felemlegetve.

Szabó Dezső, mint egy hatalmas gigászi szikla, egymaga akarta a lehetetlent: eltorlaszolni, megállítani az egyre vadabbá szélesedő embertelenség árját. Figyelmeztető dörgedelmei, amelyek a közeledő világháborúra és a mind esztelenebb antiszemitizmusra terelték olvasói figyelmét, oly nagy számban jelentek meg hónapról hónapra a Füzetekben. (...)

De hogy a Füzetekben megszólaló hang mennyire nem előzmények nélkül való és mennyire egyenes következménye, szükségszerű beérése az ő szellemi pályaívének, arra bizonyságul álljon itt egy nagyon tanulságos esszéje 1923-ból, a Rokamból-romantika, amely az ÉLET ÉS IRODALOM 5. számában jelent meg. Ebből idézünk:

„A kor másik nagy szenvedélye az antiszemitizmus. Az a gyűlölet, amelyet az utolsó évtizedek gazdasági fejlődése s a világháború és a két forradalom eseményei kiváltottak a tömegekből. Erről a kérdésről, melynek tudatossá tételében oly nagy egyéni felelősségem van, talán alkalmam lesz közelebbről külön tanulmányt írni. Itt csak a legszükségesebbet.

És ez a következőkben összegezhető: az az antiszemitizmus, melyet a kurzus inaugurált, melyet a kurzus főbb szereplői hirdetnek: minden vonatkozásban, minden téren teljes csődöt mondott mint a zsidóság ellenében folytatott harc. Csődöt mondott mint a magyarság mellett folytatott küzdelem. A szabadversenyben és üzletben ügyefogyott, gyenge akaratú, oldott fajiságú magyarság veszélyeit a szabadversenyre és üzletre született acél-akaratú csodás-egységű zsidósággal szemben ma már éppen úgy látom, mint bármikor. És azokért, amiket ezen a téren mondtam, mindig állom a felelősséget. De valamiben tévedtem. Tévedtem én is, mások is a jóhiszeműek közül. Mert csak a jóhiszeműek tévednek. És azokban a történelmi pillanatokban lehetetlen volt nem tévedni. A tévedés lényege a következő:

... A zsidókérdés csak egyik része a magyar demokrácia problémájának. A feudális, klerikális, commercial-indusztriális kapitalizmus viszonya a dolgozók tömegéhez, egymáshoz való viszonyuk, arányos részesedésük az államban, a munka kizsákmányolásának intézményes megszüntetése: ez az egyetemes probléma. Ha egyszer megvalósítjuk ezt a magyar demokráciát, ha egyszer lehetetlenné teszünk intézményeinkkel minden kizsákmányolást: akkor a zsidókérdés és minden faji kérdés önmagától elesik. ... Akinek tehát igazán a magyarság érdeke a hitvallása, aki igazán fajvédelmet akar: küzdjön a magyar demokrácia megvalósításáért, hívjon és szervezzen minden akaratot erre a küzdelemre."

„Ide idézzem döbbenetes tanulságul a görénykurzus tényeit? Melyikkel kezdjem? Az adórendszerünkkel? A földreform kálváriájával? A szociális politikájukkal?

Ennek az antiszemitizmusnak a zajával sikerült a magyar faj minden igazi érdekét: a magyar demokrácia minden sürgető reformját zsidó destrukcióvá ijeszteni a lelkekben."

Szabó Dezső sohasem volt marxista. Nem volna helyénvaló tehát, ha életművének elemzéséhez marxista paraméterek és kritériumok szerint akarnánk közeledni. Ám, ha az előző idézetet akár marxista szemmel nézzük is, akkor sem kell elvetnünk azt: az író tisztán felismeri, hogy a kor társadalmi problémáinak igazi rugói az átfogó és megoldásra váró gazdasági és politikai problémák, amelyek a magyar társadalom különböző osztályai között feszülnek, és igazi megoldást csakis ezek megnyugtató rendezése adhatna, nem pedig a mesterségesen felfuttatott és kialakított zsidókérdés, melynek igazi feladata, hogy a közvélemény figyelmét a látszatkérdések felé terelje.

Ez a kiegyensúlyozott, tisztán látó és cseppet sem fajgyűlölő hang munkássága végéig megőrződik írásaiban. És megőrződik a Füzetekben is, ahol hatalmas szellemi és stiláris erővel küzd a nyilasok és a magyar fasiszta ideológusok ellen. Ő, aki 1908-ban Székesfehérváron eléggé harsány és kétségtelenül zsidóellenes írásaival vált a figyelem középpontjává, 1938-ban, a Füzetekben, páratlan személyes bátorságról és példa nélkül álló szókimondásról téve tanúbizonyságot, mint valami lelkiismeret-ébresztgető vésztrombita harsogja bele a magyar köztudatba: vigyázzatok, ne legyetek őrültek, vegyétek észre a germán hódítás szörnyű közelségét, ne engedjétek magatokat vakon vezetni, lássátok meg, hogy őrültség minden németbarátság és antiszemitizmus és hungarizmus: vegyétek észre, vesztetekbe rohantok!

Szabó Dezső nemcsak mint politikai közíró, de mint szépíró is tiltakozott minden őrület ellen, amelyet a fasizmus hozott magával. 1943-ban a FILM, SZÍNHÁZ, IRODALOM folytatásokban megjelenteti A megfojtott kakas című kisregényét. Ez a szimbolikus, allegorikus történet, mint egy krisztusi példabeszéd, az ölés, a pusztítás, a gyűlölködés emberhez nem méltó aljasságát hirdeti és nagyon is kézenfekvő párhuzamai — 1943-ban olvasva a művet — szinte a napi politika szintjén adtak neki aktualitást. A hatás nem maradt el. Szabó Dezső kisregényét, amely a fokozódó elaljasodás elleni határozott sikoly volt, szinte egyként támadta a német befolyás és nyilas irányítás alatt álló magyar sajtó. Főleg a szélsőjobb VIRRADAT támadta őt fenyegetve és csalódással: ekkor már ők is kénytelenek voltak belátni, hogy Szabó Dezsőt nem tudják megnyerni gaztetteik ideológusának. Pedig nagyon nehezen mondtak le róla. Nem akarták tudomásul venni, hogy az író nem tárgyal velük. Ez idő tájt jelent meg egy interjú Szabó Dezsővel a FÜGGETLEN MAGYARORSZÁG c. lapban, ahol az író nagyon dühbe jött, amikor a nyilasok tolakodó közeledése került szóba. Szavait idézve, öles betűkkel jelent meg az interjú címe: „NEM HAGYOM MAGAM EGY KALÓZHAJÓ CÉGÉRÉÜL FELHASZNÁLNI!" Ezekben az időkben egy ilyen interjút adni a nyilasok ellen több volt, mint bátorság: kétségbeesett misszió. Pedig jaj de szerették volna a nyilasok megnyerni őt: a szemtanú *Berentés Antal* visszaemlékezésének köszönhető egy rendkívül kifejező jelenet: 1942-ben *Szálasi Ferenc* nyilasvezér felkereste Szabó Dezsőt annak lakásán, hogy megnyerje az ügynek. Így szól a visszaemlékezés: „Ott voltam a József körúti lakásban, amikor Szálasi belépett. Mindjárt lelkendezéssel kezdte: — Mester, ismerem a tanításait...! Mi csecsemők vagyunk önhöz képest...! Szabó Dezső gyorsan válaszolt: — Csecsemőkre nem bíznám az országot...! És pár mondat után formálisan kituszkolta, kidobta Szálasit. Nem csoda, hogy később a nyilasok belelőttek az ablakába."

Ezenkívül életveszélyesen megfenyegették nyilas suhancok: nem kívánjuk Szabó Dezsőnek, hogy az utcán szembe jöjjön velünk.. Szomorú, bár jellemző adalék, hogy az őt fenyegető szélsőjobbosok egyik hangadója az az Erdélyi József volt, aki régebben, mint Szabó Dezső „titkára" szerette hirdetni önmagát.

Hát igen, ez is Szabó Dezső élete volt, és minő fájdalom, hogy erről a Szabó Dezsőről szinte semmit nem beszélünk, nem tudunk. Meg az is ő volt, aki az elembertelenedés legvadabb időszakában tüntetően és dacosan és csakazértis példát mutatva: sárga csillagot viselő ismerősét *Székely Aladárnét* — a híres fotóművész feleségét — átkarolva, csendes beszélgetésben végigkísérte a József körúton. Mint egy öreg tanár, aki példájával akarja meggyőzni éretlen tanítványait.

Sajnos az ország nem rá hallgatott.

Kiábrándultan, teljes apátiában, mindentől és mindenkitől visszavonult. Életrajzát írogatta és néhány lírai hangszerelésű, rövidebb írása ez időben született. 1944-ben jelent meg Az elsodort falu kritikai kiadása. Kiadója a zsidó Faust Imre volt. Ehhez rövid előszót írt az író, amelyben ezt olvashatjuk: „De ha felhangzik az ajtó előtt álló bíró vallató kérdése, ma is csak ezt felelhetem: tévedhettem, de jót akartam."

A szerkesztőség megjegyzése: Mint az előző számunkban már jeleztük, Szőcs Zoltán Szabó Dezsőről szóló írását vitacikknek tekintjük. A következő számunkban közöljük Antal Gábor hozzászólását, továbbá olvasóink erről szóló leveleit is. Várjuk a további véleményeket.

Jólétben elszigetelve egy gazdag országban

Beszélgetés a St. Gallen-i rabbival

NÉHÁNY SZÁZ MÉTERRE a St. Gallen-i apátságtól, amelynél kalandos kedvű magyarok ezer évvel ezelőtt tettek először látogatást, kitűnően karban tartott épület áll a házak sorában. Ezzel ugyan nem különbözik szomszédaitól, de színes ornamentikája, héber betűs saccója már mutatja, hogy hol található a zsinagóga. A templom sötétre pácolt bútorzata, fehér tóraszekrénye, színes üvegablakai, az ápoltság tiszteletet és jómódot áraszt. Péntekenszombaton tucatnyian vesznek részt a minján, a főünnepeken hatvananhetvenen gyűlnek össze. A rabbi, a magyarországi vallási vezetők körében is jól ismert *Schmelzer Hermann Imre*, aki a budapesti szemináriumban kezdte tanulmányait és Londonban, Párizsban fejezte be. Gyakran látogat magyar szülőföldjére. A zsinagógával szomszédos hitközségi irodában beszélgetünk városa és Svájc zsidóságáról.

— Negyedszázada sincs, hogy St. Gallenben él, de azért kérdezhetem a Svájcban élő zsidók múltjáról?

— Szenvedélyes kutató vagyok, természetes volt tehát, hogy első tennivalóim között megismertem népem itteni történetét. St. Gallenben először a XIII. században telepedtek le zsidók — vesztükre! A megérkezésük utáni években ugyanis pestis pusztított e tájon és őseinket okolták érte. Máglyán enyésztek el. Bizonyára ennek rémítő emléke miatt csak a XIX. század elején kezdtek átszivárogni Ausztria szomszédos tájairól, Voralbergből. Az első világháború előtt sokan Oroszországból jöttek, majd jelentős számban érkeztek a harmincas-negyvenes években a fasizmus elől menekülők. Abban az időben 1300—1400 hittestvérünk élt itt. A menekültek jó része a háború után elment és főként ezért az ortodox zsinagóga elárvult. Jelenleg a városban és a kanton más helységeiben 600 zsidó él, és ezeknek fele tagja a hitközségnek.

Nem egyenjogú vallás

— Hány zsidó él Svájcban?

— Húszezren vagyunk. A zsidóságukat szervezetileg is vállalók nyolc nagy és négy kis vallásilag és gazdaságilag autonóm hitközségbe tömörülnek. Az autonómia azt jelenti, hogy önállóan határozzák meg például a szertartások időtartamát, a rabbi kiválasztását, a zene használatát. A közelmúltban is több helyen szólt az orgona, ma már csak egy zsinagógában hangzik fel. Mindegyik hitközség önállóan teremti meg működésének anyagi feltételeit, maga dönti el annak felhasználását,

Schmelzer rabbi hivatalában

meghatározza a hitközségi adó alsó és felső határát.

— Kapnak-e állami támogatást?

— Sem a központi kormánytól, sem a kantontól egyetlen frankot sem kapunk, a hitközségi adóból és a hívők adományaiból tartjuk fenn magunkat. Az adóhivataltól megkért hivatalos jövedelembevallás alapján számítják ki a közösségnek járó összeget. St. Gallenben többen évi 6500 frankot (hozzávetőlegesen 300 ezer forint — a szerk.) adnak.

— Hogyan jellemezhető közösségi életük?

— Ez a vallás köré csoportosul. Havonta tartunk kidust, összejövünk széderestére, együtt vigadunk purimkor, évente néhány kulturális estet rendezünk, működik a Chevra Kadisa, képviselőket küldünk a helyi zsidó—keresztény társaságba...

— Milyen céllal hozták létre ezt a társaságot és kik a tagjai?

— A keresztények közül főleg baloldali, liberális értelmiségiek vannak benne, így egyetemi oktatók, művészek és néhány pap. Ők a mieinkkel együtt fellépnek az olyan antiszemita megnyilvánulások ellen, mint például temetőnk nyár elejei megrongálása. Összejöveteleinken vitatkozunk, magyarázzuk a teológiai témákat, és főként igyekszünk lebontani a köztünk levő láthatatlan, de vastag falat.

Visszatérve vallási életünkre: fontos dolgunk a hitoktatás megszervezése, Svájcban ugyanis vallásunk nem azonos jogú a római katolikusával és a protestánsával, ezért az iskolákban gyermekeink számára hittanóra nincs. A hitközségnek a tiszteletbeli megbízásából tevékenykedő elöljárói döntenek az Izraelnek rendszeresen küldött támogatásunkról és a szociális segélyekről.

— E gazdag országban is vannak szociális segélyre szorulók?

— Igen. Ők azonban nem létfenntartási gondokkal küszködnek, hanem magasabb igényeiket nem tudják kielégíteni. Segélyt az kaphat például, akinek nincs támogató családja, s a maga nyugdíjából nem tudna nyaralni menni. És persze van, aki nem vagy nehezen tudja ellátni háztartását. Ilyen esetben takarítónőt, gondozót biztosítunk.

Nem szeretik az „idegeneket"

— Milyen a kapcsolatuk a többi hitközséggel?

— A tevékenységek összehangolására, a közös képviseletre jött létre a hitközségek szövetsége, az Izraelitisches Gemeinden Bund. Ez működteti nyaranta a gyerektáborokat, az iskolákat, megbízza a metszőket hollandiai és németországi vágásra — mert itt az állatvédők elérték a négylábúak rituális vágásának tilalmát —, állást foglal az ország egész zsidóságát érintő ügyekben, például az antiszemitizmus ellen.

— Az antiszemitizmus másodszor hangzik el rövid beszélgetésünkben, pedig Svájc demokratikus hagyományairól ismert.

— Hagyomány az is, hogy a legközelebbi, szomszédos kantonban, Appenzellben még mindig népgyűlésen döntik el a legfontosabb közügyeket, s ugyanakkor a nőknek nincs szavazati joguk. A zsidó egyenjogú svájci állampolgár ugyan, de nem svájci! Ahogy mondani szokták: a három lépés távolságot betartják...

— Ezt a tartózkodó magatartást nem lehet a svájci zárkózottságnak betudni?

— Nem, mert ez erőteljesen tapasztalható az idegenekkel szemben, még azokkal szemben is, akiknek családja 100 éve él e tájon.

— Milyen a zsidók társadalmi helyzete?

— Sem a tudományos, sem a kulturális életben nem volt és nincs olyan szerepük és hatásuk, mint például Magyarországon. Alacsonyabb a diplomások aránya is. Itt a több-

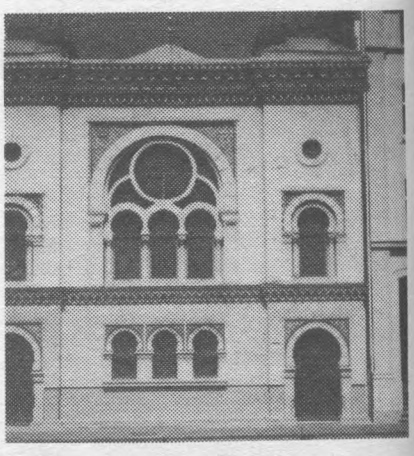

A St. Gallen-i zsinagóga

Mosdatják a történelem legszörnyűbb gonosztevőit

Fél évszázada sincs, hogy az európai kontinens országainak lakói szemtanúi voltak sok millió zsidó embertársuk tervszerű megkínzatásának, lelki és fizikai összetörésének, halálba hurcolásának. Túlnyomó többségüket elnyelték a koncentrációs táborok, a gázkamrák, a krematóriumok, az éhhalállal végződő kényszermunka, a kivégzőosztagok áldozatainak tömegsírjai. Életerős férfiak, nők, másfélmillió gyermek, magatehetetlen idős, beteg ember nem várhatta meg, hogy éveinek sora beteljen, a mindannyiukra kimondott ítélet véget vetett életüknek.

A tanúk egy része él még, a tragédia túlélői és azok utódai emlékeikben őrzik, traumáikban hordozzák a múlt szörnyűségeit. Ki gondolná, hogy ennek ellenére a demokrácia útjára lépett Magyarországon egy nyomda a közelmúltban német nyelvű megrendelőlapokat készített Gerd Honsik újfasiszta szerző Freispruch für Hitler? című, Ausztriából és Németországból kitiltott könyvéhez, amely a véres kezű náci vezér rémtetteit mentegeti?

Azt is aligha feltételezte volna valaki, hogy abban a Lengyelországban, ahol a valaha ott élt három és félmillió körüli zsidó állampolgárból mára talán ha két-háromezer maradt, napjainkban vita tárgya lehet az egyik varsói lapban közzétett történészi „adatpontosítás", amely szerint Auschwitzban az eddigi hiedelemmel szemben nem négymillió, hanem „csak" másfél millió deportáltat öltek meg. (Hogy mennyit Belzec, Bergen-Belsen, Chelm, Majdanek, Sobibór, Treblinka és a többi lengyelországi megsemmisítő tábor gázkamráiban, arról egyelőre nem készültek újabb, „mértéktartóbb" adatokat közlő statisztikák. De a neonáci mozgalmak, a szélsőjobboldali csoportok által ösztönzött „újraértékelés" Nyugat-Európa demokratikus országaiban is kísérletet tesz a holocaust világszerte ismert iszonyú tényeinek tagadására, meghamisítására.)

A nálunk is jól ismert *Randolph L. Braham* tanulmánya, amely a többi közt az észak-amerikai magyar zsidóság Menora című lapjában is megjelent, ismerteti a náci gyilkosok mentegetésére irányuló kísérleteket. Idézi a francia *Robert Faurissont*, aki a lyoni egyetemen volt irodalomtanár, s aki tizenkét évvel ezelőtt azzal tette hírhedtté nevét, hogy egy cikkében azt bizonygatta: sem Auschwitzban, sem másutt a háborús Európában nem léteztek gázkamrák. Faurissont 1981 júliusában Párizsban bíróság elé állították. Ezt követően francia szélsőjobb- és szélsőbaloldali Izrael-ellenes, palesztinbarát körök akcióba kezdtek felmentése érdekében. Megnyerték támogatójukul az USA-ban élő *Mark Weber* történészt és *Noam Chomskyt*, a Massachusetts Institute of Technology tekintélyes professzorát, aki úgy foglalt állást, hogy nem látja semmiféle bizonyítékát Faurisson antiszemitizmusának, mert egyszerűen vitáról van szó „különböző történettudományi iskolák objektív összehasonlítására tett kísérletről".

A per egyik mentőtanújának *Henry Roques* fasiszta múltú történész jelentkezett, aki doktori disszertációjában cáfolni igyekezett *Kurt Gerstein* egykori SS Obersturmführer vallomását. Gerstein Rolf Hochhuth német drámaíró híres színpadi művének, A helytartónak hőse, 1942 augusztusában informálta a Vatikánt a zsidók belzeci és treblinkai tömeges elgázosításáról. Roques — akinek doktori fokozatát a francia hatóságok azóta visszavonták — Faurissont mentegetve azt állította, hogy a KZ lágerekben a gázkamrákat „nem gyilkosságok végrehajtása céljából" alkalmazták.

A világsajtó gyakran hírt ad azoknak a hitlerista maradványoknak a jelentkezéseiről, melyek — minthogy az NSZK kormánya szigorúan korlátozza működési lehetőségeiket — főleg a különböző dél-amerikai országokban fejtik ki tevékenységüket. Argentínában egy *Wolt Siewers* nevű náci azt hirdeti, hogy Hitler zsidóellenes intézkedéseiért a cionisták felelősek, mert „ha a háborúból a zsidóknak volt hasznuk, akkor feltételezhető, hogy ők voltak azok, akik beszivárogtak a német hatóságokba és intézményekbe, kiforgatták eredeti mivoltából a Gestapót is, így hát a zsidók voltak a népirtási kísérlet valódi kiagyalói". A német neonácik széles körben kolportálják álláspontjukat, amely szerint a holocaustot csupán a zsidók találták ki, valójában nem is létezett.

Adatokat közöl R. L. Braham a holocaust-tagadók angliai és olaszországi megnyilatkozásairól is. Az olasz újfasiszták sok szervezete kapcsolatot tart fenn a különböző terrorista csoportokkal és közreműködik akcióikban. „Teoretikusaik" a tengelyhatalmak háborús veresége után is ébren tartották azok eszméit, demagóg érvekkel szüntelenül azzal kísérleteznek, hogy a hitleristák és szövetségeseik rabló hadjáratait igazságos háborúnak állítsák be, saját népük elleni megbocsájthatatlan bűneiket és a tömeges népirtást letagadják, a történelem legszörnyűbb gyilkosait tisztára mossák. Nyílt és rejtett antiszemita aknamunkájuk a szabad polgári, demokratikus rendszerek aláásására irányul.

V. F.

---

ség kereskedő. Akadnak ugyan zsidó gyárosok, bankárok, de Svájcban a nagytőkét nem lehet a zsidókkal azonosítani. Sok közülük a kishivatalnok, ügyvéd, orvos, mérnök, újságíró, akadnak persze egyetemi oktatók is, sokan jól érvényesülnek a művészeti világban, közhivatalt azonban alig viselnek. Így kivételesnek számít, ha egy zsidó diplomáciai pályára lép, katona- vagy rendőrtiszt lesz belőle. Magas állami rangot ért el szövetségünk első embere, *Michel Kohn*, aki azelőtt a Svájci Atomügynökség élén állt.

Az ősök nyughelye (St. Gallen)

Biztató azonban, hogy a fiatalok már inkább védettek az előítéletekkel szemben, s mint mindenütt a világon, itt is összetartanak, fellépnek minden diktatórikus, militarista megnyilvánulás ellen, közösen óvják a környezetet. A fesztelenebb barátkozás, a társasági élet következménye, hogy növekszik a vegyes házasságok száma.

— *Ezért viszont csökken a zsidók száma...*

— Nem, mert többen veszik fel a mi hitünket, mint ahányan azt elhagyják.

— *Milyen erős Svájcban a cionista mozgalom?*

— Valamelyik irányzatához szinte minden fiatalunk csatlakozott. Idősebb testvéreinkhez hasonlóan gyakran járnak Erecbe. Európában azonban itt a legmagasabb az életnívó, a lakásprobléma ismeretlen, jelentéktelen a munkanélküliség, így hát, szívük ugyan hazahúzza őket, de kevés kivételtől eltekintve — maradnak...

Párizs érsekénél

Antall József magyar miniszterelnök tisztelgő látogatást tett Jean-Marie Lustiger bíborosnál, a francia főváros katolikusainak lelki vezetőjénél.

A találkozás a protokoll szabályain túl is érdekesnek tűnt. Lustiger bíboros ugyanis származásánál fogva közép-európai, lengyelországi, szülei pedig eredetileg zsidók. A hitleri elözönlés elől menekülve hagyták el hazájukat, kerestek új otthont a Szajna partján. Katolizáltak, a fiuk még úgyszólván gyermekfejjel választotta a papi hivatást és magas morális igénye, nyílt esze, tudós alkata révén fokozatosan emelkedett az egyházi ranglétrán. Néhány esztendeje lett Párizs érseke, majd II. János Pál pápától, honfitársától kapta meg a bíborosi címet. Egyike azoknak, akik igen közel állnak a Szentatyához, mondhatni úgy is, bizalmi embere. Amikor kirobbant az auschwitzi karmelita kolostor sajnálatos incidense, Lustiger bíboros is ott volt a tárgyalásokon. A Vatikán megbízásából egyengette a méltányos, a lelkeket csillapító megoldást, és tapintata, higgadtsága nyugvópontra vitte az ügyet.

Már csak azért is alkalmas volt erre, mert büszkén vállalva származását, az európai zsidó—katolikus kultúrkör letéteményesének vallja magát. Ez a hagyomány adja lelki erejét, a párbeszéd fáradhatatlan előmozdítója. Ha időnként föllobban Franciaországban a gyalázatos antiszemitizmus — miként a közelmúltban, most is —, Lustiger bíboros az első, aki fölemeli szavát, megbélyegzi a gyűlölködést, sürgősnek érzi az állásfoglalást. (*Amerikai Magyar Szó*, 1990. július 19.)

* Hírek a világból * Hírek a világból * Hírek a világból *

Moszkva—Tel-Aviv

Feltehetően 3000 zsidó gyerek is fertőzést szenvedett a csernobili atomreaktor felrobbanásakor. A veszélyeztetettek most engedélyt kaptak izraeli gyógykezelésre és első csoportjuk, kétszáz 6—15 éves kislány és fiú már megérkezett Tel-Avivba. Erecbe való letelepedése után négy héttel elhunyt *Tanja Akszjonov*, akit 24 éves korában érte a csernobili radioaktív fertőzés.

Bukarest

Megemlékeztek a zsinagógákban a román holocaust kezdetének 50. évfordulójáról. Történt, hogy a Szovjetunióhoz csatolt Besszarábia orosz okkupációja során vita támadt egy bevonuló és a területet kiürítő tiszt között. Parancsnoka védelmére kelt a zsidó *Emil Aroneau*, mire mindkettőjüket lelőtték. A román hősi halott Aroneaut hittestvérei akarták végső nyughelyre helyezni Dorohoi községben, amikor a fasiszta román terrorszervezet tagjai, a vasgárdisták rájuk mint a hadsereg elleni merénylőkre támadtak. Hetven halott és sebesült maradt a helyszínen. Néhány hónappal később, 1940 decemberében újabb pogromra került sor. *1940 nyarától 1944. augusztus 23-ig Romániában 400 ezer zsidót pusztítottak el.*

A romániai zsidóság folyóirata, a román, ivrit és angol nyelven megjelenő *Revista Cultului Mozaic* foglalkozik a román sajtóban jelentkező jobboldalisággal és antiszemitizmussal. Bírálata közben olyan lapokat említ, amelyek a Vasgárdát azzal akarják menteni, hogy az országot a zsidóktól és a cigányoktól igyekezett megtisztítani.

Párizs

Egy közvéleménykutató megkérdezettjeinek 76 százaléka szerint túl sok arab él Franciaországban. Ezeknek a válaszadóknak majd a fele a feketék, 40 százaléka az ázsiaiak jelenlétét kifogásolja, s „mindössze" 24 százaléka mondja ezt a zsidókról.

Basel

ART 21'90 címmel rendezték meg a svájci városban a zsidó képzőművészek 21. nemzetközi seregszemléjét. A kiállításon 22 országból 2600 művész mutatta be alkotását.

OMEGA TOURIST KFT. IZRAELI–MAGYAR UTAZÁSI IRODA

Napsugaras téli utazások

Üdülés Algériában (7 nap, 6 éj) okt. 28–nov. 3.	**53 700,– Ft**
Hétvége Egyiptomban (5 nap, 3 éj) okt. 26–okt. 30.	**28 760,– Ft**
(5 nap, 3 éj) nov. 16–nov. 20.	**29 990,– Ft**
Egy hét Hongkongban (9 nap, 6 éj) dec. 5–dec. 13.	**143 200,– Ft**
Körutazás a Fülöp-szigeteken (9 nap, 6 éj) dec. 8–dec. 15.	**151 900,– Ft**
Dél-afrikai körutazás (18 nap, 15 éj) nov. 15–dec. 3.	**226 320,– Ft**
Szilveszter Egyiptomban (7 nap, 5 éj) dec. 28–jan. 3.	**39 160,– Ft**
Karácsony és szilveszter Izraelben (15 nap, 14 éj) dec. 20–jan. 3.	**119 950,– Ft**
Szilveszter Máltán (6 nap, 5 éj) dec. 29–jan. 3.	**54 690,– Ft**

Napsugaras szilveszter luxushajóval a Kanári-szigeteknél és 102 nap alatt a Föld körül

Ajánlatainkkal kapcsolatban a Budapest VI., Teréz körút 114. sz. (tel.: 131-0378) és a Budapest IX., Ferenc körút 38. sz. (tel.: 117-0017) alatti irodáinkban minden további információval készségesen állunk rendelkezésükre.

OMEGA TOURIST KFT.

Herzl Tivadar és a magyar zsidóság

A magyar zsidó történelmi múlt egyes epizódjait felidézve, az utóbbi időben egyre gyakrabban olvasható utalás Herzl ama „prófétiájára", amennyiben előre látta, hogy a cionizmusról hallani sem akaró magyar zsidóságot az antiszemitizmus fogja a cionizmus karjaiba hajtani.

Az alábbiakban az *Egyenlőség* című zsidó hetilap *1924. július 26-i* számában közzétett dokumentum alapján közöljük a *Herzl Tivadar* és *Szabolcsi Miksa* (a hetilap akkori főszerkesztője) közötti 1903. június 28-án Bécsben folytatott vitát, amelynek során Herzl e kijelentése elhangzott, úgy, ahogy azt Szabolcsi Miksa annak idején közzétette.

„Szabolcsi Miksa: A magyar zsidók helyzetét ecsetelve, elmagyaráztam többek közt, milyen esztelenség volna nálunk Magyarországon, ahol a nemzetiségek annyi bajnak okozói, egy új fajtájú nemzetiséggel, a zsidó nemzetiséggel előhozakodni, mely a politikai cionizmus kritériuma. Új nemzetiségi eszme sehol sem olyan kényes dolog, mint köztünk, magyarok között. De ettől eltekintve, a zsidó Magyarországon tökéletesen megelégszik azzal (ami tökéletesen elég is), hogy vallására nézve zsidó. Nemzetiségére nézve nem akar más lenni, mint magyar. Márpedig, ha magyar nemzetiségű, nem lehet zsidó nemzetiségű.

Herzl Tivadar: De hisz nem akarnak önökről tudni. A magyar országos kiállításon, ahol megfordultam és ahol több zsidó nemzeti díszben jelent meg, hátam mögött egy dzsentri fülem hallatára mondja, hogy »de ez már mégsem járja, hogy zsidó ember magyar díszruhát öltsön magára!« Akárki tette volna, akár az utolsó falu részeges kisbírája, nem törődött volna vele, de mert zsidók tették, akik pedig országgyűlési képviselők vagy külső államok konzuljai voltak, megütközött rajta. Mert hiába, nem akarják önöket, nem ismerik el a zsidót magyarnak.

Szabolcsi Miksa: Ilyen példák nem bizonyítanak. Példák egyesekről szólnak csak. De ha úgy is volna, ahogy doktor úr mondja, akkor sem alterálná a magyar zsidót abban, hogy magyarnak tudja és érezze magát. Nem azért vagyunk mi magyarok, hogy másoknak tessünk, hanem magyarok vagyunk, mert azok vagyunk, mert szívünk, érzésünk magyar, mert mások nem lehetünk, mert mások lenni nem akarunk.

Herzl Tivadar: Ahol az embert lenézik, nem becsülik, ott az ember idegen, ott az ember nem lehet hazafi.

Szabolcsi Miksa: (fölpattanva): De már a mi hazafiságunkban senki se kétkedjék. A magyar zsidó őszintén szereti hazáját, szereti akkor is, ha rosszul bánnak vele. Megtanított erre a magyar nép, mely eleget szenvedett saját hazájában, de azért hűtlenné sohasem vált. Nem, nem. Ön nagyon téved, doktor úr, ha azt hiszi, hogy a magyar zsidó szeretete hazája iránt nem őszinte. A mi szeretetünk magyar hazánk iránt olyan igaz és annyira átment vérünkbe, hogy még ha akarnánk is, sem tudnók nem szeretni, amintahogy az anya sem teheti, hogy ne szeresse gyermekét. Ez az, tisztelt doktor úr, amiről önnek, úgy látszik sejtelme sincs, amiért önt őszintén sajnálom. A hazaszeretet, mely akaratunk nélkül, sokszor akaratunk ellenére is kitör. Mert vérünkké vált, mert szívünkbe verte gyökereit. Ilyen hazaszeretet a magyar zsidó hazaszeretete. Hogy akar ön ezzel a mélységes mély hazaszeretettel egy új nemzetiségi eszmét összeegyeztetni?

Herzl Tivadar: Ezt én Magyarországon nem is akarom. Magyarországon nem. Rajta vagyok, hogy terjedjen a zsidó állam megalkotásának eszméje, de Magyarországon nem forszírozom.

Szabolcsi Miksa: Megírhatom-e ezt a kijelentését? Vagy csak kiszaladt szó, mit esetleg megcáfolna?

Herzl Tivadar: Sőt kérem, írja meg, de írja meg megokolásomat is. Magyarországon nemsokára olyan antiszemitizmust kapnak, hogy a mienk mellette meg sem kottyan. Ha én már most forszíroznám ott a politikai cionizmust, azt mondanák, hogy az antiszemitizmust a cionizmus idézte föl. Azt én nem akarom. Úgyis a mieink lesznek önök, magyar zsidók, az antiszemitizmus majd karjainkba hajtja önöket.

Szabolcsi Miksa: Az erős antiszemitizmus ilyen határozott megjövendölése, őszintén szólva, megrendít: egészben véve azonban a jóslás nem új. Az ön prófétiája első része bekövetkezhet, de határozottan téved jóslata második részében. Az antiszemitizmus dühönghet, mint még soha járvány nem dühöngött, de a magyar zsidók hazafias érzését meg nem tudja ingatni soha. Ha kitör, szenvedünk alatta, de magyar voltunkon változtatni nem fog. Ne feledje különben, hogy nemcsak nyelvben, érzésben váltunk mi magyarokká, de azokká lettünk temperamentumban is. Aki betöri fejünket, annak betörjük mi is a fejét, de ráadásul a lábáról is leütjük. Talpunkra állunk, védekezni fogunk. És védelmünkben velünk lesz minden igaz magyar hazafi. Mert csak az antiszemitizmus egyenlő mindenütt, a zsidók nem mindenütt ugyanazok. Mi, magyar zsidók, már csak azért is, hogy megszabadítsuk tőle minél előbb hazánkat, rajta leszünk, hogy az antiszemita járványt minél előbb leküzdjük. Megbirkózunk vele hazafiságból, mert a magyar hazát nagyobb csapás alig érheti.

Herzl Tivadar (hosszabb szünet után): Mi a politikai cionizmust csak oda visszük be, ahol már nem árthat. Ronthat-e az orosz vagy román zsidó sorsán? Ahol van veszténivalójuk a zsidóknak, ott nem igyekszünk tért foglalni.

Szabolcsi Miksa: Magyarországon ronthat, de sokat. A mi erőnk a hazafiságunk, erős magyar voltunk és főképpen az, hogy a magyar zsidó mindig és mindenütt feltétlenül magyar nemzetiségűnek vallotta magát, nem politikából, de érzése után indulva. Rosszakarónk az, aki ettől az erőtől meg akar bennünket fosztani és a zsidó és a magyar közé éket akar ütni: a zsidó nemzeti eszmének az ékét.

Herzl Tivadar: Márpedig mi a zsidónak nem akarunk ártalmára lenni sehol, legkevésbé Magyarországon, mely szülőföldem..."

Levéltárak anyagaiból

Azok az izraeli diplomaták 1962-ben...

1962. nov. 22-én az Állami Egyházügyi Hivatal átküldi a Külügyminisztériumba „az izraeli követség tagjainak újabb illegális tevékenységéről készült feljegyzés másolatát szíves tájékoztatás céljából. Elvtársi üdvözlettel":

„Az izraeli követség két tagja egy bármicvón a Bethlen-téri templomban"

November 3-án szombaton volt a Bethlen téri templomban Lajtai Péter bármicvója. Megjelent ott az izraeli követség két tagja is. Az egyik titkár 1000 forintot adományozott a Tóra előtt. A gyerek pedig ajándékot kapott.

Egyre inkább szokássá válik, hogy az izraeli követség egy-két tagja mindegyik bármicvón megjelenik. Igaz, hogy sokszor a szülők hívják meg szép ajándék reményében, de sokszor meghívás nélkül is elmennek. Úgy látszik, hogy megbízottaik vannak, akik értesítik a követséget, hogy hol tartanak bármicvót.

Dr. Máté Miklós főrabbi, akinél az eset iránt érdeklődtem, azt mondta, hogy valószínűleg „bevetődött" oda a követség két tagja. Ő nem hívta meg őket. Azt hiszi, hogy a gyerek szülei sem. (Dr. Máté Miklós gyermekeinek a bármicvóján azonban ott volt néhány hónap előtt az egész izraeli követség a követtel az élen. Dr.

(Folytatás a 18. oldalon.)

EGYÜTTÉLÉS

Márai Sándor naplójából

Az alábbiakban részleteket közlünk Márai Sándor NAPLÓ 1943—1944 című kötetéből, amely az idei könyvnapra jelent meg az Akadémiai Kiadó és a Helikon Kiadó gondozásában.

Egy embert lehet büntetni cselekedeteiért és szavaiért de nem lehet büntetni származásáért. Akit származásáért büntetnek, azzal igazságtalanság történik, s minden ember, aki ad még emberi rangjára, szolidáris vele.

*

A gettókat általánosan és kötelezően megvalósítják, minden tízezernél magasabb lélekszámú magyar városban, ahová beterelik a környékbeli falvak zsidait is. Losoncon ma reggel kezdték meg az átköltöztetést. Amíg írok, ablakom előtt zörögnek a kordék, melyeken nyomorult emberek tolják szegényes, rongyos holmijukat.

Úgy érzem magam, mint Josephus Flavius, mikor Titus és Vespasianus elküldték Jeruzsálem falai alá, hogy lássa és írja le Jeruzsálem pusztulását. Ha túlélem, leírom.

*

Nem segít semmi: mindent személyesen meg kell élni, testünkön, a valóságban; hogy megértsük. Mindaz, amit a lengyel, osztrák, német zsidók sorsáról hallottunk ez években, ködkép volt csak. De mikor először láttam — a budapesti Vörösmarty téren —, amint egy embert két Gestapo-katona vitt a teherkocsi felé, megértettem a valóságot. S most, mikor az ablak előtt vonulnak ezek a sárgacsillagos férfiak, nők és gyermekek, cipelik a ványadt csomagokat, hogy ötezrével, tízezrével összezsúfolva éljenek valamilyen bizonytalan — attól tartok, nem is bizonytalan! — sors felé, amint elhagyják otthonukat, munkájukat — miért?! —, hogy tengődjenek putrikban és barakkokban a városszéleken, kétheti élelemmel, pénz nélkül, kereset nélkül — miért?! —, most végre értem. Mindezt látni kell, személyesen.

Az emberi léleknek nincs igazi fantáziája. Csak a valóságnak van fantáziája.

*

Szégyen élni. Szégyen a napon járni. Szégyen élni.

*

A Musa Dagh örményeinek regénye itt történik meg, minden nap, minden vidéki magyar városban. A deportálások színhelye nem Mezopotámia, hanem város környéki téglagyárak s hasonló helyek; onnan Lengyelország. Werfel regényét látom minden nap életre kelni, ahogyan Enver pasa és a törökök kiirtották az örményeket, mert „igazhitűek nem élhettek együtt keresztényekkel", úgy kergetik ki lakásaikból, fosztják meg javaiktól, szabadságuktól, s végül bizonyosan életüktől is — a gyilkosok számára nem marad más megoldás! — az igazhitű nemzeti szocialisták a zsidókat, kikkel nem élhetnek egy országban... Miért? Mert zsidók, mert „ellenségek", mert „idegenek", mert... s végül nincs válasz. Mert lehet.

*

Isten, adj erőt a zsidóknak, hogy elviseljék az üldöztetést, kínzást és sanyargatást. Adj erőt nekik, hogy erősek legyenek az élethez és a halálhoz.

S aztán, ha túlélték az üldöztetéseket, adj erőt nekik, hogy ne veszítsék el fejüket, ne változzanak át ámokfutó üldözőkké. Adj erőt nekik, hogy erejük legyen az emberi nagysághoz, a türelemhez. Mert a bosszú csak újabb indulatot szül. S talán Huxleynek és az oxfordistáknak van igazuk, akik azt mondják, hogy az ellenséget csak egy módon lehet legyőzni: ha elviseljük.

*

X.-et deportálták Lengyelországba. A főispán, akit levélben kértem, hogy ne vigyék el a hetvenhat éves embert, hagyják a gettóban: pár soros elutasítással felelt. Azt írta, nem tehet semmit. De ha nem tehet semmit, miért nem mond le?

*

Egy-egy vagonban nyolcvan ember utazott, két vödör vízzel. A halálozási százalék útközben megközelíti a húszat. Egy vagon Nagyváradtól Kassáig hat napon át vándorolt. A negyven emberre vagy hat lóra méretezett vagonokban a nyolcvan ember nem tud feküdni, sem ülni.

*

L. városban. A zsidó orvost elvitték munkatáborba, ötéves gyermekét a gettó lakosaival együtt vagonban Lengyelországba, de a rendelő helyén maradt. A. iskolatársam volt. Rendelőjét korszerűen rendezte be, röntgengéppel, elektrokardiogrammal. Mindez vidéken ritkaság. A rendelőért, a röntgengépért, a felszerelésért ketten vetélkedtek: a helybeli tisztiorvos, s egy belgyógyász. A rablók nem tudtak megegyezni. A vitából lovagias ügy keletkezett, párbaj.

Mert mi lovagias nép, úri emberek vagyunk, kérlekalássan.

*

Tizennégy nagyzsidót, köztük a híres, milliárdos vagyonnal rendelkező gyáros család tagjait a Gestapo valamilyen káprázatos váltságdíj ellenében kiengedte Svájcba. Híre jött, hogy már meg is érkeztek.

E dúsgazdag, milliomos zsidók megkaptak itthon az élettől mindent, amit ember megkaphat. A menekülési tárgyalások pillanatában egyiknek sem jutott eszébe, hogy ötszáz nyomorult, szegény zsidó gyermek

---

(Folytatás a 17. oldalról.)

Máté Miklós akkor kijelentette, hogy meghívta a követséget, mert azt akarta, hogy a gyerek szép ajándékot kapjon. Sajnos egyre inkább szokássá válik, hogy Budapesten a zsidóknál nem rendeznek férfivá avatást az izraeli követség meghívása nélkül.)

1962. nov. 19.

*

1962. dec. 7. Az Állami Egyházügyi Hivatal átirata a KÜM VI. sz. Területi Osztály vezetőjének.

„Tudomásunkra jutott, hogy az izraeli ügyvivő — a protokollszabályok mellőzésével — közvetlenül megkereste a Fiú és Leány Árvaház vezetőit és közölte, hogy a közelgő Chanuka-ünnepeket gyermekeivel együtt körükben szeretné tölteni. Az árvaház vezetői ezt örömmel vették tudomásul, mert ismeretes előttük, hogy az ügyvivő látogatása mindig jelentős ajándékokkal jár. A MIOK vezetői természetesen nem járultak hozzá az ügyvivő kérésének teljesítéséhez.

Javasolom, alkalomadtán az ügyvivő figyelmét felhívni arra, hogy a protokollszabályokat megkerülve ne igyekezzen mindig a magyar zsidók nyugodt életét megzavarni.

Elvtársi üdvözlettel:
főosztvez. h.

Az Új Magyar Központi Levéltár anyagából közreadja: **Varga Sándor**

életét kérje, ha már pénzzel egyáltalán el lehet intézni valamit. S ahogy a németeket ismerem, az ötszáz gyermek életét kérő nagyzsidónak talán odaajándékozták volna, ráadásként, a gazdag család menekülő tagjainak életét is. De ez nem jutott eszükbe.

*

Szombat éjjel tizenkettőkor lezárták a pesti gettóházakat. Több mint kétszázezer ember él e borzalmas tömegszállásokon, s várja, hogy vagonban deportálják a lengyel telepekre. Látogatni nem szabad többé őket.

E tömegszerencsétlenség nem érkezett váratlanul; s mégis, senki nem hitte igazán, hogy bekövetkezhet. Méreteit, emberi jelentőségét e pillanatban felfogni sem tudjuk. A magyar történelem egyik legförtelmesebb fejezete minden nap, melyet átélek. S már nem ragaszkodom többé az élethez. Teljes közöny van bennem és elszántság, elfogadni mindent, amit a sors még hozhat.

*

Egy sárgacsillagos gyerek, kinek szüleit és nagyszüleit vagonban elhurcolták a lengyel deportációs telepekre — a gyerek megmenekült s egy intézetben él —, a vasárnapi ünnepségen verseket szaval. Nyolc éves. A verset ő választotta. Ezt szavalja:

Magyar vagyok, magyarnak
születtem
Magyar nótát dalolt a dajka
felettem
Magyarul tanított imádkozni
anyám
És szeretni téged, gyönyörű szép
hazám

s a néhány ember a teremben, aki ismeri a gyerek sorsát, sápadtan ül. A hideg végigszaladt a hallgatók hátán.

*

Egy nő elmondja egy csendőrtisztel való élményeit. Megmutatja a férfi arcképét: a kakastollas csákó alól finom arcél, intellektuális arc tekint a szemlélőre.

Ez az ember egyike a csendőrtiszteknek, akik a magyar zsidók deportálását végrehajtották. Százados volt, ő „csinálta" Sopron, Sárvár és még egy féltucat város környékén a tömeghalál előkészületeit. Személyesen verte és rugdosta a zsidókat, nyolcvanával zsúfolta őket a vagonokba, a hivatalos rendeleteken túl elszakított házastársakat keresztény élettársuktól, lopott és rabolt stb. Most — éppen rablásai miatt — a katonai fogházban ül és várja sorsát.

Ez az ember a fiatal nő volegénye volt. Verseket írt, szép könyvtára volt — mondja a nő. Megkérdem, miféle könyvtár volt ez? Legkedvesebb könyve „A szent és rajongója" című regény volt. Három éven át halálos szerelemben élt a b.-i rabbi leányával, akit el akart venni, nyakában vékony aranyláncon zsidó csillagot hordott. Felettesei nem engedték, hogy elvegye a leányt. Akkor szakítottak, a nőt deportálták, a férfi — addig katonatiszt volt — átment a csendőrséghez.

*

Oly romlottak, nagyjából és egészében, hogy nemcsak szánni, de vádolni sem érdemes őket. Csak eltakarítani az egészet.

Északi szél, novemberi jeges eső. A pesti zsidók tízezreit terelik ismeretlen gyűjtőhelyek felé. A szakadó esőben asszonyok, gyermekek, aggastyánok vánszorognak. Egy fiatal hadnagy, aki tizennyolc hónapot töltött a fronton, idegrohamot kapott, mikor ezt a menetet látta.

E bűnökre nincs „jóvátétel". A megtorlás sem lesz jóvátétel. P. bizonyára elpusztult már az auschwitzi gázkamrás táborban, ahová május végén elvitték; s ha él, milyen feltételek mellett? Hetvenhat éves ember, téli ruha nélkül, minden nélkül... L. reménykedik, hogy él, s én nem merem megmondani neki: jobb, ha nem él, mert a deportáltak szenvedéseit nem lehet elképzelni.

S mindennek végrehajtásához akadtak magyarok... akadtak? Sorba álltak, hogy segédkezzenek.

*

Egy sárgacsillagos házat kiürítettek, a zsidó lakókat elcipelték valahová. A ház lakásaiba nyilas családok költöznek be, kényük-kedvük szerint cserélgetik egymás között az otthagyott bútorokat, berendezési és használati tárgyakat. Mindazt, ami fölösleges, kidobálják a ház előtt felállított szemétládába. Így elsősorban a könyvek zömét. Egyik ismerősöm ma délelőtt Szokratész védőbeszédének magyar kiadását húzta ki a szemetesládából; s még húsz effajta „felesleges" könyvet.

*

Oly mélyre zuhantunk; már nem is látunk túl a gödör szintjén. Egyetlen világosság, amely még életünk egén pislákol, az a vörhenyes fény, melyet a háború gyújt körös-körül a földeken.

*

Lassan rabolnak, a nyilasok és a németek; megfontoltan, szakszerűen. Az oroszok Csepelen, de a náci rablókülönítmények alapos megfontoltsággal járják a lakásokat, üzleteket. Ez a komoly, megfontolt, hivatalos fosztogatás talán félelmetesebb, mint egy fellázadt tömeg fejvesztett, martalóc garázdálkodása.

*

Ezek a méltóságos középosztálybeli urak, akik Malinovszkij csapatai közeledtére egyszeriben felfedezték antifasiszta érzelmeiket: nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy néhány bizalmas körben hangoztatott németellenes megjegyzéssel, vagy azzal, hogy a nyilasok által megszállott hivatalból néhány héten át távolmaradnak: levezekelték a felelősséget, mely a letűnt rezsim bűntömegéből személy szerint őket is terheli.

Általános vádak mindig igazságtalanok; ezért nem árt, ha személy szerint számoltatnak el mindenkit. Senki nem kért tőlük lehetetlent. Csak erre feleljenek: hol, miben segítettek azoknak, akik méltányos és igazságos eszközökkel tíz, húsz év előtt demokratikus Magyarországot akartak építeni? Ez az elszámolás kényelmetlen lesz.

A rádióban egy hörgő hangú nyilas szónok Pest elpusztulását ígéri, s követeli a lakosságtól „ne legyen szentimentális, viselje el mindazt, amit az elpusztított magyar városok lakossága elviselt már".

A hang ismerős. Ez az ámokfutó eszelős önkívületi hangja. Ezek az emberek, ezen a hangon, mindaddig üvöltöttek, amíg az ország idejutott.

*

A problémák zsidó része az oroszok bevonulásával hosszú időre lezárult: a zsidók felszabadítása megtörtént. Most kezdődik a problémák nehezebb része: a keresztények felszabadítása.

*

Az orosz tiszteket néhány helybeli úri házhoz természetesen rögtön meghívták vacsorára. Elmentek, ettek, ittak, barátságosan viselkedtek. Ugyanezek az úri házak néhány nap előtt kapkodtak a német Gestapotisztek után. Ez a magyar középosztály sunyisága: azt hiszik, szilvóriummal és rántott csirkével örökké el lehet intézni mindent.

*

A megszállást követő első napon csöngetnek ajtómon: sápadt ember jelenik meg, s bemutatkozik. Megtudom, hogy F. ortodox rabbi, aki hónapok óta itt rejtőzik a közelben. Szeretné tudni, kimehet-e már a világba? Az elmúlt hónapokban csaknem egész családját kiirtották. Tanácsolom, hogy várjon a mutatkozással, amíg Pest elesett.

*

Ha vége ennek a háborúnak, a feladatok mérhetetlen sora vár reánk; el kell temetni a halottakat, el kell takarítani a romokat, kenyeret kell adni az éhezőknek, valamilyen államfélét kell építeni a cserepekből, amit a rablógyilkos horda, melynek nagy része megszökött már, reánk hagyott. De ez a kisebbik feladat. Ahhoz, hogy Magyarország megint nemzet legyen, megbecsült család a világban, ki kell pusztítani egyfajta ember lelkéből a „jobboldaliság" címkéjével ismert különös valamit; a tudatot, hogy ő, mint „keresztény magyar ember", előjogokkal élhet e világban; egyszerűen azért, mert

(Folytatás a 20. oldalon.)

A kereszténység és Mózes törvénye

NÉHÁNY EMLÉKEZETES ÓRÁT szerzett azoknak, akik elmentek meghallgatni előadásait a New York-i városi egyetem bölcselet professzora, Michael *Wyschogrod*. A tudós rabbi magyar szülők gyermekeként kiskorában került ki családjával egyetemben az Egyesült Államokba, s ott is végezte iskoláit. Odahaza hallott magyar szót, megtanult magyarul, de ezen a nyelven csak most először, itt, Budapesten tartott előadást. Nem is egyet, hanem hármat egymás után. A sorozat első előadását *Komoróczy* Géza professzor vezette be a rabbiképző intézet nagytermében, ahol a mai zsidó bölcseletről beszélt. A második és a harmadik előadást az ELTE Jogi Karának Szerb utcai épületében tartotta. *A kereszténység és Mózes törvénye* címűt *Schweitzer* József főrabbi, a rabbiképző igazgatója vezette be, a harmadiknak *Martin Buber és a cionizmus* volt a címe, ezt az összejövetelt *dr. Zala* Tamás vezette le. Mindhárom előadás sok érdekességet tartalmazott és nemcsak tudós ismeretekkel gazdagította a szép számú hallgatóságot, de áttételesen néhány mai problémában való eligazodáshoz is adott bizonyos támpontokat.

Csak példaképpen említjük, hogy Buber kapcsán szóba került az európai zsidóság két teljesen eltérő útja, s ebből a magyarországi zsidóság mai vitáira nézve is levonhatók bizonyos következtetések. Míg Lengyelországban és Oroszországban a zsidóság mindvégig megőrizte a maga etnikai különállását, addig Németországban és Magyarországon a kezdet kezdetétől ellenállhatatlan hajlamot mutatott a beolvadásra. Így, bár Theodor Herzl, a cionizmus elméletének megalapozója Budapesten született, az eszme és a reá épülő mozgalom csak a lengyel és az orosz zsidóság soraiban tudott mélyebb gyökereket ereszteni, Németországban és Magyarországon alig.

Az alábbiakban Wyschogrod professzor második előadását közöljük, kivonatos formában. A címből is megítélhető, hogy a főrabbi, aki maga az ortodoxiához tartozik, de tudományos felfogását tekintve egyrészt a liberális irányzathoz áll közel, másrészt lelkes szószólója a zsidó—keresztény párbeszédnek. Ezzel az előadásával egyúttal nagyszerű példát is mutat, miként lehet a dialógust eredményesen művelni. Az előadás eredetileg angolul íródott. A szerző hosszan és gyakran idézi Aquinói Tamást, a keresztények egyik legnagyobb egyházbölcselőjét. Wyschogrod ismeri Tamás műveit, érti gondolatvilágát, komolyan veszi érvrendszerét, s a tan teljes ismeretében folytatja le vele vitáját. Ennek az értelmezési kísérletnek és polémiának nem az a célja, hogy aláhúzza a tamási gondolatfűzés elfogadhatatlanságát, hanem az, hogy kimutassa, hol teremt alapot a zsidó—ekeresztény párbeszédre és hol vannak azok a gyenge pontok, önellentmondások, amelyeken a mai Tamás-követők és teológusok túl kell lépjenek, hogy zsidók és keresztények együttélésének útjából minél több dogmatikai akadály távolítódjék el. Anélkül természetesen, hogy bárki feladná a maga Istenhitét és annak hitelvi pilléreit. A leírt szöveget némileg rövidítve közöljük, s helyenként oldjuk a szóban elhangzott előadás egyes gondolataival. Az előadás szellemiségéhez kívántunk hívek maradni azzal is, hogy egyidejűleg és azonos szöveggel közöljük Wyschogrod professzor fejtegetéseit az Egyház és Élet című protestáns lappal.

A KERESZTÉNYSÉG és Mózes törvényének viszonyát a professzor a dialógus keretei között elemezte. Abból indult ki, hogy mindkét vallás, a zsidó csakúgy, mint a keresztény, a Szentírást isteni kinyilatkoztatásként, Isten szavaként fogja fel. Szinte példa nélkül áll, hogy két vallás egyazon könyvet ismerjen el hite alapjának. Maimonidész erre utalt, amikor leszögezte, hogy a Tórát szabad tanítani kereszténveknek. A különbség tehát nem a textusban van, hanem annak eltérő értelmezésében. Két kritikus pontot említett előadásában a professzor. Az egyik, hogy kinek tekintsük Jézust, s a másik, hogy Mózes öt könyvének életvezetési szabályait ki hogyan értelmezi. A krisztológiai tanításban az a döntő mozzanat, hogy Jézussal elveszti aktualitását a törvény, s voltaképpen ez a nagy vízválasztó keresztényi szempontból a két vallas között.

A kereszténység viszonya a mózesi törvényekhez azóta heves vita tárgya, amióta az új hit megfogalmazódott. Hosszasan foglalkozik vele leveleiben Pál és fellelhető az evangéliumokban. Tekintettel arra, hogy ez a viszony benne foglaltatik ezekben az alapvető dokumentumokban, a keresztény irodalomnak ma is állandó témája. Ennek ellenére sem mondható el, hogy ezt a kérdést kellő mértékig tisztázottnak lehetne tekinteni. Egy E. P. *Sanders* nevű tudós napjainkban jelentetett meg egy könyvet, amelyben Pál és a törvény fogalmát vizsgálja, s megállapítja, hogy „a tárgy bonyolult és minden tudományos erőfeszítés ellenére sem mondható, hogy egyetértés alakult volna ki ebben a kérdésben". S alkalmasint ugyanezt állapíthatjuk meg a törvény és az evangéliumok viszonyáról is.

A probléma nem új keletű, viszont újdonság, hogy a zsidó—keresztény párbeszéd összefüggésrendszerében tárgyaljuk. Foglalkozott vele már Aquinói Tamás is, híres *Summa Theologica*-jában körülbelül másfél száz oldal terjedelemben. Bocsássuk előre, hogy arra egyáltalán nem volt tekintettel, miként ítélik meg a zsidók az ő gondolatmenetét. Keresztény világban élt és dolgozott, s szilárd meggyőződése volt, hogy az ő világnézete a helyes és az is, hogy az újszövetség fölötte áll az ószövetségnek. Ezzel együtt a fentebb említett szakaszokban gyakran hivatkozott Maimonidészre. Az a tény, hogy Maimonidész a judaizmust képviselte, nem okozott nehézséget Tamásnak, már csak azért sem, mert tökéletesen tisztában volt azzal, hogy a kereszténység gyökérzete az ószövetségbe nyúlik és a tekintetben sem voltak kétségei, hogy az ószövetségi törvényt komolyan kell venni. Tudta, hogy végig kell gondolni a kereszténység és az ősi törvény viszonyát. Erre a feladatra vállalkozott is, mégpedig úgy, hogy meglepően nagyfokú érdeklődést tanúsított az ősi törvény apró részletei iránt is. A sorok közül kiolvasható, hogy az ősi törvény problémája sokkal jobban felzaklatta, semmint azt maga a szöveg elárulná. Minden esetre elérkezettnek látszik az idő arra, hogy megkíséreljük az ősi törvény tamási értelmezésének zsidó olvasatát. Bár a polemikus megközelítés nem mellőzhető, mégsem a vita a célunk, hanem az, hogy a tamási gondolatvilágból magából hámozzuk ki a gondolati és igazságmagvat, már amennyire erre egy zsidó képes.

Az ősi törvény Istentől való

Tamás nem foglalkozik azzal, hogy meghatározza az ősi törvény fogalmát. De nem nehéz megállapítani, hogy mit értett ezen. Számára az ősi törvény azonos a mózesi tör-

Márai Sándor naplójából

(Folytatás a 19. oldalról.)

„keresztény, magyar úri ember", joga van tehetség és tudás nélkül is jól élni, fennhordani az orrát, lenézni mindenkit, aki nem „keresztény-magyar" vagy „úriember", tartani a markát, s a keresztény-magyar markába baksist kérni államtól, társadalomtól: állást, kitüntetést, maradék zsidóbirtokot, potya nyaralást a Galyatetőn, kivételezést az élet minden vonatkozásában. Mert ez volt a „jobboldaliság" igazi értelme. S ez a fajta nem tanul. Aki elmúlt harmincéves és ebben a szellemben, légkörben nevelkedett, reménytelen; talán megalkuszik, fogcsikorgatva, s mert önző és gyáva: bizonnyal hajlong majd az új rend előtt; de szíve mélyén örökké visszasírja a „jobboldali, keresztény, nemzeti" világot, amelyen belül olyan szépen lehetett zsidó vagyont rabolni, versenytársakat legyilkolni és aladárkodni a nagyvállalatokban, képzettség és hozzáértés nélkül. S lehetett „előkelő közhivatalnok"-nak lenni és sérthetetlen, páncélinggel védett katonatisztnek; s mindezért nem adni semmit, csak becses létezése tényét. Ez a fajta soha nem változik meg. De amíg ezeknek szavuk van, vagy befolyásuk, Magyarország nem lesz nemzet.

Csak a nevelés segíthet, mely a gyermekek lelkét ragadja meg.

vénnyel. Felveti a kérdést, hogy „az ősi törvény Istentől való-e", s igennel felel. De hogyan is kételkedhetnék ebben valaki, hiszen az újszövetség isteni sugallatra keletkezett, s Mózes öt könyvének parancsolatai szintén Istentől valók és nem emberi kitalációk. Tamás önmagával is vitatkozik, felveti, hogy az ősi törvény nem tökéletes és nem elégséges az ember üdvözüléséhez. Mégsem vonható kétségbe azonban isteni eredete, mert bár abszolút értelemben ugyan nem tökéletes, de „egy meghatározott idő céljai szempontjából" mégis tökéletesnek tekinthető. Viszonylagos tökélyről van szó, de egy adott korszakban ez a maximum, és éppen e viszonylagosan maximális tökély teszi méltóvá az ősi törvényt Istenhez.

Tamás tehát elismeri, hogy az ősi törvény, a mózesi törvény isteni eredetű, s utána továbbmegy egy lépéssel. Három részre osztja ezt a törvényt, s megkülönböztet erkölcsi, ceremoniális és jogi törvényeket. Nincs abban semmi meglepő, hogy Tamás a felosztás módszerét alkalmazza. Ebben Arisztotelész tanítványának mutatkozik, tőle tanulta meg, hogy minden megértés kulcsa a felosztás. S ez a módszertani fogás végigvonul az egész traktátuson. De ha valahol, akkor éppen az ősi törvény értelmezésénél nyúl ehhez a metódushoz a legnagyobb mohósággal. Tamás jól látja, hogy az ősi törvény időtállósága megkérdőjeleződik, s eljön az idő, vagy talán már el is érkezett, amikor az ősi törvény, vagy annak bizonyos elemei, elvesztik hatályukat. A problémát csak egyféleképpen lehet megoldani: bevezetni a belső tagolódást. Így bizonyos részek elveszíthetik kötelező érvényüket, míg mások megőrzik, s nem kell hatályon kívül helyezni az ősi törvényt a maga teljességében, mert ha ezt megtennék, akkor ellentmondásba kerülnének az újszövetséggel, amely pozitív értelmű kijelentéseket tesz a mózesi törvényről. De előbukkannak negatív kijelentések is, mert szó van arról, hogy az ősi törvény bizonyos vonatkozásai hatályukat vesztik Jézus eljövetelével, s ezt az ellentmondást csak az ősi törvény részekre bontásával lehet logikailag feloldani.

Az erkölcsi törvény Tamás felfogásában nagyjából azonos a természeti törvénnyel. Az ószövetségben a természeti törvényre példa a „Tiszteld apádat és anyádat!", a „Ne ölj!" és a „Ne lopj!" parancs. A dolog lényege az, hogy az ősi törvény erkölcsi parancsai benne foglaltatnak a természeti törvényben, s ezeket mindenki értelmi úton megismerheti. A ceremoniális parancsok az Isten tiszteletére vonatkozó előírások. Nem könnyen különböztethetőek meg ezek sem a természeti törvénytől, de mégsem azonosak vele. A természeti törvény előírásai általános érvényűek és konkrét helyzetekre alkalmazandók. A ceremoniális törvény nem más, mint a természeti törvénynek az Isten tiszteletére vonatkozó konkrét alkalmazása. Ha pedig az emberek egymás közti viszonyára alkalmazzuk a természeti törvényt, akkor jutunk el Tamás értelmezése szerint a jogi törvényekhez, mint az ősi törvény harmadik alkotó eleméhez.

Három elem

Az ősi törvény három elemből tevődik tehát össze. Az erkölcsi törvény azonos a természeti törvénnyel, a ceremoniális és a jogi törvény alkalmazott természeti törvény, s ezek emberi kodifikációt is igényelnek, tehát csupán a természeti törvényből nem vezethetők le. Tamás hosszan és részletesen időz a ceremoniális törvény előírásainál. Fejtegetései során erősen támaszkodik a zsidó *Ta'amei ha-Mitzvot* hagyományos irodalmára. Ez az irodalom a Tóra előírásait magyarázza, elsősorban azokat, amelyek nem „racionálisak", legalábbis első látásra nem. Maimonidész egyike volt azoknak, akik a legbuzgóbban foglalkoztak ezzel a kérdéssel, s Tamás gyakran hivatkozik rá, kivált akkor, amikor a ceremoniális előírásokat iparkodik „racionalizálni".

Alkalmaz Tamás még egy distinkciót a ceremoniális előírások tekintetében. Megkülönbözteti a szó szerinti és a képes értelmet, s hozzáteszi, hogy mindennek, ami az ószövetségben áll, kettős értelme van. „A ceremoniális előírásoknak is kettős az értelmük, egyrészt szolgálják Isten tiszteletét az adott időben, másrészt előrevetítik Krisztust", írja a *Summa*-ban. Ez tehát az ugrópont az ószövetség értelmezésében Tamásnál, s a prefiguráció szorosan összefügg, hogy meddig szól az ősi törvény érvénye. Az erkölcsi törvények mindaddig érvényesek, amíg az ember mint értelmes lény létezik. De a ceremoniális törvényekkel másként áll a helyzet. A judaizmus megtartja ezeket a törvényeket, a kereszténység nem. Tamás ezt a döntő különbséget kísérli meg megokolni. Krisztus eljövetele az erkölcsi törvény érvényén nem változtat, de az ősi törvény másik két alkotóelemét közvetlenül érinti, ha nem is egyenlő mértékig. A különbség az, hogy bár mindkettő hatályát veszti Krisztus eljövetelével, de aki a ceremoniális előírásokat továbbra is megtartja, az ráadásul még halálos bűnt is elkövet. A jogi előírásokat az uralkodó cikkelyezi be, ezeket tehát tiszteletben lehet és kell tartani anélkül, hogy ezzel bűnt követne el az ember.

Wyschogrod professzor hosszan idézi Tamást, majd két tudós szerző kommentárjára hivatkozik. David *Bourke* és Arthur *Littledale* nyomatékosan és szemléletesen húzza alá, hogy az ószövetség embere abban hisz és abba veti reménységét, hogy a megváltás eszközét a jövő rejti magában, viszont a keresztény ember felfogása szerint Krisztus mint megváltó már eljött, az ő inkarnációja, halála és feltámadása a megváltás eszköztárát múlt időbe helyezi. s nem jövő időbe. Majd így folytatja Wyschogrod: íme, ez a kritikus pont, ahol a *mizvoth* hithű megtartása halálos bűnné változik át. Tamás azt írja, hogy az ősi törvény ceremóniáiban Krisztus majd valamikor megszületik és majd valamikor számára Krisztus már megszületett és már keresztülment a reá mért szenvedésen. Ha tehát valaki Krisztus eljövetele után is megtartja a *mizvoth*ot, azaz az ősi törvény parancsait, ezzel tagadja azt, hogy Krisztus már eljött és ily módon követ el halálos bűnt.

Újszövetség — Ószövetség

Miképpen ítéljük meg ezt az álláspontot zsidó szemszögből? Először is látni kell, hogy Tamás az újszövetség szemüvegén keresztül tekinti az ószövetséget. Nem tagadja, hogy Krisztus megszegi a törvényt, amikor megérinti a leprást és nem tartja be a szombatra vonatkozó tilalmat. Hiszen szombaton csodákat művel, gyógyít, gabonát gyűjt. Ámde Tamás szerint Jézus csupán a mózesi törvény babonás értelmezésével helyezkedik szembe, s nem magával a mózesi törvénnyel, amely nem tiltja a jótékony célú tevékenységet szombaton. Tamás törekvése arra irányul, hogy azokat az ellentmondásokat feloldja, amelyek Pálnál a törvénnyel kapcsolatban fellelhetők. Ennek módja, hogy az ősi törvényt részekre bontja, s így próbálja megmagyarázni, hogy Krisztus eljövetelével mi veszti érvényét és mi nem.

Bizonyos problémák azonban szembeszkőek a tamási kísérletben. Először is azt kell leszögezni, hogy maga az ószövetség nem ismeri a természeti törvény fogalmát. A természeti törvény kifejezetten középkori kategória, s amikor Tamás a mózesi törvény értelmezésébe bevezeti, akkor Mózes öt könyvébe olyan elemet visz bele, ami attól teljességgel idegen. Másodszor, a ceremonális törvényt a természeti törvény elvével nem lehet nullifikálni, csak a prefiguráció eszméje segítségével. Tagadhatatlan, hogy a szakrális szövegek tartalmazhatnak bizonyos próféciákat. De az ősi törvény értelmezésekor az efféle természetfeletti megközelítéssel ajánlatos óvatosan bánni, s a ceremoniális törvények prefigurális tagadása teljességgel elfogadhatatlan. Mert mi indokolja, hogy azok, akik tartják a disznóhúsfogyasztás tilalmát vagy a bűnbánati nagyböjtöt, halálos bűnben marasztaltassanak el?!

Tamás azt a hibát követi el, hogy képtelen differenciálni. Nem ismerte fel azt, amit ma már világosan látunk, hogy az ősi törvény másként is feloszthető, s ebben a felbontásban van olyan része, amely csak a zsidókra kötelező, miközben bizonyos elemei vonatkoztathatók a keresztényekre is. Mózes öt könyve több mint hatszáz életvezetési előírást tartalmaz. Pál idején lefolyt egy nagyszabású hitvita, amelyből az a tábor került ki győztesen, amelynek Pál volt a vezére. Az Apostolok cselekedetei 15. fejezete őrzi ennek a vitának az emlékét. Pál a nem-zsidóknak prédikált és azt hirdette, hogy nem kell a mózesi törvényt a maga teljességében megtartani, elég, ha a nóéi törvényeket

(Folytatás a 22. oldalon.)

Szukkot

Sátorosünnep

A szukká a szabad ég alatt épített sátor, négy fala van, és lombtető fedi.

A Ros Hásánával kezdődő és Jom Kippurral befejeződő Félelmetes Napok után már készülődünk a Szukkot („Örvendezésünk időszaka") jó hangulatú megünneplésére. A zsidó népet, miután Egyiptomból kivonult, a pusztában való vándorlás negyven esztendeje alatt védően vették körül „a dicsőség felhői". Erre való megemlékezésként és azért, hogy fokozzuk Isten mindent átölelő szeretetében és védelmében való bizonyosságunkat, meg van parancsolva nekünk: „Sátrakban lakjál hét napig". A szabadban felállított sátorban való ünnepi étkezések és időtöltés egyedülálló vallási élmény.

A Szukkot egy másik speciális micvája (vallási parancsa) a négy fajta (növény) — az *etrog* (citrusgyümölcs), a *luláv* (pálmaág), a *hádász* (mirtusz ág) és az *árává* (fűzfagally) együttes megrázása. E micva sok magyarázata közül az egyik, hogy a négy fajta mindegyike egy-egy különböző típusú zsidót képvisel. A tény, hogy a micvához mind a négy fajta szükséges, népként való egységünket jelképezi: mindannyiunknak szüksége van a másikra. És az, hogy a négy fajtát mind a négy irányban, valamint fel- és lefelé is megrázzuk, azt jelenti: Isten mindenütt jelen van.

Az ünnep mind a hét napján, október 3-a, szerda estétől október 10-e, szerda délutánig, hacsak nem esik az eső, valamennyi étkezésre a szukkában (sátorban) kerül sor.

Minden ünnepünk örömmel kapcsolatos, de a Szukkot öröme valamennyi más ünnep öröménél nagyobb. Az ősi jeruzsálemi templom idején a bölcsek a templom udvarában táncolva, énekelve ünnepeltek. Néha bűvészmutatványokkal szórakoztatták a népet. Az előbb elmondottak alapján a Szukka micváján belül is megtalálhatjuk az öröm elemeit.

A Szukká állandó örömmel tölt el minket. Belénk oltja a meggyőződést, hogy minden másodpercnek és minden mozdulatnak értelme van. Az életnek mindig van értelme: mind egyéni életünk céljának elérése, mind a világmindenség céljának beteljesülése szempontjából. Ha ezt megértjük, minden pillanatunkat a nyugodt és magabiztos öröm érzése tölti el.

(A Chabad Egyesület Egység című lapjának szeptemberi számából. Felelős kiadója Baruch Oberlander rabbi.)

A kereszténység és Mózes törvénye

(Folytatás a 21. oldalról.)

tartják magukra nézve kötelezőnek. A körülmetélés és a Tóra előírásainak megtartása „zsidóvá tesz", s erről beszéli le követőit. Az újszövetség hivatkozott helye tanúskodik arról, hogy Pál a jeruzsálemi egyházzal elfogadtatta, hogy a nem zsidó keresztények csak Noé törvényeit tartsák meg.

Mi a halálos bűn?

Tamás nem látta és nem látta be, hogy miközben létezik a kereszténység, van létjogosultsága a zsidóságnak is. Az újszövetségből indult ki, ahol Pálnál azt olvasta például, hogy „nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban". Volt még egy másik ok is. Az tudniillik, hogy a keresztények zöme szerint az ősi törvény nem elégséges a megigazuláshoz, ha pedig ez a helyzet, akkor mi szükség rá Krisztus eljövetelét követően. Tamás úgy okoskodott, hogy a törvény nem elég a megigazuláshoz, tehát megtartani sem kell. De nem okoskodott jól. Hitbéli alapelv, hogy megigazulni csak Isten által lehet, vagyis a bűnöket egyedül ő bocsáthatja meg és csak ő adhatja vissza az embernek az ártatlanságát. Ebből azonban nem következik, hogy a törvény és előírásai érvényüket vesztették. A törvény nem arra való, hogy általa bárki megigazuljon vagy elkárhozzék, a törvény normákat állapít meg. S ha valaki megszegi ezeket, Isten előjoga a megbocsátás.

Az a tanítás, hogy Krisztus eljövetele után a mózesi ceremoniális törvény halálos bűn, megterheli a kereszténység viszonyát a judaizmushoz, de ezen túlmenően fölöslegesen meggyengíti a kereszténység kötődését az ószövetséghez. Nyilvánvaló lehetetlenség, hogy az egyház azt tanítsa, miszerint ez a törvény kötelező érvénnyel bír mindenkire nézve, zsidókra és nem zsidó keresztényekre egyaránt. De az már korántsem ennyire nyilvánvaló, hogy az egyház miért ne kívánhatná meg a zsidó keresztényektől, hogy eleget tegyenek eme követelményeknek. Talán mondani sem kell, hogy ha a nem keresztény zsidók szorosan kötődnek a mózesi ceremoniális törvényhez, azt csak pozitívan kell értékelni.

PLESS & FOX
ÉKSZERÜZLETE

Budapest
XIII., Szent István krt 18.
V., Kigyó utca 5.
Szentendre, Fő tér

Ékszer
Antikvitás
Órák
Régi kegytárgyak

P&F

Vétel · Eladás · Aukció

A kazár zsidóság – legenda és valóság

Beszélgetés Róna-Tas Andrással

PÁR ÉVVEL EZELŐTT a világ több rangos magazinja és napilapja is tekintélyes teret szentelt a jugoszláviai író és irodalomtörténész, *Milorad Pavič* regényének, a Kazár szótárnak. Divatos lexikonregény formájában jelenítette meg elképzelését az író a történelem egyik rejtélyéről, a török kazárok vezető rétegének zsidó hitre térésérő, illetve egyfajta kettős tudatáról. Nem is a lexikonregény forma, hanem a tartalom keltette fel az érdeklődést, s akkortájt ismét ráirányult a figyelem. A tizenharmadik törzsre is, a Magyarországról elszármazott *Arthur Koestler* könyvére. Eszerint a magyarokhoz csatlakozó kabarok, a tizenharmadik törzs utódai a hazai zsidóság egy része. Pavič könyvéhez kevesen juthattak hozzá itthon, mert az újvidéki Forum magyar nyelvű kiadásának példányai hamar gazdára leltek — köztük voltak szerencsére a nagyobb könyvtárak is. Az altajisztika kutatója, *Róna-Tas András* természetesen felfigyelt a kötetre.

— A regény és a legenda mellett mi a valóság?

— A valóság hallatlanul izgalmas. Európát a VII. századtól kezdve egy óriási bekerítő hadművelet fenyegette. Egyrészt a Pireneusokon, másrészt Bizáncon, harmadrészt a Kaukázuson át próbálta elfoglalni az iszlám arab világ. Az, hogy ezt a támadást megállították, nemcsak a történelemkönyvekből jól ismert frank uralkodónak, *Martell Károly*nak tudható be, hanem a kazár birodalomnak is. A kazár birodalom világpolitikai jelentősége nem utolsósorban éppen ez volt, nem kis mértékben rajtuk múlott, hogy ma Európában keresztény vagy zsidókeresztény kultúráról beszélhetünk, nem pedig az iszlám európai ágáról, esetleg a berlini kalifátus történetéről. Ennek megvolt a lehetősége a történelemben, mégis attól tartok, a kazárok jelentőségét még ma sem ismerik eléggé.

— Mert elmerültek a történelem hullámaiban?

— Elmerültek, s viszonylag kevés emléküket és emlékezetük maradt fenn. Ennek az az oka, hogy nem volt utódállam, amely fenntartota volna örököket. E birodalomnak sem nyelve, sem területe nem olyan volt, hogy valamely államalakulat megtartotta volna. A kazár birodalom a VII. században alakult ki, s a X—XI. századig világbirodalom volt, egyenrangú kapcsolatokat tartott fenn Bizánccal és az akkor létrejövő kijevi Oroszországgal, valamint az európai hatalmakkal. Török államalakulat volt, amelynek gazdasági-politikai viszonyai igen sajátosan alakultak, nem kis mértékben bizánci és európai hatásra. Azt, hogy ők a zsidó vallást választották, azzal lehet megokolni, hogy két nagy világhatalom — a keresztény Bizánc és az iszlám arab világ — között egy harmadik vallás vállalásával akarták biztosítani függetlenségüket. Egyébként a kazár birodalom judaizálódása több lépcsőben ment végbe, és az is bizonyos, hogy csak egy viszonylag vékony vezető réteget érintett.

— Érinthette-e a magyar törzsszövetséghez csatlakozó tizenharmadik törzset, a kabarokat?

— Ez Arthur Koestlernek a koncepciója, bár nem ő találta ki, de ő tette népszerűvé. Eszerint a hitleri holocaustban elpusztított zsidóság jelentős része a kazár közösségből ered. Meg kell mondanom, hogy ez a koncepció általában nem védhető. A kazár vezető réteg egy olyan vékony réteg volt, amely felolvadt a népvándorlás hullámaiban. De addig a kazár állam virágzott, és ismerjük azt a levelezést, amelyet az akkori córdobai kalifának a zsidó minisztere, *Haszdaj ben Saprut* folytatott a kazár birodalom uralkodójával, *József kagán*nal. E levelezés ránk maradt szövege körül filológiai viták lehetnek, de a benne foglalt ismeretanyagban nem lehet kételkedni. Sokat beszélgettünk erről *Scheiber Sándor*ral. A döntő az, hogy akkor az egész világon szétszóródott zsidóság számára valóságos csoda volt, hogy van egy ország, ahol a zsidók nem elnyomottak, megtűrtek, idegen hatalom kiszolgálói, hanem a hatalom részesei. Ezért az akkori világ nagyon sok helyéről próbáltak kapcsolatot teremteni a kazár birodalommal. E kapcsolatkereséseket jól bizonyítják a fönnmaradt dokumentumok.

— Mármost, a magyarság is e kazár birodalomban élt.

— Így van, de alig érinthette a vékony uralkodóréteg által felvett zsidó vallás. Már csak azért sem, mert e réteg egy olyan időszakban fordult a zsidó vallás felé, amikor a kazár birodalomban a magyarok már önnálósultak, társadalmi-vallási képletük kialakult. A kapcsolat tehát csak felületes lehetett, a hatás a nyelvből már csak azért sem mutatható ki, mert a kazár birodalom nyelve török volt, a hébert liturgikus nyelvként használták. S a magyarság kiválása a 830-as években egybeesett nagyjából azokkal a belső válságokkal, amelyek e birodalomban a judaizálódó vezető réteg és a vele szembe került csoportok küzdelmébe torkollottak, s átmenetileg meggyöngítették a birodalmat. Nagy a valószínűsége, hogy a magyarság a vezető réteggel szembekerült csoportokkal lehet szövetségben, s ehhez a politikai szárnyhoz tartozhattak a kabarok is, egyébként nem kellett volna menekülniük. Így hát nem kell azon csodálkoznunk, hogy számos próbálkozás ellenére nem tudjuk kimutatni a kazár birodalomban végbement judaizálódás hatását a magyarságra. Egy-két esetben találtak ugyan zsidó szimbólumokat a korai magyarországi sírokban, ám kitűnt, hogy nem kabar, hanem helyi zsidó lakosokra utalnak. A honfoglalás korából is van ilyen tárgyi emlék. E tekintetben különösen érdekes, hogy az említett córdobai miniszter levelét magyarországi zsidók közvetítésével juttatta el József kagánnak.

— Tehát a kabaroktól függetlenül éltek itt, vagy csatlakoztak a magyarokhoz a zsidók?

— Aki ismeri világrészünk IX—X. századi történetét, tudhatja, hogy a zsidóság akkor már Európa-szerte jelen volt szétszóródva, kereskedve. Így a Kárpát-medencében is, a frank birodalom területein is.

— Végül egy tudománytalanul naiv kérdés: mi van, ha a székelyek kabar eredetéről vallott feltételezéseket összevetjük előszeretetükkel az ótestamentumi nevek iránt.

— A történelem ismerete elkerülhetetlen! Erdélyben megkésve a reformáció szombatos irányzata érvényesült, mégpedig a fejedelemség fénykorában, s onnan ered e nevek kedveltsége. Mióta *Györffy György* segítségével könnyen hozzá tudunk férni az Árpád-kori forrásokhoz, láthatjuk, hogy korábban nem volt ilyen névkultusz. Egyébként pedig a székelyek kabar eredete bizonyosan téves: ez a határőrzőnek Biharba, majd a mai székely területekre kihelyezett magyar népcsoport később szervezódött etnikummá — ma már egybehangzóan ezt a nézetet vallják a történészek, régészek, nyelvészek. Most Erdély vízneveivel foglalkozom, vagyis, hogy ezek milyen eredetűek, tehát kik voltak ott korábban. Bizonyos, hogy a Marostól északra a magyarság szláv helyneveket vett át, ezt már *Kniezsa* munkásságából is tudjuk, délebbre pedig a szláv helyneveket magyarok és románok vették át, ezenkívül még szászokról lehet szó. De törökség nem mutatható ki.

Németh Ferenc

Kedves Olvasóink elnézését kérjük a lapban szép számmal előforduló betűhibákért, elírásokért. Az 1990/7. számban a 11. oldal 3. hasábjában eltördelődött a szöveg. Hogy ne kelljen a rejtvénnyel bajlódi, íme a „megfejtés": a hasáb 1. sora után következik a második bekezdés 9—11. sora. Az utolsó bekezdés 3. sora után következik az első bekezdés 2—22. sora, majd a második bekezdés 1—8. sora. Bocsánat az okozott bosszúságért.

A szerk.

A próféta, aki életét a zsidók országának szentelte: Natonek József rabbi

Herzl Tivadar és *Nordau Miksa* a cionizmus meteorjai fáklyaként végigvonultak a magyar zsidó horizonton, s aztán csend lett. Később kisebb fényű hajnalcsillagok fénye vibrált lelkesített egy-egy rövid időre, mint: *Rónai János, Szamosfalvi, Bettelheim,* akiknek tanítványai és folytatói a Makkabea lelkes diákjai voltak. *Komoly Ottó, Kahán Niszán, Beregi Ármin, Izsák Ede, Richtman Mózes* és csoportjaik pedig már a mi korunkban vigyáztak rá Cion iránti szeretetükkel és cionista tevékenységükkel, hogy a fény ne aludjon ki, mégha nagyon keveset is melegített.

Az új vágányokra állított cionista történetírás alapjait az elmúlt évszázad első és második felének kutatása keretében dr. *Jiszrael Bar-Tal* a héber egyetem fiatal történész-tudósa rakta le. Jómagam másfél évtized csendes, de alapos munkájával iktattam be a cionista levéltár összegyűjtött anyagának soraiba a magyar vonatkozású anyagot. Ehhez tartozik az élvonalban a Natonek hagyaték is.

A Natonek papírok rendezése és tanulmányozása alatt felvetődött bennem a kérdés, mi az oka annak, hogy Natonek nem kapott még helyet a magyarországi cionizmus fáklyahordozóinak panteonjában?

És ez annál is kevésbé érthető, mert Natonek József rabbi tudományosan képzett talmudikus felkészültségével a politikai cionizmus első úttörője és szívós harcosa volt fél évszázaddal Herzl megjelenése előtt! Gerinces magatartással meghátrálást nem ismerve elsőként hangoztatta, hogy a zsidó nép hazája Erec Izrael és azt is, hogy a polgári jogegyenlőség szülőföldjükön, Magyarországon jár a zsidóknak, nem mint egyéneknek, hanem mint nemzeti kisebbségnek. Mindezt pedig fél évszázaddal Herzl feltűnése előtt tette.

*

Natonek József 1813-ban született egy Komárom melletti kis faluban, Kömlődön. Gyermekkorát Zágrábban töltötte, Talmud Tóra iskolában, anyai nagybátyja, a palotai rabbi oltalma alatt. Későbbi talmudista tanulmányait Nicolsburgban folytatta, itt kapta meg a rabbiképesítő oklevelét, a „Hatarat-Horaat" a híres rabbi *Nachum Trebitsch* kezeiből. A jesivából hazatérve, talmudi és világi műveltséggel gazdagon felruházva, Komáromban megnősült. *Raab Annát,* a neves ortodox *Slomo Raab* leányát vette feleségül. Slomo Raab testvére volt Eliezer Raabnak és apósa *Stampfer*nek, a Petach Tikva későbbi megalapítójának. De akkor még a fiatal házas Natonek a kereskedői pályát választotta. Ez azonban nem volt számára szerencsés választás.

A szabadságharcot követő két évet Natonek otthon töltötte, azután meghívták Nagysurányba, egy Pozsony melletti kisvárosba megszervezni egy zsidó iskolát, amelynek vezetésével együtt el kellett látnia a rabbi teendőit is. Először megszerezte a tanítói képesítését Budapesten, és csak azután tett eleget a meghívásnak. Mint a nicolsburgi jesivák tanházainak végzettje, felkészülten érkezik betölteni hivatását, s talán küldetését is. Briliáns szónoklatot tartott az I. Ferenc József megmenekülése örömére rendezett hitközségi banketten, a császár ellen elkövetett sikertelen merénylet után, 1853-ban. Ez volt Natonek első nyilvános közéleti bemutatkozása.

*

1854-ben megválasztották jászberényi rabbinak. A jászberényi hitközség tagjainak jó része az ötvenes évek elején a Monarchia más országaiból érkezett a városba. Natonek felállította iskolahálózatukat, a hitközség irodáit újjászervezte. De kivívta magának a város keresztény lakosságának az elismerését és tiszteletét is. Hitközsége nevében ő fogadta a királyt 1857 nyarán. Ebből az alkalomból is kiváló szónoklatot tartott, amit feljegyzett a krónika.

Az emancipáció körüli közelharcoktól, amelyet a magyar reformzsidóság és az ortodoxia közötti összecsapások jellemeztek, távol tartotta magát és híveit is. Saját útján haladt. Egy alkalommal a jászberényi templom szószékéről így fordult híveihez: „Imádkozzunk az egek Urához, hogy a magyar zsidóság semmiképp ne nyerje el az emancipációt. A mi hazánk nem itt van, hanem Cionban, városunk pedig Jeruzsálem".

Szolnok vármegye királyi és császári főkapitányságáról Eötvös rendőrkapitány aláírásával két levél érkezett Natonek címére: 1860. június 10-én és 30-án. Az elsőben tudomására hozzák az addig tiszteletnek és elismerésnek örvendő főrabbinak, hogy az apostoli király és császár őfelségéhez intézett hódoló és köszönőlevélben, amelyet Szolnok vármegye közigazgatási és vallási szervei küldenek a bécsi udvarhoz, a jászberényi zsidó hitközség nem szerepel és ezért Natonek rabbi aláírását sem tartalmazhatja. A második levél már bírálja Natonek templomi szónoklatának tartalmát, és tudomására hozza, hogy ezen oknál fogva megvonták tőle az aláírás jogát.

Ez a jászberényi szónoklat az első, talán a legelső megnyilatkozás a politikai cionizmus történetében, amely 1859-ben hangzott el, dr. Jisrael Bar-Tal szavaival „az első fecskéje a zsidó tavasznak". Ez a templomi beszéd, amely Natonek meghátrálás nélküli nemzeti színvallása, két állásába került: fel kellett adnia a jászberényi rabbiságot, de nem vették fel a pesti Rabbisági Székre sem, amelyet a pesti hitközség meghirdetett és Natonek megpályázott 1860-ban.

A főrabbi Budapesten ebben az időben *Benjámin Zeev Meisel* volt, aki latba vetette befolyását Natonek felvétele mellett, hasonlóan a rabbinátus két másik tagja, *Wahrman Jehuda* és *Brüll Smuél* is. De az elöljáróság ellene szavazott, mert „tudomást szereztek a jászberényi templomi beszédről és más megjelent munkáiról is, amelyekben már előre vetíti hitét: nem várunk tovább a csodákra, kezdjük el önmagunk felszabadítását és Cion betelepítését. „Ennek a feladatnak akarom szentelni az egész életemet utolsó lélegzetemig." Ez a felfogás szöges ellentétben áll az akkori pesti izraelita hitközség hivatalos célkitűzésével. Hirschler Ignác hitközségi elnökkel az élen többek között Wahrmann Mór, Kohut, Mezei Mór és a többi elöljárósági tag ugyanis mind a magyarságba való teljes beolvadás, vallási és jogi egyenrangúsítás elérésére összpontosították minden erejüket.

Natoneknek az a hitvallása, hogy a magyar zsidóságnak mint nemzeti egységbe tömörült kisebbségnek kell kivívni egyenjogúsítását, nem pedig mint egyénnek, vagy vallási csoportnak, nem találhatott ekkor megértésre a hitközség két szemben álló része közül egyikben sem. Sem a neológok, sem az ortodoxok táborában.

Natonek jelöltségét tehát elutasították, azzal az indoklással, hogy köztudomásúan „nyughatatlan természetű". Ezt a megállapítást tartalmazza a pesti izraelita hitközség elöljárósági gyűlésének határozata 1861 május havában.

*

1861 végén viszont elfogadta Székesfehérvárott a neki felajánlott rabbiszéket. A városban a keresztény társadalom megbecsüléssel övezte, így például *Pauer János* megyei püspökkel együtt dolgozott egy ötnyelvű szótár szerkesztésén. Öt évig tartott a székesfehérvári rabbiság.

*

Későbbi tevékenységét jelentősen befolyásolta találkozása *Moshe Hess*-sel. Moshe Hesst a vonatkozó irodalom a politikai cionizmus első hírnökének tekinti. Könyve: „Róma és Jeruzsálem" 1862-ben jelent meg, s ezt Natonek Fehérváron olvasta.

Súlyos gondokat okozott neki, hogy egy évvel a fehérvári rabbiszék elfoglalása után az ortodoxok kiváltak a közösségből és királyi engedéllyel saját önálló hitközségbe tömörültek. Ettől kezdve a két egymással szemben álló tábor elviselhetetlen helyzetet teremtett a rabbinikus teendők betöltésénél.

Erre az időre esik nagy harca *Lőw Lipóttal*, a magyar zsidóság nagy tekintélyű és politikai befolyással is rendelkező szegedi főrabbijával is. Lőw Lipót ugyanis élesen szembeszállt a zsidók államalkotó szándékaival és a zsidó nemzeti gondolat feltámasztásával. Ben Chananja című folyóiratában jelentette meg

vitriolba mártott tollával megírt cikkeit a zsidó nemzeti eszme ápolói ellen. Natonek felvette a harcot a zsidók asszimilációjáért küzdő Lőw Lipót rabbival. Felvázolta az asszimilációval járó súlyos veszélyeket a zsidóságra, a zsidó nép fennmaradására, írt a zsidóság potenciális államalkotó erejéről és jogáról önállósága kivívására. És mindez 1860-ban történt! Natoneknek sohasem bocsájtotta meg a magyar szellemi és patrióta vallási hierarchia, hogy írásaival, vitáival csorbította Lőw rabbi tekintélyét! Támogatást ehhez sehonnan sem kapott.

*

Natonek termékeny szellemének legkitűnőbb és legfontosabb munkája: ***A Messiás***. Ez a munka a politikai cionizmus krédója, amely a Magyarországon 1861-ben beterjesztett és 1865-ben megszavazott emancipációs törvény reakciójaként látott napvilágot Székesfehérvárott. És rögtön utána el is tűnt. Eltüntették. Nem tudni, kik. Csak 1948-ban, egy különleges találkozás eredményeként került elő a budapesti Széchényi Könyvtárban. Egy fiatal magyar történész (akit azóta is keresek) kutató munkája révén. A Messiás előkerülésével megváltozott a cionizmus történetének a magyar zsidósággal kapcsolatos koncepciója. Ehhez kötődik dr. Jiszrael Bar-Tal kutató munkájának konklúziója is, az, hogy a cionista eszme magyar talajon is csírázott.

Natonek Messiása, amelynek lényege az ereci letelepedés tana, vagy talán a visszatelepedés folyamata, három tézisen alapul. Az első: hinni, hogy a zsidóság egy nép, s nemcsak vallási közösség, amelynek törekvése visszaállítani a nemzeti önállóságát az ősök földjén. A második: nem várhatunk tovább a csodákra, itt az idő, hogy a zsidó nép önmaga valósítsa meg messiási küldetését a benne rejlő tehetsége és alkotókészsége révén, s a kultúrállamok segítségével. A harmadik: a zsidóság be fogja tölteni messiási feladatát a népek családjának soraiban, mint ezeknek egyenrangú tagja, önállóságának elérése után Erec Jiszraelben. Izrael Istene segítségével.

Ez a munka 1862-ben íródott az akkori magyar kormány mindazon igyekezete közepette, hogy beolvassza a magyar zsidóságot. Natonek Messiása ugyan eltűnt, mielőtt még hatást gyakorolhatott volna olvasóira, de maga a szerző a prófécia hordozója életét és jövőjét ezentúl e célja megvalósításának szentelte.

*

1866-ban lemondta rabbiállását. Párizsba érkezett, részt vett az Alliance gyűlésén november 29-én, utána elindult Európa zsidó közösségeit meggyőzni tervéről és elnyerni támogatásukat. Moshe Hess, régi barátja, akivel szoros kapcsolatban maradt, összehozta őt *Cremiaux*-val és *Eliezer Izidor*ral Párizsban, majd *Cvi Hirsch Kalischer*rel Frankfurtban. Később pedig együtt dolgozott *Jehuda Alkalájj*al Konstantinápolyban. (Cremiaux az Alliance „Kol-Jiszrael-Chaverim" és Kalischer a zsidó betelepítési társaság, „Chevrát Jisuv Erec Jiszrael" elnöke volt abban az évben.)

Natonek tervet dolgozott ki, hogy megvásárolják a török szultán engedélyét az ereci földvásárlásra és egy önálló zsidó állam felállítására, valamint a letelepedés fázisainak meggyorsítására. A terv egy ideig reálisnak látszott. Az Alliance azonban nemzetközi okokra hivatkozva visszalépett támogatásától. De Kálischer és a Chevra Natonek mellé állt.

1867-ben Kalischer, Gutmacher, *Eliezer Lipmann, Silbermann* (a Magid akkori főszerkesztője) összeültek *Félix Sachs*, a bécsi bankár elnökletével és elhatározták, hogy a Chevra (zsidó letelepedés) nevében kiküldik Natoneket a szultán udvarába. Először földvásárlási engedély, vagy örökbérlési „firmann" megszerzésére, másodszor: védelmi lehetőségekre arab támadó bandák ellen. *Gidemann* bécsi főrabbi bemutatta Natoneket az ottani török követnek, *Asszad Haider*nak, és a követ ajánlólevelet küldött Konstantinápolyba.

Natonek isztambuli tartózkodását *Jakir Giron*, az ottani zsidó főpap, *Chacham Basi* és *Jehuda Alkalájj* zágrábi főrabbi egyengette. Előterjesztette kérését a török szenátusnak, Ali pasának és a török miniszterelnöknek, *Fuad* pasának. Maga a szultán külföldön tartózkodott. Natonek várta visszaérkezését, de közben súlyosan megbetegedett, s ezért haza kellett utaznia.

Ezután már csak családja körében élt és dolgozott. A török udvar pedig a Kréta szigetén kitört, az ég tudja hányadszori lázadás után félretette a Natonek által benyújtott okmányokat.

*

Natonek a 70-es években gyakori vendég volt a Herzl családnál is. Feltehetően *Jacob Herzl*lel, Tivadar édesapjával és Nordau Miksával hosszas diskurzusokat folytatott. Lehetetlen, hogy a fiatal fiú, Theodor ne figyelt volna oda...

*

Natonek József rabbi 1892-ben halt meg Heves megye Bátor nevű falujában. Ott is temették el. A cionista levéltár őrzi és kitüntetett gondoskodással kezeli a Natonek-papírokat. 100 éves a legfiatalabb közülük, minden szónak, minden írásjelnek, de még a lapszéli margónak is történelmi értéke van számunkra.

Meg kell írni Natonek életét és korát, talán így: A próféta, aki Magyarországon született, itt halt meg, és életét a zsidók országa felépítésének szentelte.

Miron Eszter

Hol volt, hol nem volt...

In memoriam dr. Buk Miklós

Férjem, dr. Buk Miklós 1935-től 1944-ig a Magyar Cionista Szövetség főtitkára volt. Én 39 tavaszán ismertem meg, de tudok előző működéséről is. Magyarországon akkoriban a cionizmus „rendőri ügy" volt. Két zsidó hitközség létezett: az ortohox, amely cionistaellenes volt, várván a Messiást, aki majd újra felépíti Erec Jiszráelt és a neológ hitközség, ahol a zsidók többsége asszimilált volt, lelkes magyar és a cionizmus nem érdekelte őket. Maga a hitközség, a Síp utcában, amennyire csak tudta, gátolta a cionisták működését.

Buk doktor röviden hivatalba lépése után írt egy kis könyvet *Mit akar a cionizmus?* címmel, amelynek második kiadása 1940-ben jelent meg. Ebben röviden, velősen magyarázza a cionizmus lényegét, célját, eredményeit és a kitűnő fényképek megmutatják az új zsidó típust, a chalucot, az épülő országot, gazdaságát, kultúráját. Második könyve, *A kétezer éves út*, 1942-ben jelent meg és a második templom pusztulásától tartó állam nélküli állapotot tárgyalja. Bizonyítja, hogy csak egy zsidó állam mentheti meg a zsidó népet. A könyvnek óriási sikere volt. A második kiadásnak 1944 március végén kellett volna megjelennie, de március 19-én Hitler csapatai bevonultak Magyarországra. Röviddel utána a könyvet nyilvánosan elégették „jó társaságban", Freuddal, Einsteinnel, Marxszal együtt. (A héber kiadás Izraelben 1962-ben jelent meg, hat nappal Buk Miklós halála előtt.)

Főtitkársága idején, egészen 42-ig, amikor is munkatáborba került, kitűnő előadásokat hallgathatott az érdeklődő cionista közösség. Az ifjúsági csoportok is szépen dolgoztak, éppen úgy, mint a cionista nőszervezet. A baloldali csoportok közül gyakran került egy-egy fiatal ember a rendőrség kezébe — és akkor Buk doktornak kellett diplomáciája segítségével (talán egy kis pénzzel is) a fiatalokat szabadlábra helyeztetni.

Amíg a körülmények még valamennyire normálisak voltak, *Patai József* — a Múlt és Jövő című kitűnő folyóirat szerkesztője — minden évben kirándulást szervezett az akkori Palesztinába. Itt minden alkalommal néhány turista sajnálatos módon „meghalt", amit hivatalos héber irat igazolt, tehát nem tért vissza Magyarországra. Palesztinában a „halott" nevet változtatott és itt mint új ember folytatta életét.

A cionisták legfontosabb munkája 1939-ben kezdődött. Mivel az angol kormány, a hírhedt Fehér Könyvben

(Folytatás a 26. oldalon.)

Bereznai Zsuzsanna:

Zsidó szokások és hiedelmek

AZ EMBER ÉLETÉNEK középpontja a ház. Az emberek mindennapi életéhez hozzátartozik, hogy szilárd pontjuk legyen a térben, ahonnan kiindulnak, s ahová mindig visszatérnek. Ez a szilárd pont a ház, az otthon. A ház és a mindennapi tér egyéb építményei az emberi élet alapvető funkcióival kapcsolatosak. A tér szerveződését és tagolódását és mindennapi életét élő ember határozza meg, melyben a térélmény és a térszemlélet elválaszthatatlanul összefonódik. Az ember a természetből való kiemelkedése óta mindig arra törekedett, hogy határokat állítson fel, és a keletkező zárt térben biztonságba helyezze magát.

„Milyen szépek a te sátraid, Jákob, a te hajlékaid, Izrael" (Móz. IV. 24. 5.) — a folklór számos ágához hasonlóan, a ház szokás- és hiedelemanyagához kapcsolódó legrégebben ismert hagyományt is az Ószövetség közvetíti. Dolgozatomban a napjainkig öröklődött szokásokból és hiedelmekből mutatok be válogatást abból a szempontból, hogy melyek a zsidó ház azon szerkezeti elemei, amelyekhez vallási előírások, paraliturgikus szokások és babonák fűződnek.

Izrael népének kialakulása az Egyiptomból való kivonulás, a pusztában való vándorlás, majd a kánaáni honfoglalás eredményeként jött létre. A zsidó nép hite a pusztában született, s a pusztai életmód emlékét a későbbi évszázadok számos szokása őrzi. A szakrális építményhez, a szent sátorhoz, majd a templomhoz kapcsolódó szokás- és hiedelemanyag egy része a lakóház életében is megfigyelhető.

A pusztában való vándorlás emlékét őrzi a sátoros ünnep, a *Szukkot*. Az Ószövetség Mózes parancsában fogalmazza meg az idevonatkozó hagyományt: Izrael fiai a hetedik hónap ünnepén lakjanak lombsátrakban. „A nép kivonult, ágakat szedett és sátrakat csinált, ki-ki a háza tetején, az udvarán, az Istennek háza előcsarnokában. A Víz-kapu előtti téren és az Efraim-kapu előtti téren" (Neh. 8). Az ünnep alatt sátrakban kellett lakni, úgy mint az állandó lakóházakban.

A nógrádkállói ortodox zsidóknál is megtalálható volt az az általánosan előírt szokás, hogy *Jom Kippur* kimenetele után állították le a sátor első oszlopát, majd a további napokon felállították és feldíszítették a sátrat: négy oszlop köré ponyvát húztak, a tetejét kukoricaszárból készítették el úgy, hogy látni lehessen a csillagokat. Belülről fehér lepedővel vonták be, színes papírkivágásokkal díszítették, a bejárattal szemben Dávid-csillaggal. A kukoricaszárakra papírkosárkákat akasztottak, melyekbe diót, almát, szőlőt tettek. Az ünnep alatt a család minden tagja a sátorban mondta el az étkezési imát és benn étkeztek.

A század elején a putnoki ortodox zsidó közösségben az udvaron állították fel a sátrat *(szüke)*, melynek állandó helye volt. A veranda zsindelyét ilyenkor felszedték, és nádat raktak rá úgy, hogy a csillagokat lássák. A sátorba csak a férfiak léphettek be, ők benn étkeztek, de a nők fenn ettek a lakásban.

A budapesti ortodox szeretetotthonban, a zsinagógáknál ma is állítanak sátrat ponyvázva. Színes papírszalagokkal, csillagokkal *(mógen Dóvid)* díszítik. Bentre szőlőt, birsalmát tesznek, s egy üveg mézet, hogy édes legyen az életük.

Különösen gazdagon díszített *Mizrah-táblával* jelölték meg a sátor keleti falát.

A század elején a nagykárolyi ortodox zsidók már csak étkeztek a sátorban. A sátordíszítés itt is a gyerekek feladata volt, mint a legtöbb helyen.

Felnémeten a galíciai származású zsidóknál a sátor neve kucska, melyet szintén az udvaron állítottak fel.

A család életének központja a lakóház, melynek kitüntetett elemei óvó-elhárító funkciókkal rendelkeznek. A mindennapok és az ünnepek alkalmával a lakóházhoz fűződő hiedelmek egy csoportjában a ház mint a külső, rontó erejű elemekkel szemben álló, óvó-elhárító erejű tér szerepel. Más esetekben a ház különböző mágikus-vallási cselekedetek végrehajtásának szokásszerűen kötött színhelye. A lakóház mint szervezett tér elhatárolódik a természet kozmikus és kaotikus terétől.

A ház védelmet nyújt az ember számára, s a házból való kilépés vagy a külső világból a házba való belépés, ugyanúgy bizonyos tárgyaknak a házba való bekerülése óvó-elhárító-tisztító cselekedetek végrehajtását teszik szükségessé.

A házba belépő és az onnan kilépő embert s magát a házat, a családot a *mezuza* védi.

A házba való beköltözéskor az első tárgy, amit a jobb ajtófélfára helyeznek, a *mezuza (mezüze, mezize, mezuzo)*. A mózesi törvény szerint kell a zsidó otthonokat ily módon megjelölni.

Vallási előírás, hogy minden olyan szoba ajtófélfájára ki kell azt tenni, ahol alszanak és esznek. Az az általános vallási szokás kapcsolódott hozzá, hogy ki- és belépéskor

Hol volt, hol nem volt...

In memoriam dr. Buk Miklós

(Folytatás a 25. oldalról.)

megindokolva, a zsidó bevándorlást a minimumra csökkentette, a cionista vezetőség megszervezte az alija bétet, azaz az illegális aliját. Lengyelországból, Szlovákiából, de Magyarországról is, rozzant hajókon, a legnehezebb körülmények között sok ezer zsidó érkezett Palesztinába.

Lengyelország elfoglalása után sok lengyel katona, köztük zsidók, és zsidó civilek is menekültek Magyarországra. Sokan közülük Budapestre jöttek, ahol a cionisták számukra menedékhelyet, ellátást nyújtottak és minden módon segítségükre voltak.

Öreg és beteg vagyok, nehéz számomra mindent leírni, ami azokban az években történt. Férjem általában a késő esti vagy kora reggeli órákban vánszorgott haza. Amikor egyszer már este nyolc órakor otthon volt, ijedten kérdeztem, talán valami baj történt? Kérdéseimre, hogy miről tárgyaltak, csak röviden mondta: „marhaság", falnak fordult és kimerülten elaludt. Emlékszem, hogy egyszer egy hajórakomány gyerek Palesztina felé elakadt Jugoszláviában, a határon. *Kahan Nisszán* doktor, aki Komoly Ottó mellett egyike volt a kiemelkedő cionista vezetőknek, azt mondta: „Küldjük le Buk doktort, okos, józan ember, ő el tudja az ügyet intézni." Sajnos több mint 50 év után sem tudom már, hogy férjemnek sikerült-e az „ügyet" elintézni.

Az egymást követő zsidótörvények miatt már Hitler csapatainak bevonulása előtt is sokan kikeresztelkedtek, a hitközség előtt sorban álltak a zsidók, akik úgy vélték, hogy ily módon könnyíthetnek sorsukon. Amikor a munkaszolgálatos századokat felállították, a különbség csak az volt, hogy a zsidók sárga karszalagot viseltek, a kikeresztelkedettek fehéret. Sorsuk egymástól nem különbözött.

Nem sokan vannak ma, sem Magyarországon, sem Izraelben vagy máshol a világban, akik emlékeznek ezekre az időkre. Sokan meghaltak az akkori cionisták közül, de működésük célja, Herzl álma megvalósult: Izrael — a zsidó állam.

Dr. Buk Mirjam

a jobb kezükkel megérintették és megcsókolták. A század elejei nagykárolyi zsidók úgy tartották, hogy a *mezuza* megvédte a házat az ördögtől és a rossz szellemektől. A *mezuzá*val kapcsolatban ismeretes az a hiedelem is, hogy megvédi az embert a szemmel veréstől, szerencsét hoz a lakóknak, távol tartja az ördögöt vagy csak a belépő ember köszöntésére szolgál.

Ha egy nem zsidó személy költözik egy *mezuzá*val megjelölt lakásba, azt a helyén hagyja, hogy szerencsét hozzon a lakóknak.

Általános szokás, hogy a temetőből kijövet a zsidó ember leöblíti a kezét. Nógrádkállón ezt azzal magyarázzák, hogy „a szomorúságot ne vigye az ember az otthonába".

A heti ünnepnap, a szombat nemcsak kitüntetett idő, hanem a szombati ház egyben kitüntetett tér is. A *T'hum Sábbát* jelentése „a szombat területe", mely azt a szokást jelenti, hogy szombaton csak bizonyos távolságra lehet elhagyni a lakhelyet.

Vallási előírás, hogy lakott területen kétszáz rőfnél hosszabb utat nem szabad megtenni.

A házba való belépéshez és az onnan való kilépéshez egyéb hiedelmek is fűződnek. Ha jobb lábbal lép ki az ember a házból, szerencsés, ha bal lábbal, rossz napja lesz. Ha belép valaki a házba, ne fogjon kezet, és ne csókoljon meg senkit addig, míg a küszöböt át nem lépte. A házba mezítláb belépni — szerencsétlenség. Soha ne lépjen ki az ember a házból hátrafelé, mert az szerencsétlenséget hoz.

Bizonyos tárgyaknak a házba való bevitele vagy az onnan való kivitele szerencsét vagy szerencsétlenséget okozhat a lakóknak.

Noha a hagyma általában a betegség megelőzésére szolgáló növény, a szefárd zsidók heidelme szerint a házban tartott vöröshagyma-maradék betegséget hoz a ház lakóinak.

A nagykárolyi ortodox zsidók körében is ismeretes volt az a szokás, hogy a *peszachi macesz* (általában a második esti), az *afikómen* egy darabját el kell tenni (egy kendőbe kötve a fiókba tették), hogy a házat megvédje a tűzkártól.

Feljegyezték azt, hogy ha a Bolygó Zsidónak nevezett szőlőfajtát vizes edényben nevelik, szerencsétlenséget hoz a házra.

A század elején a putnoki zsidók úgy tartották, hogy szombat este, közvetlenül az ünnep kimenetele után nem szabad pénzt kiadni a házból, mert akkor nem lesz jó hetük.

Az újonnan felépült házba vagy az új lakásba való első belépés kitüntetett alkalom. A ház felszentelése a *mezuza* feltételét és megáldását jelenti, mely vallási előírás.

Az új házba beköltözőnek először kenyeret; sót, kenyeret; zsírt vagy kenyeret; tejet; cukrot, illetve kenyeret; sót, gyertyát, másutt kenyeret, sót; új seprűt kellett bevinnie, hogy az új ház szerencséjét, gazdagságát biztosítsa.

Nem tartották szerencsésnek, ha a régi seprűt átviszik az új házba.

Ha valaki új lakásba költözött, a régiben kellett hagynia egy pénzdarabot, Amerikában egy *ötcentest*, hogy az új lakók szerencsések legyenek.

Szerencsétlenséget jelentett, hogyha a régi lakást azután söpörték ki, miután az új lakásba átköltöztek.

Aki kártyacsomagot vitt át költözködéskor a régi házból az újba, szerencsétlenségtől tarthatott.

Szerencsétlenséget jelenthetett, ha a költözködéskor kiszóródott a só. A régi sótartót pedig mindig át kellett vinni az új lakásba.

Különösen szerencsésnek tartották azt, ha az új házba háttal lép be az ember először.

A beköltözés első napján a beköltözőnek sót kellett a vállán keresztülszórnia, hogy szerencsés legyen az új ház élete.

Ha valaki új lakásban látogatja meg ismerősét vagy rokonát, sót — seprűt — édességet; kenyeret — sót vagy csak valamilyen édességet (általában kandlicukrot) kell vinni ajándékba, hogy az új lakók boldogok és szerencsések legyenek.

A kecskeméti neológ zsidók körében szokás volt, hogy a beköltöző család tagjai virágcsokrokkal végigjárták a ház összes helyiségét és mindenhol áldást mondtak.

A Szatmár megyei Porcsalmán a falu zsidó embere pénzt fizetett azért, hogy az új házban töltsön valaki egy éjszakát, mielőtt ő beköltözne. Az új házban „rendesen keresztény hál benne elsőnek". Általános az a hiedelemelképzelés, hogy az „új", az „első", a „kezdeti" dolgokkal kapcsolatos tárgyakat meg kell váltania az embernek az ártó erők hatalmától. Az újonnan megépített kemencébe mindig idegennek kellett először befűtenie, nehogy meghaljon a házból valaki. Ehhez hasonlóan „vámot adni" kellett az új házért, amit egy idegen, tehát nem zsidó vallású ember adott.

Az emberélet fordulói is kitüntetett jelleget adnak a háznak.

A gyermekágyas asszony szobájának a falára vagy ajtajára cédulákat aggattak *(Kimpetcetl)*, melyeken démonűző szavak voltak: „Ádám és Éva. Kifelé Lilith", továbbá a három védőangyal nevét is kiírták: „Szenoj, Szanszenoj, Szamangelof". Lilith a zsidó hiedelemvilág legkorábbi demonológiai alakjai közé tartozik, az Ószövetség is említi (Móz. I. 12. 1—20.). A démonok fejedelemasszonya veszélyes a gyermekágyasokra és az újszülöttekre.

Nógrádkállón a század első felében a szülés után a szoba ajtaja fölé cédulát ragasztottak, „hogy a rossz szellem be ne jöjjön". Ez a cédula harminc napig volt kinn.

A lakodalmas házzal kapcsolatos az a hiedelem, hogy ha valaki a lakodalom napján elhagyja a házat, ne forduljon vissza, különben szerencsétlen lesz az élete.

A halottas házhoz számos hiedelem kapcsolódik.

Abban a házban, ahol bekövetkezett a halál, az összes edényből ki kell önteni a vizet, hogy előzzék a szellemet, s a halott vissza ne térjen a házba.

Ugyanígy tettek a század eleji nógrádkállói ortodox zsidók is, a következőképpen magyarázva a szokást: „a halálos angyal belemártja a vödör vízbe a kését, és azzal vágja le a lelket. A vödör vizet és más folyadékot is ki kell önteni, abból nem tudott venni." A halottas ház ajtaja elé egy vödör víz és egy bögre volt téve, hogy aki jön a házba, leöblíthesse a kezét.

Általános szokás volt, hogy amikor a halál bekövetkezett, letakarták a házban a tükröket, az ablakokat, üveg-

(Folytatás a 28. oldalon.)

A Magvető Könyvkiadó gondozásában
októberben jelenik meg

DALOS GYÖRGY

Körülmetélés

című kötete

A mű főhőse, a zsidó árvaházban nevelkedő Singer Robi döntés előtt áll: mivel csecsemőkorában körülmetélése elmaradt, a műtét tovább nem halogatható. Csakhogy Robi identitászavarral küzd, s ezen nem is csodálkozhatunk. Hiszen lehet-e enélkül hétközben nevelkedni egy zsidó árvaházban, hétvégeken élni egy Keresztény Zsidók Gyülekezetében vigaszt kereső, az élet, a valóságok elől betegségek sorába menekülő nagymamával?

*

A könyv megrendelhető a Magvető Könyvkiadó
Kereskedelmi osztályán
(1806 Budapest V., Vörösmarty tér 1.)
A kötet bolti ára 60,– Ft
A megrendeléseket postán, utánvéttel (+ portó)
teljesítik.

Bereznai Zsuzsanna:

Zsidó szokások és hiedelmek

(Folytatás a 27. oldalról.)

ajtókat, s az utóbbi időben a televíziót is fekete anyaggal fedik be.

A tükör letakarásának szokását egy kecskeméti neológ zsidó asszony így magyarázta: „a tükör luxus dolog, vigassági dolog, amiben az ember magát nézi — s a gyász teljes jeléül a tükröt le kell takarni".

Nógrádkállón a tükröt azért takarták le, hogy „ne legyen kettő a halottból".

Amerikai zsidók körében élő hiedelem, hogy a halottas ház tükreit azért kell letakarni, mert különben a rossz szellem meglátja a tükörképét, s vissza fog térni.

A halottas házban le kell takarni minden üveget, hogy megzavarják a halál angyalát.

A képeket is le kell takarni, ellenkező esetben szerencsétlenség fog bekövetkezni.

A lélekvándorlásban hívő nagykárolyi chaszid zsidók szerint a halott lelke egy állatba beleszáll. Ha például kutyába száll bele, akkor a kutya ahhoz a házhoz fog visszajárni vonítani, ahol a halott lakott.

A naptári ünnepekhez kapcsolódva is gazdag szokásanyag kapcsolódik a házhoz.

A család legbensőségesebb ünnepe a Peszach első két estéje.

A Peszach előtti nagytakarítás egyben tavaszi tisztító alkalom.

A nagykárolyi zsidók Peszach előtt egy héttel kezdték meg a nagytakarítást. A munka végeztével még egyszer végignéztek mindent, melyet *humecbátlenolás*-nak neveztek. A gyerekek keresték a morzsát, és külön edénybe söpörték. Az összesöpört kovászos morzsával együtt elégetik az előző évben eltett *afikóment* is.

A Széder első estéhez kapcsolódik az a szokás, hogy aznap szoktak utoljára begyújtani a tűzhelybe. Még akkor is, ha már felmelegedett az idő, még egyszer befűtenek a kályhába — így jelképezve a tél temetését. A Széder első estéjén a család Éliás prófétát várja. Vallási előírás, hogy az asztalra külön pohár bort *(Éljünövi-pohár)* és ételt tesznek neki, s az ima meghatározott részénél kinyitják az ajtót, hogy a próféta bejöhessen. Nem vallási előírás, de sok helyen gyakorolt szokás, hogy a vacsora után még egyszer kinyitják az ajtót Éliás prófétát várva.

Purímkor szokás volt az utóbbi időkig a lakóház ajtaja fölé *Ádár-táblát*, szerencsetáblát akasztani, melyet rajzokkal, papírkivágásokkal díszítettek. Ádár újholdjának előestéjén kellett föltenni, és egész hónapban fenn volt. Az *Ádár-tábla* rajzolása sok helyen a gyerekek feladata volt.

Savuot ünnepét virágdíszben várják. Különösen szépek az *Omer-táblák*, melyek már 40 napja a falakat díszítik.

A lakóház kitüntetett helyei a nyílások, a sarkok és a keleti fal. A ház részei közül a nyílásokhoz kapcsolódik a legtöbb hiedelem, melyek szűrő szerepet töltenek be a ház életében: a külső, ártó hatásokat kirekesztik — így szabályozzák a lakóház és a külvilág kapcsolatát.

A zsidóság körében is megtalálható az a közismert hiedelem, hogy a küszöbre vert patkó a szerencse jele. Előfordult az is, hogy a bejárati ajtó fölé szegezték, a konyhaajtónál dugták el vagy a küszöb alá tették.

Összetört ajtóval álmodni szerencsétlenséget jelent.

Az ablakhoz kapcsolódik az a babona, mely szerint a gyerek ne másszék keresztül rajta, mert az hátráltatja a növekedésben, ha pedig már megtette, másszon ellenkező irányba vissza.

Gyógyító, a betegség szellemét elhárító szándékkal sót szórtak a szoba négy sarkába. Egy *Upsprecher* valamennyi sarokban elhelyezett egy darab kenyeret és sót, míg más esetben sót tettek egy sarokba, és abban a szobában, ahol a beteg feküdt, egy gallyat állítottak oda meghatározott helyzetben. Ha a gyerek beteg volt, háromszor körülszórták a feje fölött a sót, majd egy kicsit a sarokba szórtak belőle, a maradékot pedig a küszöbre. A tűzbe dobás során átok, káromkodás hangzik el: ahogy a só elég, úgy szűnjön meg a szemmel verés, mely a betegséget okozta.

A lengyel zsidók a szemmel vert gyerek feje fölött kört írtak a sóval, majd egy keveset a szoba négy sarkába szórtak belőle, a maradékot pedig a küszöbre.

Nemcsak a zsinagógának, hanem a lakóháznak is kitüntetett helye a keleti fal. A *Mizrah-tábla (shivviti)*, amely a templomban elhelyezve a keleti irányt jelöli, lakóházban is megtalálható. A hagyományőrző zsidó otthonban jelzi a keleti irányt, amulettként szolgálva mágikus tárgy, mágikus szöveggel és rajzokkal ellátva. A legjellegzetesebbek azok, amelyek papírkivágásokból készültek.

*

Dolgozatom elsősorban új gyűjtéseken alapszik, és változatossága jól mutatja, hogy a zsidó népszokásokra, hiedelmekre vonatkozó kutatások további hagyományokat hoznak felszínre. A magyarországi zsidó folklór eme részének jobb megismerését folyamatos munkával kívánjuk a jövőben teljesebbé tenni, és a rendelkezésre álló anyagot szélesebb összefüggésbe ágyazni.

(A hagyomány kötelékében. Tanulmányok a mai zsidó folklór köréből című kötetből, amely Kriza Ildikó szerkesztésében rövidesen megjelenik az Akadémiai Kiadó gondozásában.)

KÖNYVEK

Ahasvérus varga cipőboltot nyit

A teremtés és az elkárhozás filozófiával terhes víziója, reb Jesus Golgotája, a reformáció kor- és körképe, a staszi éberkedése, bölcselkedése Istenről, az emberi értékekről, a hatalomról, horror és sci-fi — mind belefér *Stefan Heym* legújabb magyarul megjelent művébe. A nemzetközi rangú élő zsidó írók egyik legkiválóbbja és amióta a szocialista eszmékből kiábrándult, írásaiban bibliai tájakon jár. Az Ahasvérussal pedig eddigi legszórakoztatóbb könyvével ajándékozza meg az olvasót. Bár az örök bolyongásra, vagy — ahogy Heymtől is megtudjuk — örök vesztésre kárhoztatott zsidó ritkán jelenik meg a történetekben, mégis minden róla szól, az üldözöttről, a mindig számkivetettségben élőről, a mindenkori bűnbakról.

Ez a felsorolás talán ellentmond a szórakoztató minősítésnek, mégis így igaz, mert Heym keveri a valóságot a mesével, úgy nagyít és zsugorít, mintha domború és homorú tükrök közt járnánk, s lenyűgöző történelmi tablói ugyan naturálisak, mégsem fájnak, csak meghökkentenek. Ezért nem rémisztő, amikor kétszáz zsoldos vesszőzi ki Ahasvérusból az eretnekséget és ezzel együtt az életet, mert várjuk vele újra a találkozást. Ez valóban bekövetkezik, mert az 1970-es években megnyitja üzletét Jeruzsálemben, a Via Dolorosán, pontosan azon a helyen, ahol utoljára beszélt Josua-Jézussal.

Ahasvérusnál több időt töltünk a púpos és sánta Leuchtentrager, a fényhordozó Belzebub társaságában, valamint a papi pálya kezdetén még félénk és tiszta szándékú, majd alkalmazkodásával mind feljebb jutó és ezzel önteltté, ellentmondást nem tűrő, tehát inkvizitorrá váló, zsidógyűlölő Paul von Eitzennel, Schleswig protestáns szuperintendensével. Heym ugyanis, mint több más író, közöttük *Sütő András*, az 1500-as évek Németországába helyezi története fő színterét. Teszik ezt azért, mert miközben a dogmák, a korrupció ellen felkelt új vallás átváltozását ábrázolják, nevezetesen azt, hogy miként lesznek a szabadság harcosaiból zsarnokok az igaz szavak elnyomói, az eltérő gondolatok üldözői, a hívőkből zsoldosok — az olvasók a maguk korát élik át.

*

A könyvben mégsem a gonosz győzedelmeskedik, s Ahasvérus bolyongása is véget ér. 1980 szilveszter éjszakáján megjelenik a jeruzsálemi

egyetem professzorával, Leuchtentragerrel Berlinben, bár akik a falat — akkor még — szigorúan őrzik, nem találták nyomát az NDK-ba való belépésüknek, Dr. dr. h.c. Siegfried Beifussnál, a Tudományos Ateizmuskutató Intézet igazgatójánál — feltehetően Paul von Eitzen inkarnációjánál — s őt karon ragadva elszállnak vele a fal felett — az égbe. Ezt a jelenséget egy határőr észlelte és jelentette, s így részegeskedésért áristomba dugták. Ezzel fejeződik be a könyv. Csupán még egyet kajánkodik a szerző: miközben megköszöni a kutatásaihoz nyújtott valódi személyek segítségét, hálálkodik tanácsaikért és mélyen beleérző kritikájáért Jochansen de Leuchtentrager professzornak is.

A mű olvasásának élvezetéhez hozzájárul a fordító, *Makai Tóth Mária*, aki az eltérő korszakok feloldását, a bölcselkedések megértését nemcsak választékos, hanem változatos, a mondandóhoz illő stílusával is segíti.

(Stefan Heym: Ahasvérus. Európa Könyvkiadó.)

V. E.

Se paraszt, se zsidó...

Nehéz regényt írni. Még nehezebb az alkotó dolga, ha a közelmúltat vagy a jelent akarja életre kelteni és megörökíteni. Ezért, bár az utóbbi években sokan kísérelték meg, keveseknek sikerült. Legkevésbé azoknak, akik nem elégedtek meg hazai világunk egy szeletével, hanem széles társadalmi panorámára törekedtek.

*

Csák Gyula is a magasból nézett széjjel, hogy minél tágasabb legyen a horizont, még az ország határain is túllép, elvezeti olvasóit egy kis politizálásra — ami már önmagában csapda a szépirodalom számára — Churchillhez és De Gaulle-hoz, az amerikai felső tízezer világába. A cselekmény időpontjának kiválasztása, 1968, alkalmas konfliktusok teremtésére. Nálunk az ésszerűbb gazdálkodással, sőt szabadabb politikai mozgással is kecsegtető úgynevezett új mechanizmus kezdete, ami azonban a nyár végére, a csehszlovákiai intervencióval lényegében be-, illetve lefejeződött, mégis, a nyugat-európai diáklázadások hatásával együtt lelket, szellemet felforgató esztendő volt. Ezt a tragédiákkal terhes helyzetet egyénekre bontani, egy-egy személy gondolkodásában, tetteiben tükrözni ritka lehetőség, ám csak látszólag egyszerűbb dolog, mint a mozdulatlanságot ábrázolni.

A parasztzsidó című könyv szerzője nem birkózott meg vállalásával. Alapvető hibája, hogy realistának ábrázolt környezetben teremt lehetetlen hősi és valószínűtlen helyzeteket. A társadalmi valóságot ábrázolni akaró munkába nem illik bele báró Weiss — Vereczkey Dániel, a Budapesten is élő, testvéreinek, fiának, unokáinak kicsinyes uzsorása, aki el-elhagyva Magyarországot, milliárdosként folytatja életét, azzal a törekvéssel, hogy felvirágoztassa a kommunista országokat. Nem tudom, Csák Gyula mikor írta a könyvet. Ha jóindulatúan feltételezem, hogy azt még a két és fél év előtti politikai földrengés előtt írta, akkor tisztelgek kritikai derekasságáért, megértem a fennálló rendszerrel kapcsolatos illúzióit. Ha azonban később, akkor miért maradt benne a 22 év előtti közhangulat szépítése.

Az író tisztességéhez, jó szándékához kétség sem férhet, hiszen keresztény magyar létére kereste a választ az antiszemitizmus okaira. Igyekszik a zsidó gondolkodásmódot nemcsak megérteni, hanem zsidó fejjel is gondolkodni, érzéseket visszaadni. Ezek a kötet legsikeresebb részei. Ezért sem értem, hogy a fülszövegben, *Szakonyi Károly* ajánló bevezetőjében miért a keresztény Kürtösit mondják a könyv főhősének, holott ő csak mellékszereplő. Fogadalma ellenére nem lesz belőle zsidó, így megalapozatlan a mű címe: A parasztzsidó.

(Csák Gyula: A parasztzsidó. Új Idő Könyvek.)

(— ai)

A TÉKA KÖNYVKIADÓ AJÁNLATA

Nyíri János

MADÁRORSZÁG

A második világháborús Magyarország – egy zsidó kisfiú szemével, a Téka Könyvkiadó 100. kötetében!

A könyv a megpróbáltatás és a helytállás csodálatos, humorral és derűvel fűszerezett története a nem természetes, öldöklő vésszel szembeni ellenszegülésről. MADÁRORSZÁG – az emberi túlélni akarás e testamentuma az európai irodalom kiváló műve és a holocaust történetének egyik kivételes tanúságtétele.

H. Vass Ildikó

PAPÍRVARÁZSLAT

A gyakorló óvónő és pedagógus egy gyűjteményt állított össze, amelynek segítségével óvodás és kisiskolás gyerekek maguk és mások örömére olyan papírfigurákat és kompozíciókat készíthetnek, amely kézügyességüket, szépérzéküket, alkotókészségüket egyaránt fejleszti. A kötet nagy erénye újfajta díszítő és kommunikációs felhasználhatósága. Anyaga igen változatos: a hajtogatott tiszta mértani formáktól és állatfiguráktól a jelmezbálra csábító koronákig, a különféle díszcsomagolásokig mindenki találhat benne megvalósításra érdemes ötleteket.

A kiadvány tetszetős kivitelben, színes fényképekkel és a munkát segítő műhelyrajzokkal jelent meg.

TÉKA

Bemutatjuk Zeévet, a népszerű izraeli karikaturistát

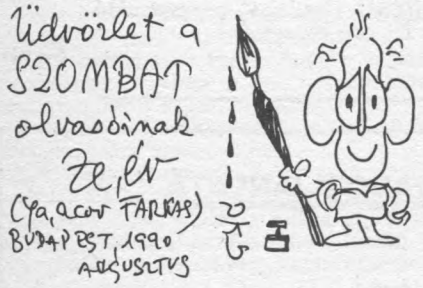

BUDAPESTEN SZÜLETETT 1923-ban. *Farkas Jenő*nek hívták. Adonyban nevelkedett, a pesti Kölcsey Gimnáziumban tanult, a kecskeméti Református Gimnáziumban érettségizett 1940-ben. Már középiskolás korában felfigyeltek rajztehetségére, de a zsidótörvények megakadályozták abban, hogy képezze magát, tovább tanuljon. Újpesti és rákospalotai faipari üzemekben dolgozott, majd behívták munkaszolgálatra. Amikor visszatért, öt testvére közül csak a legidősebbet találta életben, a nagy számú rokonságból egy sógornője élte túl a népirtást. Az adonyi zsidó gyermekekből három menekült meg.

Nem tudta elviselni a környezetében tapasztalt részvétlenséget. A közelmúltban mondta el Kádas Viktóriának, A hét tükre című izraeli magyar lap munkatársának, hogy Debrecenben ismerte meg leendő feleségét, akivel negyvenhat telén együtt érkezett Palesztina partjaihoz. Az angolok visszaküldték őket Ciprusra.

Tíz hónappal később mégis célhoz ért. Kezdetben narancsültetvényen dolgozott, majd tizenöt hónapig katonáskodott, részt vett a függetlenségi háborúban, végül egy épületelem-cserépgyártó szövetkezet tagja lett.

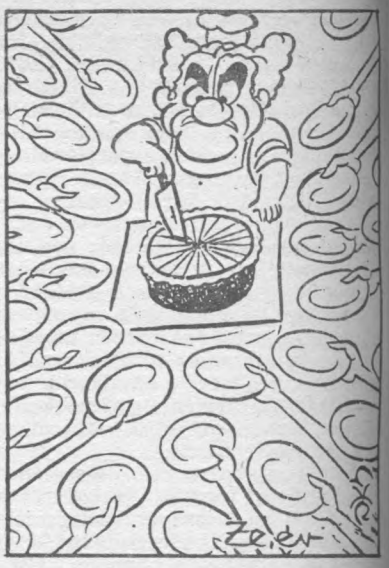

Zeév Kész a tészta! című karikatúrája Jichak Samirról

Jó ideig csak szabad óráiban, kedvtelésből rajzolt, mígnem *Kishont Ferenc* és *Goren Tamás* rábeszélésére sorozatosan készítette politikai karikatúráit, melyeket mind nagyobb sikerrel közöltek a tel-avivi lapok. 1962 óta a Háárec című lap belső munkatársa, de több más lapban is megjelennek rajzai.

A népszerű művész hét éve özvegy. Gyermekeiben, unokáiban leli örömét. Negyvenhétben született Noémi nevű lányának három kisfia van. Ötvenkettőben született Dani nevű fia, mint hadirepülő hősi halált halt. Legfiatalabb gyermeke, Dorit énekesnő. Férje is énekes, kislányuk most lesz kétéves.

Emlékek

Két szégyenletes pillanat

1944 áprilisa

A legrövidebb háborús tanév volt az 1943—44-es. November 3-án mentünk először iskolába, s áprilisban, húsvét táján kaptuk meg a bizonyítványt. Az iskolák kórházzá vedlettek. A padok helyét vaságyak és szalmazsákok foglalták el. A kitömött madarak a folyosóra kitelepített üvegszekrényekből kitágult szemmel csodálkoztak rá a felfordult világra. A szokásos iskolaszagot — enyvezett padok, olajozott padlók, zárt tantermek áporodott levegőjét — klór, jód és karbol nehéz kórházszaga vette át.

Az áprilisi bizonyítványosztáskor már ott sápadt mellemen a megkülönböztető szégyenbélyeg. Óvatosan léptem be a III/b osztálytermébe. Éretlen kamasznevetés, gúnyos megjegyzések mellett helyet kapott a részvét néma csendje. A tótágast álló világ embertelensége már átlépte a gyermeki kegyetlenség természetes határait. Az egyik hangoskodó fiú tudni vélte, hogy Hitler mind egy szálig kiirtja a zsidókat. Egy megszállottan vallásos osztálytársam Jézus megfeszíttetésének büntetéseként fogta fel a történteket.

Osztályfőnököm, Kovalik Józsefné, hithű katolikus és mélyen humanista tanárnő kemény szavakkal feddte meg a hangoskodókat és csúfolódókat. Részvéttel vegyes szeretettel simogatta meg a fejem. Még a beceneve is a legszebb gyermeki szó volt: mama. Ember tudott maradni az embertelenség légkörében is. Hite és érzésvilága a humanista pedagógusok nagy családjához kapcsolta. Nem csupán tantárgyat tanított, hanem emberséget is.

*

1952 ősze

Bejáró egyetemista diákként várakoztam a szegedi nagyállomás csarnokában a vonatindulásra. Sűrű dohányfüst, édeskés bambi, savanyú bor, s tömény italok szaga keveredik a levegőben. Lomha mozgású katona lép a terembe. Esetlen utászcsizmában, kifakult mundérban. Kerek képe, szőke haja, búzavirágkék szeme oly ismerős. Hol láttam ezt a lomha mozgást? Ezt a kerekded arcot?

Felvillan az emlék. Polgári iskola, harmadik osztály, T. S. Mögöttem ült az iskolapadban. Jóindulatú, megfontolt, kevés beszédű parasztfiú volt.

— Sada! — kiáltok utána. T. Sada! — Meglepve fordul hátra. Látom, nem vitás, hogy ő. — Megismersz Sada? — Meg. Egy osztályba jártunk. Előttem ültél. — Szorongatom a kezét, veregetem a vállát. Elhúzódik, óvatosan körülnéz. — Nem lesz bajod, ha velem látnak? Fegyver nélküli munkásszázadba soroltak. Apámat kuláknak nyilvánították, cséplőgépe volt. — Ugyan, Sada, ne hülyéskedj! Miért szégyellnélek? Te is láttál sárga csillaggal annak idején. Te sem fordultál el tőlem.

A következő mondatok már az iskolai élet emlékeiről szóltak. A vidámabb hangok közé csak halványan lopta be magát a keserűség. A történelem furakodott közénk. A XX. századi, zsákutcás magyar történelem. Itt, Közép-Európában. Jeltelen szereplők voltunk Kliónak, a történelem múzsájának forgószínpadán, ahol sűrűn cserélődtek az ártatlan áldozatok.

László József

Emlékezés a régi VAC-ra

A napjainkban zajló rendszerváltozás egyik apró jeleként az elmúlt év végén megkezdődött a régi, hírneves Vívó és Atlétikai Club, a VAC újjászervezése is.

Nagy divat mostanában a nosztalgia, s az újrakezdésnél nem árt felidézni a régi VAC-ot: tevékenységét és eredményeit, a magyar zsidóságon és a magyar sportéleten belül betöltött szerepét. A mai zsidó fiatalság — az újjászervezők — már csak hírből, szüleik, vagy idősebb barátaik elbeszéléseiből hallhattak a nagymúltú sportegyesületről, melyet előbb a fasiszta, majd a kommunista rendszer tiltott be.

A klubnak fontos sajátossága volt a klubélet. Az egyesületi munka nemcsak a versenysport szervezésében és a szakosztályok munkájában merült ki. Legalább olyan lényegesnek tartották a rendszeres társadalmi tevékenységet, a zsidó fiatalság közösségi életét és hasznos időtöltését.

A második világháború előtti években a VAC kimagasló helyet foglalt el a magyar sportéletben. Családok, generációk űzték együtt kedvenc sportágukat. Barátságok, szerelmek, házasságok köttettek a VAC-on belül. Példa erre a Dückstein vagy a Galambos család, amelynek tagjai ott ismerkedtek meg és később a gyerekeikkel együtt sportoltak, folytatva a tradíciót.

Az évente — általában a Vigadóban — megrendezett VAC-bálok társadalmi eseményszámba mentek, a gyakori összejövetelek, ismerkedési estek, az ugyancsak rendszeres dísztornák (a mai Erkel Színházban), a „Vándormadár" cserkészcsapat kirándulásai — mind-mind a klubéletet szolgálták. Jellemző, hogy a klub éveken át saját, havonta megjelenő lapot adott ki, Sport és Társadalom címmel.

Az egyesület 1906-ban, a századforduló utáni boldog békeidőben alakult, amikor a főváros rohamos fejlődése, a polgárosodás együtt haladt a zsidóság városiasodásával, Budapestre telepedésével. A sportélet is ekkor indult Pesten hódító útjára, sorra alakultak az egyesületek, épültek a sportlétesítmények, a különböző társadalmi rétegek számára, melyből a fővárosi zsidóság sem maradhatott ki. Igaz, saját létesítménye a klubnak nem volt, a pályákat, termeket mindig bérelte. Az utánpótlást elsősorban a Zsidó Gimnázium, a Bethlen téri iskola és a zsidó fiúárvaház jelentették.

E sorok írója 1938-tól a megszűnésig, majd a felszabadulás után ugyancsak a betiltásig volt tagja az egyesületnek.

A legnépszerűbb és legnépesebb szakosztály a torna volt, amely Galambos Jenő irányításával a Nemzeti Tornacsarnokot bérelte és a BTC (Budai Torna Club) mellett sokáig az ország legeredményesebb szakosztálya volt. Álljon itt egy 1925-ben megjelent idézet a Sport és Társadalom című VAC újságból:

MEGHIVÓ

a VIVÓ ÉS ATLÉTIKAI CLUB SZERETETTEL MEGHIVJA ÖNT B. HOZZÁTARTOZÓIT ÉS KEDVES ISMERŐSEIT AZ 1949 ÉVI MÁRCIUS HÓ 12-én SZOMBAT ESTE ½9 ÓRAKOR A ROYAL KÁVÉHÁZ ÖSSZES TERMEIBEN (VII., ERZSÉBET-KÖRUT 45 47.) REGGELIG TARTANDÓ

MŰSOROS PURIMI TÁNCESTÉLYÉRE.

Meghivólgénylés, jegyelővétel, asztalrendelés a VAC, Budapest, VII., Erzsébet-körut 26. I. em. Telefon 422-506

Sportolj a VAC-ban! Támogasd a VAC-ot!

SZAKOSZTÁLYOK:

ASZTALI TENISZ BIRKOZÓ BOX FOOTBALL
KÉZILABDA KOSÁRLABDA SÚLYEMELŐ TENISZ
FÉRFI TORNA NŐI TORNA GYERMEK TORNA
TURISTA USZÓ VIVÓ VÍZIPOLÓ

„VAC" VIVÓ ÉS ATLETIKAI CLUB
1906—1949.
Budapest, VII., Erzsébet-körút 26. Telefon 422-506
Hivatalos órák d. u. 4—8 ig.

Kner-nyomda, Ülői-út 43. Fn. Fekete Lajos

VAC meghívó 1949-ből, melynek hátoldalán tizenöt szakosztály működéséről szerezhetünk tudomást

„Este ½ 8 van, a Nemzeti Tornacsarnokban Dückstein mester vezényszavára néhány pillanat alatt vigyázzállásban áll 70 tornász. Gyönyörű látványt nyújt a szabadgyakorlatozás és amint ezt nézzük... meg kell hajolni a két mester, Dückstein Zoltán és Szalai József nagy tudása előtt, mely magán viseli a külföldi tapasztalatokat és a legnagyobb fokú hozzáértést." Ez a cikk a férfiak edzéséről szólt, a nők más napokon edzettek és talán még többen. Itt kell megemlíteni, hogy a többszörös bajnok Dückstein Zoltánt évtizedeken át a legkiemelkedőbb magyar tornaszakemberként tisztelték. 1936-ban és 1948-ban szövetségi kapitánya volt az olimpián részt vett magyar válogatottnak. Az 50-es években kivándorolt Izraelbe és ott is halt meg. Szalai József, aki ma már közel jár a 100. évéhez, szintén sokszoros magyar bajnok volt.

A tornászok közé tartozott a világhírű kardvívó, Petschauer Attila testvére, Petschauer László is. Olimpikon és válogatott volt később Sárkány István, aki évtizedeken keresztül látta el az országos szövetség szakvezetői tisztét és a háború előtt a VAC-ban tornázott Keleti Ágnes, az ötszörös olimpiai bajnok is.

Fontos szakosztálynak számított a vívó, az úszó és vízilabda, valamint a nehézatlétikai (birkózó, ökölvívó, súlyemelő szakosztály). Az ökölvívó szakosztály tagja volt a Magyar Ökölvívó Szövetség jelenlegi elnöke, Sermer György is.

A labdajátékok népszerűségük folytán a VAC-ban is meghatározó szerepet játszottak. A kézilabdázók többször nyertek bajnokságot, számos válogatott került ki közülük. Az 1936-os berlini olimpián részt vett magyar válogatottban is voltak VAC-isták: Serényi István és társai. Valószínűleg kevesen tudják, hogy a kézilabdát Magyarországon a már említett sokoldalú Dückstein Zoltán honosította meg.

A kosárlabdázók különösen a második világháború utáni években voltak kiválóak. A MAFC mellett az ország legjobb csapata volt a VAC-é. A két csapat rangadóját mindig telt ház előtt játszották a Sportcsarnokban. Benedek Péter és társai a válogatott keretbe is bekerültek. Klein Rolf később a világhírű izraeli válogatott kapitánya lett. Itt teniszezett Szepesi György, a híres rádióriporter is.

A labdarúgó szakosztály váltakozó sikerrel szerepelt, hol a legfelső profi ligában, hol az amatőr osztályokban. Bizony akkor is a labdarúgó mérkőzések voltak azok, amelyeken nyílt antiszemitizmussal lehetett találkozni. Emlékszem, egyszer Sashalmon játszott az ificsapat, és mivel győztünk, az ellenfél bosszúból zsidóverésre készült. Ruháinkkal a hónunk alatt a pályáról egyenesen a HÉV-megállóig szaladtunk, s a vonaton öltöztünk fel.

Voltak komoly sikerei is a csapatnak: 1922-ben az MTK-t győzte le 1:0-ra a VAC. A korabeli újság szerint „nem történt más, csak azon egyszerű tény, hogy megnyirbálta a bajnokcsapat hosszú éveken át szerzett babérkoszorúját egy szürke csapat, a VAC". Legjobbjai, például Léderer Tibi kapus és Haár Majse jobbszélső magyar válogatottak voltak.

E sorok írójának nézzék el, hogy utoljára, talán kissé elfogultan, az asztalitenisz szakosztályról ír, amelynek 1938-tól volt tagja. Szerepeltem a háború előtti bajnok ificsapatban és a háború utáni Budapest-bajnokságot nyert csapatban egyaránt. Bátran elmondhatom, hogy a VAC egyik legeredményesebb szakosztályának az asztalitenisz számított. Világhírességek, világbajnokok és sokszoros magyar bajnokok szerepeltek a háború előtti csapatban. Beregi Dóra, Vermesné, Benkő, Gárdos, Márton és társaik — közülük sajnos sokan mártírhalált haltak — az ország leg-

(Folytatás a 32. oldalon.)

Ára: 29,– Ft

TARTALOM

A kuvaiti sokk / 2

Hazai dolgaink

Ahol a kisebbségnek félnie kell, a többség is fél (Kartal Zsuzsa) / 3
Szántó T. Gábor: Kiddus a József körúton, szombatbúcsúztató a Bethlen téren / 5
Mivé lett a zsinagóga (Vajda Róbert) / 7
Második hónapja az új suliban / 7

Figyelő

Menekülés (Schmidt Mária) / 8
Kárpótlás? — Kártérítés? / 8
Charles Gati: Kommunisták és a zsidókérdés / 9

Esszé

Szőcs Zoltán: Antiszemita—filoszemita Gondolatok a Szabó Dezső-vitához / 12

Világ

Jólétben elszigetelve egy gazdag országban / 14
Mosdatják a történelem legszörnyűbb gonosztevőit / 15
Párizs érsekénél / 16
Hírek a világból / 16

Dokumentumok

Herzl Tivadar és a magyar zsidóság / 17
Levéltárak anyagaiból / 17

Együttélés

Márai Sándor naplójából / 18
A kereszténység és Mózes törvénye / 20

Hagyomány

Szukkot (Sátorosünnep) / 22
A kazár zsidóság — legenda és valóság Beszélgetés Róna-Tas Andrással / 23
A próféta, aki életét a zsidók országának szentelte: Natonek József rabbi (Miron Eszter) / 24
Hol volt, hol nem volt... In memoriam dr. Buk Miklós / 25
Bereznai Zsuzsanna: Zsidó szokások és hiedelmek / 26

Könyvek

Ahasvérus varga cipőboltot nyit / 28
Se paraszt, se zsidó / 29

Művészet

Bemutatjuk Zéevet, a népszerű izraeli karikaturistát / 30

Emlékek

Két szégyenletes pillanat (László József) / 30

Sport

Emlékezés a régi VAC-ra (Bihari Tibor) / 31

Emlékezés a VAC-ra

(Folytatás a 31. oldalról.)

jobbjai közé tartoztak. Az utódok a háború után igyekeztek a nyomdokaikba lépni, s ez részben sikerült is. Vidor, Temes, Bihari, Surányi, Várkonyi és társaik sok sikert értek el a VAC színeiben.

Befejezésül szólni kell azokról a nagyszerű, önzetlen sportvezetőkről, akik szakszerű és lelkes munkájukkal sokban segítették e nagy múltú egyesületet. Gondolok itt elsősorban Kelecsényi (Klein) Elekre, aki hosszú éveken át volt a klub elnöke, Vilner Ferencre, Galambos Jenőre, Duxler Józsefre, Feldmann Mihályra, Grünwald Sándorra, Grosz Marcelra és sok-sok társukra, akiktől ezúttal is elnézést kérek, hogy név szerint nem említem őket.

Remélem, hogy a majd fél évszázad után új életre kelt klub ismét sok tehetséget ad a magyar sportéletnek.

Bihari Tibor

Fizessen elő a Szombat-ra – most!

Kevés pénzért színvonalas olvasnivalóhoz és nélkülözhetetlen ismeretekhez jut, méghozzá 32 helyett **36 oldalon.**

Tízet fizet, tizenegyet kap!

Aki 1990. december 1-ig előfizet 1991-re, az ajándékba megkapja az 1990/10 decemberi számot.

Előfizetni egyszerű:

* kiállít egy postautalványt
* a 10 + 1 szám előfizetési díját, **370,– Ft**-ot adja fel a legközelebbi postahivatalban a következő címre: OTP IX. ker. fiók Szombat 521–006670–7 1095 Budapest, Tinódi u. 11.

Önnek mindössze ennyi a teendője, a többi a mi dolgunk. Ígérjük, hogy évente tíz alkalommal néhány kellemes órát szerzünk előfizetőinknek.